

МІНІСТЭРСТВА АДУКАЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Вучэбна-метадычнае аб'яднанне па гуманітарнай адукацыі

ЗАЦВЯРДЖАЮ

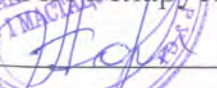
Першы намеснік Міністра
адукацыі Рэспублікі Беларусь І.А.Старавойтава07.08.2021
Рэгістрацыйны № ТД-1599/тып.

ГІСТОРЫЯ РАСІ І УКРАІНЫ

Тыпавая вучэбная праграма па вучэбнай дысцыпліне
для спецыяльнасці:

1- 21 03 01 Гісторыя (па напрамках)

УЗГОДНЕНА

Акадэмік-сакратар Аддзялення
гуманітарных навук і мастацтваў
НАН Беларусі А.А.Каваленя

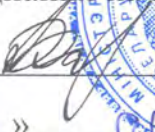
«09» 06 2020 г.

УЗГОДНЕНА

Начальнік Галоўнага ўпраўлення
прафесійнай адукацыі Міністэрства
адукацыі Рэспублікі Беларусь С.А.Каспяровіч

«12» 04 2021 г.

УЗГОДНЕНА

Старшыня вучэбна-метадычнага
аб'яднання па гуманітарнай адукацыі А.М.Здрок

«09» 06 2020 г.

УЗГОДНЕНА

Прарэктар па навукова-метадычнай
работе Дзяржаўнай установы адукацыі
«Рэспубліканскі інстытут вышэйшай
школы» І.У.Цітовіч

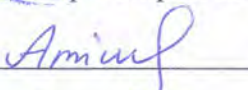
«08» 09 2021 г.

УЗГОДНЕНА

Начальнік Галоўнага ўпраўлення
агульнай сярэдняй, дашкольнай і
спецыяльнай адукацыі Міністэрства
адукацыі Рэспублікі Беларусь М.С.Кіндзірэнка

«18» 04 2021 г.

Эксперт-нормакантралёр

 А.А.Дзеньсевич

«05» 02 2021 г.

Мінск 2021

Информация об изменениях размещается на сайтах:

<http://www.edustandart.by><http://www.nihe.bsu.by>

СКЛАДАЛЬНІКІ:

А. А. Яноўскі, загадчык кафедры гісторыі Расіі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, кандыдат гістарычных навук, прафесар;
В. І. Менькоўскі, прафесар кафедры гісторыі Расіі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, доктар гістарычных навук, прафесар;
Ю. А. Блашкоў, дацэнт кафедры гісторыі Расіі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, кандыдат гістарычных навук, дацэнт;
В. В. Брыгадзіна, дацэнт кафедры гісторыі Расіі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, кандыдат гістарычных навук, дацэнт;
С. Б. Жарко, дацэнт кафедры гісторыі Расіі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, кандыдат гістарычных навук, дацэнт;
В. А. Кахновіч, дацэнт кафедры гісторыі Расіі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, кандыдат гістарычных навук, дацэнт;
С. Л. Лугаўцова, дацэнт кафедры гісторыі Расіі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, кандыдат гістарычных навук, дацэнт;
Р. А. Петацэнка, дацэнт кафедры гісторыі Расіі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, кандыдат гістарычных навук, дацэнт;
В. В. Сяргеенкава, дацэнт кафедры гісторыі Расіі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, кандыдат гістарычных навук, дацэнт;
С. М. Цемушаў, дацэнт кафедры гісторыі Расіі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, кандыдат гістарычных навук, дацэнт;
М. А. Шабасава, дацэнт кафедры гісторыі Расіі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, кандыдат гістарычных навук, дацэнт;
А. К. Шымак, дацэнт кафедры гісторыі Расіі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, кандыдат гістарычных навук, дацэнт.

РЭЦЭНЗЕНТЫ:

Кафедра гісторыі Беларусі і славянскіх народаў установы адукацыі «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка» (пратакол № 11 ад 27.05.2020 г.);

В.Ф. Русецкі, начальнік навукова-даследчага Цэнтру Навукова-метадычнай установы «Нацыянальнага інстытута адукацыі», доктар педагагічных навук, дацэнт.

РЭКАМЕНДАВАНА ДА ЗАЦВЯРДЖЭННЯ Ё ЯКАСЦІ ТЫПАВОЙ:

Кафедрай гісторыі Расіі гістарычнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (пратакол № 15 ад 26.05. 2020 г.);

Навукова-метадычным саветам Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (пратакол № 5 ад 17.06.2020 г.);

Навукова-метадычным саветам па гістарычных навук і тэалогіі
Вучэбна-метадычнага аб'яднання па гуманітарнай адукацыі
(пратакол № 3 ад 09.06.2020 г.).

Адказы за рэдакцыю: *А. А. Яноўскі*

Адказы за выпуск: *В. В. Сяргеенкава*

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Тыпавая вучэбная праграма новага пакалення па дысцыпліне «Гісторыя Расіі і Украіны» прызначана для сістэмнага выкладання шматвекавой гісторыі сумежных з Беларуссю дзвюх краін і глыбокага яе засваення студэнтамі, што навучаюцца на першай ступені вышэйшай адукацыі па спецыяльнасці 1-21 03 01 «Гісторыя (па накірунках)» у вышэйшых навучальных установах Рэспублікі Беларусь. У ёй абноўлены змястоўны матэрыял, зроблены акцэнт на кампетэнтнасны падыход, значна пашыраны патрабаванні да самастойнай працы студэнта, прадугледжана выкарыстанне сучасных інавацыйных педагогічных тэхналогій. У рамках узаемнага супрацоўніцтва выкладчыка і студэнта праграма выступае своеасаблівым «навігатарам» у засваенні ведаў, асэнсаванні разнастайнай інфармацыі і набыцця практыкаарыентаваных уменняў.

У тыпавой вучэбнай праграме ўлічаны патрабаванні адукацыйнага стандарту вышэйшай адукацыі першай ступені па спецыяльнасці 1-21 03 01 «Гісторыя (па накірунках)». Дысцыпліна «Гісторыя Расіі і Украіны» падаецца да засваення студэнтамі-гісторыкамі.

Мэта дысцыпліны – засваенне цэласнай сістэмы ведаў па гісторыі двух сумежных з Беларуссю дзяржаў і ўменне яе прымяняць у прафесійнай дзейнасці.

Задачамі вывучэння дысцыпліны з’яўляюцца: успрыняцце гісторыі двух сучасных сувярэнных краін у кантэксце сусветнага гістарычнага працэсу і ў цеснай сувязі з курсам айчынай гісторыі, якая вывучаецца паралельна; вызначэнне ў гісторыі Расіі і Украіны найважнейшых перыядаў, падзей і фактаў, якія спрыялі ці перашкаджалі іх палітычнаму, эканамічнаму, сацыяльнаму і культурнаму развіццю; выяўленне ў гісторыі народаў-суседзяў падабенства і своеасаблівасці гістарычнага шляху, які яны прайшлі за IX–XXI стагоддзі.

Задачамі выкладання дысцыпліны «Гісторыя Расіі і Украіны» з’яўляюцца: фарміраванне і развіццё гістарычнага мыслення студэнта праз засваенне і асэнсаванне агульных тэндэнцый і спецыфікі развіцця Расіі і Украіны са старажытных часоў да нашых дзён; зацвярджэнне прафесійных кампетэнцый гісторыка; садзейнічанне паглыбленню мэтакіраванасці на практычную рэалізацыю атрыманых студэнтамі ведаў у іх прафесійнай дзейнасці і ў іншых сферах сацыяльнай актыўнасці; выпрацоўка аналітычных здольнасцей для асэнсавання сучаснасці і прагназавання перспектывы будучага развіцця.

Праграма дысцыпліны базіруецца на дэтальнай перыядызацыі, якая адлюстроўвае важнейшыя этапы ў гістарычным развіцці Расіі і Украіны. Прадугледжваецца вывучэнне адпаведных розным храналагічным перыядам з’яў, падзей і фактаў на аснове выкарыстання шырокага кола гістарычных крыніц і навейшых дасягненняў гістарычнай навукі.

Праграма складзена на падставе адзінай канцэпцыі, прынцыпаў адбору

важнейшай інфармацыі для яе наступнай сістэматызацыі і засваення. Аўтары імкнуліся пазбягаць суб'ектыўных пунктаў гледжання, якія не замацаваліся ў сучаснай гістарычнай навуцы. Структура праграмы суадносіцца з прынцыпам гістарызму, вызначаецца адпаведнасцю гістарычнай рэчаіснасці. У аснову праграмнага матэрыялу пакладзена паслядоўная пазіцыя, якая зыходзіць з неабходнасці аб'ектыўнага вызначэння месца гісторыі Расіі і гісторыі Украіны ў кантэксце еўрапейскай і сусветнай цывілізацыі, у кантэксце гісторыі Беларусі.

Засваенне адукацыйных праграм па спецыяльнасці 1-21 03 01 «Гісторыя (па накірунках)» павінна забяспечыць фарміраванне наступных груп кампетэнцый: акадэмічных кампетэнцый, якія ўключаюць веды і ўменні па вывучаных вучэбных дысцыплінах, уменне вучыцца; сацыяльна-асобасных кампетэнцый, якія ўключаюць культурна-каштоўнасныя арыентацыі, веданне ідэалагічных, маральных каштоўнасцяў грамадства і дзяржавы і ўменне прытрымлівацца іх; прафесійных кампетэнцый, якія ўключаюць здольнасць вырашаць задачы, распрацоўваць планы і забяспечваць іх выкананне ў абранай сферы прафесійнай дзейнасці.

Засваенне дысцыпліны «Гісторыя Расіі і Украіны» павінна забяспечыць фарміраванне пэўных груп кампетэнцый. Згодна з адукацыйным стандартам вышэйшай адукацыі па спецыяльнасці 1-21 03 01 «Гісторыя (па накірунках)» гэта акадэмічныя і прафесійныя кампетэнцыі.

Акадэмічныя кампетэнцыі прадугледжваюць:

АК-2. Валодаць сістэмным і параўнальным аналізам.

АК-9. Умець вучыцца, павышаць сваю кваліфікацыю на працягу ўсяго жыцця.

Згодна з ***прафесійнымі кампетэнцыямі*** спецыяліст павінен быць здольны:

Выхаваўча-педагагічная дзейнасць —

ПК-7. Абагульняць і распаўсюджваць перадавы вопыт арганізацыі выхаваўчай работы;

ПК-8. Фарміраваць пачуцці грамадзянскасці і патрыятызму, развіваць эстэтычныя ўяўленні і высокія маральныя якасці асобы;

Навукова-даследчая дзейнасць —

ПК-9. Фармуляваць і вырашаць задачы, якія ўзнікаюць у ходзе навукова-даследчай і педагагічнай дзейнасці;

ПК-10. Выкарыстоўваць неабходныя метады даследавання, мадыфікаваць існуючыя і ствараць новыя метады даследавання, зыходзячы з канкрэтных задач;

ПК-11. Арганізоўваць вучэбна-выхаваўчую працу на навуковай аснове, валодаць камп'ютарнымі метадамі пошуку, захоўвання і апрацоўкі інфармацыі ў сферы прафесійнай дзейнасці.

Праграма адлюстроўвае змест дысцыпліны «Гісторыя Расіі і Украіны» і вызначае аб'ём ведаў, які патрабуюцца да паглыбленага засваення студэнтамі-гісторыкамі. У якасці вузлавых праблем, аналіз якіх

запатрабаваны пры вывучэнні ўсёй дысцыпліны, вызначаны наступныя: сацыяльна-эканамічнае развіццё, палітычны лад, унутраная і знешняя палітыка, сацыяльныя і палітычныя рухі, развіццё грамадскай думкі, культура, міжнацыянальныя і міжканфесійныя адносіны, агульнае і адметнае ў гісторыі двух народаў, роля аб'ектыўных і суб'ектыўных фактараў, роля асобы і інтэлектуальнага асяроддзя. На аснове выкарыстання новых гістарычных крыніц і сучасных даследаванняў у праграме знайшлі адлюстраванне важнейшыя праблемы спрадвечнай гісторыі Расіі і Украіны, агульныя абставіны і тэндэнцыі іх гісторыі, дакладныя асаблівасці дзяржаўнага, грамадскага і культурнага развіцця.

У выніку вывучэння дысцыпліны студэнт павінен:

ведаць:

- вызначальныя агульнаславянскія і ўсходнеславянскія складальнікі ў гісторыі Расіі і Украіны;
- асноўныя падзеі ўнутры- і знешнепалітычнай гісторыі ўсходнеславянскага рэгіёну, іх прычынна-выніковыя сувязі і тэндэнцыі і асаблівасці сацыяльна-эканамічнага развіцця;
- змест этнакультурных працэсаў ва Усходняй Еўропе і змены ў рэлігійна-ідэалагічнай сферы;
- этапы, заканамернасці, асаблівасці развіцця расійскай дзяржаўнасці, характэрныя рысы абсалютызму;
- гістарычныя перадумовы, абставіны і дзеючыя асобы фарміравання і развіцця ўкраінскай дзяржаўнасці;
- сукупнасць фактаў, падзей, з'яў гісторыі Расіі і Украіны ў XVIII – пачатку XX ст.;
- агульныя заканамернасці і асаблівасці палітычнага і эканамічнага развіцця сацыяльнай структуры Расійскай імперыі;
- асаблівасці гістарычнага развіцця ўкраінскіх зямель і асноўныя падзеі гістарычных працэсаў Наддніпраўскай Украіны (у складзе Расійскай імперыі) і Заходняй Украіны (у складзе Аўстрыйскай імперыі);
- працэс фарміравання і характэрныя рысы асноўных накірункаў грамадскай думкі і культуры рускага і ўкраінскага народаў;
- асноўныя этапы гісторыі Савецкай дзяржавы, асаблівасці развіцця ў яе складзе Расіі і Украіны;
- асаблівасці гістарычнага развіцця заходнеўкраінскіх зямель у 1918–1939 гг.;
- важнейшыя падзеі і факты гісторыі СССР;
- Другую сусветную і Вялікую Айчынную войны ў гісторыі Расіі і Украіны;
- прычыны і абставіны распаду СССР і фарміравання незалежных Расійскай Федэрацыі і Украіны;
- сутнасць і характар, этапы развіцця ўнутранай і рэгіянальнай палітыкі Расійскай Федэрацыі пасля 1991 г.;
- сутнасць і характар знешняй палітыкі сучаснай Расійскай Федэрацыі;

- тэндэнцыі і асаблівасці развіцця сучаснай Украіны;
- выбітных асобаў ў гісторыі Расіі і Украіны;
- асноўны комплекс крыніц, сучасныя пункты гледжання даследчыкаў па важнейшых праблемах расійскай і ўкраінскай гісторыі;

умець:

- прымяняць атрыманыя веды для вырашэння дакладных педагагічных, метадычных, інфармацыйна-пошукавых (эўрыстычных), навуковых, інавацыйных і іншых задач;
- даказаць прыарытэтнасць агульнацывілізацыйнай спадчыны ў гісторыі Расіі і Украіны;
- знаходзіць агульнае і асобнае ў развіцці Расіі і Украіны на ўсіх этапах гісторыі;
- выяўляць і крытычна ацэньваць сутнасць асноўных з’яў і працэсаў гісторыі Расіі і Украіны;
- вызначаць і абгрунтоўваць уплыў розных культурна-цывілізацыйных фактараў на сацыяльна-эканамічнае, этна-канфесійнае, дзяржаўна-палітычнае і культурнае развіццё рускага і ўкраінскага народаў;
- ажыццяўляць параўнальны аналіз мадэрнізацыйных працэсаў, характэрных для Расіі і Украіны ў розныя перыяды іх гісторыі;
- характарызаваць ролю і месца Расіі і Украіны ў рэгіянальным, цывілізацыйным і геапалітычным развіцці на ўсіх этапах гісторыі;
- аналізаваць крыніцы па гісторыі Расіі і Украіны і на іх падставе рабіць самастойныя навукова абгрунтаваныя высновы;
- даць самастойную і даказальную ацэнку навуковым работам і вучэбнай літаратуры па асноўных аспектах расійскай і ўкраінскай гісторыі;

валодаць:

- асноўным комплексам фактычнага матэрыялу па гісторыі Расіі і Украіны са старажытных часоў да сучаснасці;
- метадамі аналізу крыніц па гісторыі Расіі і Украіны са старажытных часоў да сучаснасці;
- ведамі ў вобласці гістарыяграфіі Расіі і Украіны са старажытных часоў да сучаснасці;
- практычнымі навыкамі выкарыстання ведаў па гісторыі Расіі і Украіны са старажытных часоў да сучаснасці ў прафесійнай дзейнасці;
- навыкамі і прыёмамі пошуку, наакуплення і апрацоўкі гістарычнага матэрыялу па гісторыі Расіі і Украіны са старажытных часоў да сучаснасці.

Для дасягнення пазначанай вышэй мэты і рашэння задач патрэбна:

- сфарміраваць у студэнтаў уменне аналізаваць заканамернасці і асаблівасці дзяржаўна-палітычнага, сацыяльна-эканамічнага, унутрыпалітычнага, канфесійнага, культурнага і духоўнага развіцця Расіі і Украіны з улікам цывілізацыйных характарыстык і імкнуча выхаваць на гэтай падставе асэнсаваную грамадзянскую пазіцыю і агульначалавечыя каштоўнасныя якасці;
- спрыяць засваенню студэнтамі сістэмы матэрыяльных, культурных і

духоўных каштоўнасцяў, створаных у працэсе гістарычнага развіцця Расіі і Украіны, і развіццю на гэтай аснове здольнасці да самарэалізацыі ва ўмовах сучаснай сацыякультурнай сітуацыі;

– спрыяць станаўленню здольнасці выпускніка вышэйшай школы (з улікам яго кампетэнцый, сфарміраваных у выніку свядомага засваення і прымянення вучэбнай гістарычнай інфармацыі), садзейнічаць далейшаму развіццю чалавечай супольнасці, міжнацыянальных і міждзяржаўных стасункаў, развіццю творчай і ініцыятыўнай асобы.

У структуры зместу вучэбнай дысцыпліны вылучаюцца ўзбуйненыя дыдактычныя адзінкі (раздзелы). Структура зместу вучэбнай дысцыпліны ўключае:

- Уводзіны;
- Раздзелы;
- Тэмы вучэбных заняткаў.

Па кожнаму вучэбнаму раздзелу (модулю) у адпаведнасці з мэтамі і задачамі па фарміраванню і развіццю ў студэнтаў прафесійных кампетэнцый выкладчыкам (кафедрай) праектуюцца і рэалізуюцца пэўныя лекцыйныя і семінарскія заняткі. Змест вучэбнай праграмы па гісторыі Расіі і Украіны дазваляе вывучаць дысцыпліну і па праблемнаму, і па храналагічнаму прынцыпах.

Ацэнка вучэбных дасягненняў студэнтаў, што выконваецца паэтапна па канкрэтных раздзелах (модулях) вучэбнай дысцыпліны, на экзаменах ажыццяўляецца па дзесяцібальнай шкале.

У рамках адукацыйнага працэсу па дадзенай вучэбнай дысцыпліне студэнт павінен набыць не толькі тэарэтычныя і практычныя веды, уменні і навыкі па спецыяльнасці, але і развіць свой каштоўнасна-асобасны, духоўны патэнцыял, сфармаваць якасці патрыёта і грамадзяніна, гатовага да актыўнага ўдзелу ў эканамічным, вытворчым, сацыяльна-культурным і грамадскім жыцці краіны.

Вывучэнне дысцыпліны «Гісторыя Расіі і Украіны» складае максімальна 606 гадзін, з іх 330 гадзін аўдыторныя. Прыкладнае размеркаванне апошніх па відах вучэбных заняткаў: лекцый – 208, семінараў – 122 гадзіны. Усяго заліковых адзінак – 13,5.

Вучэбная дысцыпліна «Гісторыя Расіі і Украіны» мае сувязь з вучэбнымі дысцыплінамі «Гісторыя Беларусі», «Гісторыя Новага часу», «Гісторыя Навейшага часу», «Гісторыя паўднёвых і заходніх славян» (кампанент установы вышэйшай адукацыі).

ПРЫКЛАДНЫ ТЭМАТЫЧНЫ ПЛАН

№ п/п	Назвы раздзелаў і тэм	Колькасць аўдыторных гадзін		
		Усяго	З іх	
			Лекцыі	Семінары
Раздзел I. Расія і Украіна са старажытных часоў да пачатку XVII ст.				
I.1.	Уводзіны.	2	2	-
I.2.	Дадзяржаўны перыяд гісторыі ўсходніх славян.	2	2	-
I.3.	Старажытная Русь (канец IX – пачатак XII ст.).	6	4	2
I.4.	Палітычная раздробленасць Русі .	6	4	2
I.5.	Культура Русі ў IX – пачатку XIII ст.	2	2	-
I.6.	Барацьба народаў Русі з агрэсіяй крыжакоў і манголаў.	6	4	2
I.7.	Паўночна-Усходняя Русь у XIV– першай палове XV ст.	6	4	2
I.8.	Ноўгарад і Пскоў у XIV– першай палове XV ст.	4	2	2
I.9.	Культура ўсходнеславянскіх народаў у XIII – першай палове XV ст.	2	2	-
I.10	Утварэнне Расійскай дзяржавы (Расіі) на рубяжы XV–XVI стст.	6	4	2
I.11	Украінскія землі ў XIV – першай палове XVI ст.	4	2	2
I.12	Расія ў XVI ст.	8	4	4
I.13	Культура Расіі ў канцы XV – XVI ст.	2	2	-
I.14	Расія ў канцы XVI – пачатку XVII ст.	4	2	2
I.15	Украіна ў складзе Рэчы Паспалітай (другая палова XVI – першая палова XVII ст.)	4	2	2
I.16	Нацыянальна-культурны ўздым ва Украіне (другая палова XVI – першая палова XVII ст.).	4	2	2
	Усяго	68	44	24

№ п/п	Назвы раздзелаў і тэм	Колькасць аўдыторных гадзін		
		Усяго	З іх	
			Лекцыі	Семінары
Раздзел II. Расія і Украіна ў XVII–XVIII стст.				
II.1.	Сацыяльна-эканамічнае і палітычнае развіццё Расіі ў XVII ст.	4	2	2
II.2.	Міжнароднае становішча і знешняя палітыка Расіі ў XVII ст.	2	2	-
II.3.	Вызваленчая вайна ўкраінскага народа. Палітычныя стасункі Левабярэжнай Украіны з Расійскай дзяржавай.	4	2	2
II.4.	Культура Расіі ў XVII ст.	2	-	2
II.5.	Унутрыпалітычнае становішча Расіі ў канцы XVII ст. Рэформы першай чвэрці XVIII ст.	4	2	2
II.6.	Знешняя палітыка Расіі (канец XVII – першая чвэрць XVIII ст.).	4	2	2
II.7.	Культура Расіі на рубяжы XVII–XVIII стст.	2	2	-
II.8.	Унутраная і знешняя палітыка Расіі пры пераймальніках Пятра I (1725–1762 гг.).	2	2	-
II.9.	Сацыяльна-эканамічнае развіццё Расіі ў другой палове XVIII ст.	2	2	-
II.10	Унутраная палітыка самадзяржаўя ў другой палове XVIII ст.	4	4	-
II.11	Знешняя палітыка Расіі ў другой палове XVIII ст.	4	2	2
II.12	Культура Расіі ў сярэдзіне і другой палове XVIII ст.	2	2	-
II.13	Левабярэжная Украіна ў канцы XVII – XVIII ст.	4	2	2
II.14	Слабодская Украіна ў XVII–XVIII стст.	2	2	-
II.15	Запарожская Сеч у другой палове XVII – XVIII ст.	2	2	-
II.16	Правабярэжная Украіна ў канцы XVII – XVIII ст.	2	2	-
II.17	Заходнеўкраінскія землі ў другой палове XVII – XVIII ст.	2	2	-
II.18	Культура ўкраінскіх зямель у другой палове XVII – XVIII ст.	2	-	2
	Усяго	50	34	16

№ п/п	Назвы раздзелаў і тэм	Колькасць аўдыторных гадзін		
		Усяго	З іх	
			Лекцыі	Семінары
Раздзел III. Расія і Украіна ў першай палове XIX ст.				
III.1	Адміністрацыйна-палітычная сістэма і сацыяльна-эканамічнае развіццё Расіі ў першай палове XIX ст.	2	2	-
III.2	Унутраная палітыка самадзяржаўя ў першай чвэрці XIX ст.	6	4	2
III.3	Знешняя палітыка Расіі ў першай чвэрці XIX ст.	6	4	2
III.4	Грамадскі рух і масавая барацьба ў першай чвэрці XIX ст.	6	2	4
III.5	Унутраная палітыка самадзяржаўя ў другой чвэрці XIX ст.	6	4	2
III.6	Знешняя палітыка Расіі ў другой чвэрці XIX ст.	4	2	2
III.7	Грамадскі рух і масавая барацьба ў другой чвэрці XIX ст.	8	4	4
III.8	Украінскія землі ў складзе Расійскай імперыі у першай палове XIX ст.	2	2	-
III.9	Заходнеўкраінскія землі ў складзе Аўстрыйскай манархіі ў першай палове XIX ст.	2	2	-
III.10	Культура Расіі ў першай палове XIX ст.	4	2	2
III.11	Культура Украіны ў першай палове XIX ст.	2	2	-
	Усяго	48	30	18
Раздзел IV. Расія і Украіна ў другой палове XIX – пачатку XX ст.				
IV.1.	Адмена прыгоннага права ў Расіі. Унутраная палітыка самадзяржаўя ў 1860–1870-х гг.	4	2	2
IV.2.	Унутраная палітыка расійскага ўрада ў 1881–1894 гг.	4	2	2
IV.3.	Сацыяльна-эканамічнае развіццё Расіі ў другой палове XIX – пачатку XX ст.	2	2	-
IV.4.	Знешняя палітыка Расіі ў другой палове	4	2	2

№ п/п	Назвы раздзелаў і тэм	Колькасць аўдыторных гадзін		
		Усяго	З іх	
			Лекцыі	Семінары
	XIX ст.			
IV.5.	Грамадска-палітычны рух у 1860–1890-я гг.	4	2	2
IV.6.	Расійскае самадзяржаўе ў 1894–1904 гг.	2	2	-
IV.7.	Знешняя палітыка Расіі ў пачатку XX ст.	2	—	2
IV.8.	Грамадска-палітычная барацьба ў Расіі на рубяжы XIX–XX стст.	2	2	-
IV.9.	Рэвалюцыя 1905–1907 гг. у Расіі.	4	2	2
IV.10	Унутраная палітыка расійскага ўрада і грамадска-палітычны рух у 1907–1914 гг.	2	2	-
IV.11	Удзел Расіі ў Першай сусветнай вайне.	4	2	2
IV.12	Унутрыпалітычнае становішча Расіі ў 1914–1917 гг.	4	2	2
IV.13	Украінскія землі ў складзе Расійскай імперыі ў другой палове XIX – пачатку XX ст.	2	2	-
IV.14	Заходнеўкраінскія землі ў другой палове XIX – пачатку XX ст.	2	2	-
IV.15	Лютаўская рэвалюцыя 1917 г.	2	2	-
IV.16	Культура Расіі ў другой палове XIX – пачатку XX ст.	2	-	2
IV.17	Украінская культура ў другой палове XIX – пачатку XX ст.	2	-	2
	Усяго	48	28	20
Раздзел V. Расія і Украіна ў 1917–1939 гг.				
V.1.	Расстаноўка сацыяльных і палітычных сіл у Расіі і Украіне пасля Лютаўскай рэвалюцыі.	4	2	2
V.2.	Кастрычніцкае ўзброенае паўстанне ў Петраградзе.	4	2	2
V.3.	Першыя сацыялістычныя пераўтварэнні (кастрычнік 1917 г. – сакавік 1918 г.).	2	2	-
V.4.	Расія і Украіна ў гады Грамадзянскай	4	4	-

№ п/п	Назвы раздзелаў і тэм	Колькасць аўдыторных гадзін		
		Усяго	З іх	
			Лекцыі	Семінары
	вайны і ваеннай інтэрвенцыі (1918–1922).			
V.5.	Пераход ад «ваеннага камунізму» да новай эканамічнай палітыкі	4	2	2
V.6.	Утварэнне СССР	4	2	2
V.7.	Расія і Украіна ў гады НЭПа. Заходняя Украіна ў 1918–1939 гг.	4	2	2
V.8.	Выбар стратэгіі фарсіраванай індустрыялізацыі	4	2	2
V.9.	Суцэльная калектывізацыя	4	2	2
V.10	Супярэчнасці ў сацыяльна-эканамічным развіцці Расіі і Украіны ў міжваенны перыяд	4	2	2
V.11	Савецкая палітычная сістэма 1920-х – 1930-х гг.	4	4	-
V.12	Культурная рэвалюцыя ў Расіі і Украіне	2	2	-
V.13	Знешняя палітыка СССР у 1920-х – 1930-х гг. Месца Украіны ў міжнародных адносінах.	4	2	2
	Усяго	48	30	18
Раздзел VI. Расія і Украіна ў 1939–1991 гг.				
VI.1	Эканамічны і ваенны патэнцыял Савецкага Саюза напярэдадні Другой сусветнай вайны.	6	4	2
VI.2	Уступленне СССР у Другую сусветную вайну.	6	4	2
VI.3	Пачатак Вялікай Айчыннай вайны. Супраціўленне нямецкаму акупацыйнаму рэжыму на тэрыторыі Расіі і Украіны.	6	4	2
VI.4	Карэнны пералом у ходзе Другой сусветнай і Вялікай Айчыннай войнаў	6	4	2
VI.5	Разгром фашысцкага блока ў 1944–1945 гг. Перамога савецкага народа.	6	4	2

№ п/п	Назвы раздзелаў і тэм	Колькасць аўдыторных гадзін		
		Усяго	З іх	
			Лекцыі	Семінары
VI.6	Пасляваенныя дзяржава і грамадства (1945–1953 гг.)	6	4	2
VI.7	Расія і Украіна ва ўмовах палітычнай і эканамічнай лібералізацыі сярэдзіны 1950-х – пачатку 1960-х гг.	6	4	2
VI.8	Расія і Украіна ў час надзей і згубленых ілюзій (сярэдзіна 1960-х – пачатак 1980- х гг.)	6	4	2
VI.9	Расія і Украіна на этапе перабудовы (1985–1991 гг.)	6	4	2
	Усяго	54	36	18
Раздзел VII. Расія і Украіна як суверэнныя дзяржавы (1991 г. – пачатак 2020-х гг.)				
VII.1	Расійская Федэрацыя: выклікі, пошукі, перспектывы, дасягненні.	6	2	4
VII.2	Украіна: выклікі, пошукі, перспектывы, дасягненні.	4	2	2
VII.3	Сучасныя расійска-украінскія (украіна- расійскія) адносіны	4	2	2
	Усяго	14	6	8
	Усяго (на перыяд 1939 г. – пачатак 2020-х гг.)	68	42	26
	Усяго па дысцыпліне	330	208	122

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА МАТЭРЫЯЛА

РАЗДЗЕЛ I. РАСІЯ І УКРАІНА СА СТАРАЖЫТНЫХ ЧАСОЎ ДА ПАЧАТКУ XVII ст.

I.1. Уводзіны. Задачы і праблемы дысцыпліны. Усходнеславянскі этнас у сусветнай гісторыі, яго месца ў гістарычным лёсе Беларусі.

Крыніцы гісторыі ўсходніх славян і метады работы з імі пры вывучэнні дысцыпліны. Гістарыяграфія вузлавых пытанняў гісторыі ўсходніх славян. Праблемы перыядызацыі.

I.2. Дадзяржаўны перыяд гісторыі ўсходніх славян. Праблема паходжання славян. Гіпотэзы аб лакалізацыі прарадзімы славян. Рассяленне славян ва Усходняй Еўропе. Усходнеславянскія саюзы плямён. Племяныя княжанні.

Гаспадарка, культура і вераванні ўсходніх славян. Гандлёвыя шляхі Усходняй Еўропы. Распад радавых адносін. Каланізацыйны наступ. Балцкі і фіна-угорскі субстраты. Узаемаадносіны з суседзямі.

I.3. Старажытная Русь (канец IX – пачатак XII ст.). Перадумовы ўтварэння дзяржаўнасці ўсходніх славян. Першыя пераддзяржаўныя ўтварэнні: «Паўночная канфедэрацыя плямёнаў», «Рускі каганат». Аб'яднанне ўсходнеславянскіх саюзаў плямён пад уладай кіеўскіх князёў. Скандынаўскі фактар у развіцці старажытнарускай дзяржаўнасці. Пытанне аб паходжанні назвы «Русь». Сведчанні крыніц аб пачатковай гісторыі Русі.

Сацыяльна-эканамічнае развіццё. Земляробства, жывёлагадоўля, промыслы. Грамадскія адносіны. Верв. Маёмаснае і сацыяльнае размежаванне. Правое становішча розных сацыяльных груп. Вёска і горад. Рамяство, гандаль.

Палітычны лад. Рэформы Вольгі, Уладзіміра Святаславіча, Яраслава Мудрага і Уладзіміра Манамаха. Умацаванне княжацкай улады. Завяшчанне Яраслава Мудрага. Прынцып спадкаемства кіеўскага прастола. Прыняцце хрысціянства і фарміраванне царкоўнай арганізацыі. Фарміраванне заканадаўства. «Руская Праўда». Сацыяльныя рухі.

Знешняя палітыка кіеўскіх князёў. Міжнародныя сувязі Русі. Адносіны з Візантыяй. Разгром Хазарыі. Палітычныя супярэчнасці між княствамі Русі. Дынастычныя шлюбы. Усталяванне мяжы паміж Руссю і Польшчай. Русь і Заходняя Еўропа. Барацьба з печанегамі, торкамі і полаўцамі. Русь і краіны Усхода.

I.4. Палітычная раздробленасць Русі. Перадумовы і прычыны палітычнай раздробленасці. Дзяржаўны лад старажытнарускіх княстваў. Трансфармацыя падаткова-данніцкай сістэмы.

Кіеўская зямля. Стан гаспадаркі. Міграцыя насельніцтва. Баярскія вотчыны. Усобицы з-за кіеўскага прастола. Сістэма двумврату. Чорныя клубукі. Арганізацыя барацьбы з полаўцамі.

Галіцкая і Валынская землі. Сельская гаспадарка, промыслы, гандаль, рамяство. Баярства і гараджане. Валадаранні Яраслава Асмамысла і Рамана

Мсціславіча. Аб'яднанне Галіцкага і Валынскага княстваў. Міжусобныя войны. Барацьба з Венгрыяй і Польшчай. Унутраная і знешняя палітыка Данілы Раманавіча, яго каранацыя. Галічына і Валынь пры нашчадках Данілы.

Паўночна-Усходняя Русь. Растова-Суздальская зямля. Развіццё гаспадаркі. Каланізацыя зямель. Гарады. Палітыка Юрыя Даўгарукага. Узвышэнне Уладзіміра-на-Клязьме. Андрэй Багалюбскі. Усевалад Вялікае Гняздо. Барацьба княжацкай улады з баярствам. Міжусобныя войны. Ліпцкая бітва.

Наўгародская зямля. Земляробства, рамяство, промыслы. Знешні гандаль. Баярскія сядзібы. Сацыяльныя адносіны. Утварэнне Наўгародскай феадальнай (баярскай) рэспублікі, яе палітычны лад. Роля веча. Пасады пасадніка і тысяцкага. Княжацкая ўлада ў Ноўгарадзе.

Агульнае і асаблівае ў развіцці іншых старажытнарускіх княстваў, асноўныя вехі іх палітычнай гісторыі.

1.5. Культура Русі ў IX – пачатку XIII ст. Характар і асаблівасці развіцця старажытнарускай культуры. Роля культурных кантактаў з іншымі народамі. Антычная спадчына.

Культура матэрыяльнай вытворчасці. Удасканаленне сельскагаспадарчых прылад працы. Старажытнарускі горад: знешні выгляд і забудова. Гарадское і сельскае рамёствы. Майстэрства рамеснікаў.

Вусная народная творчасць. Пісьменнасць. Першыя кнігі ў славянскім перакладзе. Берасцяныя граматы. Літаратура і яе жанры. Пачатак летапісання. Гісторыя Русі ў «Аповесці мінулых гадоў». «Слова пра паход Ігаравы».

Дойлідства і жывапіс. Тэхніка драўлянага будаўніцтва. Мураванае дойдлідства. Архітэктурныя школы. Вядомыя майстры. Кніжная мініяцюра. Іканапіс. Фрэска. Мазаіка.

Культурнае ўзаемадзеянне паміж землямі Русі. Падабенства і мясцовыя асаблівасці мовы і культуры. Росквіт культуры ў канцы XII – пачатку XIII ст. Помнікі культуры Ноўгарада і Уладзіміра-Суздальскага княства.

Культура старажытнай Русі як частка сусветнай культуры.

1.6. Барацьба народаў Русі з агрэсіяй крыжакоў і манголаў. Агрэсія крыжакоў у Прыбалтыцы. Роля папскай курыі. Ордэн мечаносцаў і Тэўтонскі ордэн, іх аб'яднанне. Наступ нямецкіх рыцараў і шведскіх феадалаў на Ноўгарад і Пскоў. Неўская бітва. «Лядовае пабоішча».

Пачатак мангольскіх заваяванняў. Уварванне манголаў у паўднёварускія стэпы. Бітва на Калцы. Паходы Батыя, змест асобных этапаў агрэсіі. Разгром Волжскай Булгарыі. Барацьба старажытнарускіх княстваў супраць заваёўнікаў. Наступствы мангольскага нашэсця на Русь. Устанаўленне ардынскага засілля.

Паўночна-Усходняя Русь у другой палове XIII ст. Утварэнне Залатой Арды. Фарміраванне ардынскай адміністрацыі. Баскакі, даругі і іншыя ардынскія чыноўнікі. Ярлыкі. «Няўруева раць». Княжанне ва Уладзіміры

Аляксандра Неўскага. Перапіс ардынцамі заваёванага насельніцтва Русі. Антыардынскія паўстанні гарадоў. Паўночна-Усходняя Русь пры пераемніках Аляксандра. «Дзюдзенева раць».

1.7. Паўночна-Усходняя Русь у XIV – першай палове XV ст. Сацыяльна-эканамічнае развіццё. Умовы аднаўлення вытворчых сіл. Развіццё земляробства. Рост свецкага і царкоўнага землеўладанняў. Гаспадарка феадальнай вотчыны. Формы эксплуатацыі і асабістай залежнасці сялянства. Стан рамяства. Гандаль.

Палітычны лад. Палітычная сістэма Вялікага княжання Уладзімірскага. Царква, яе месца ў грамадстве і роля ў палітычнай сістэме. Сістэма «гаспадарскага Двара». Узаемаадносіны з Залатой Ардой.

Нарастанне аб'яднальных тэндэнцый. Узнікненне Маскоўскага княства. Узмацненне эканамічнага і палітычнага становішча Маскоўскага і Цвярскага княстваў у першай чвэрці XIV ст. Першыя тэрытарыяльныя здабыткі Маскоўскага княства. Паўстанне 1327 г. у Цверы. Барацьба за ярлык на вялікае княжанне. Іван Каліта. Куплі Івана Каліты. Уладаранні Сімяона Гордага і Івана Краснага.

Новы этап барацьбы за палітычнае вяршэнства на Русі. Разгортванне барацьбы за звяржэнне ардынскага засілля. Дзмітрый Данскі. Кулікоўская бітва. Нашэсці Тахтамышы і Едыгея. Адносіны з Вялікім Княствам Літоўскім. Паходы Альгерда на Маскву. Адносіны Масквы і Вільні падчас княжання вялікага князя літоўскага Вітаўта.

Вялікая дынастычная вайна ў другой чвэрці XV ст. Прычыны і асноўныя этапы вайны. Узаемаадносіны з Ардой. Прычыны перамогі маскоўскага вялікага князя. Вынікі вайны і яе значэнне.

1.8. Ноўгарад і Пскоў у XIV – першай палове XV ст. Развіццё сацыяльна-эканамічных адносін у Вялікім Ноўгарадзе, яго палітычнае жыццё. Утварэнне Пскоўскай феадальнай (баярскай) рэспублікі, яе сацыяльна-эканамічны і палітычны лад. Барацьба Ноўгарада і Пскова з агрэсіяй нямецкіх феадалаў. Міжнародныя сувязі. Узаемаадносіны з Паўночна-Усходняю Руссю.

1.9. Культура ўсходнеславянскіх народаў у XIII – першай палове XV ст. Асноўныя фактары культурнага развіцця. Роля Царквы ў развіцці культуры. Адлюстраванне ў культуры палітычнага жыцця.

Летапісныя зводы. Літаратура. Кулікоўскі цыкл: «Задоншчына», «Сказанне аб Мамаевым пабоішчы» і інш. Воінская аповесць. Епіфаній Прамудры.

Дойлідства. Жывапіс. Феафан Грэк, Андрэй Рублёў, Дзіянісій і іх мастацкія школы. Кніжная мініяцюра. Радзівілаўскі летапіс.

Міжнародныя сувязі ў галіне культуры. Культурны ўплыў Вялікага Княства Літоўскага.

Украінская культура, яе здабыткі і асаблівасці. Асвета і навука. Школа і калегіўмы. Навуковыя цэнтры. Астрожская акадэмія. Архітэктура і скульптура. Іканапіс кіеўскіх сабораў. Літаратура і паэзія.

Узмацненне мясцовых рысаў у культуры ўсходнеславянскіх народаў.

I.10. Утварэнне Расійскай дзяржавы (Расіі) на рубяжы XV–XVI стст. Сацыяльна-эканамічныя, унутры- і знешнепалітычныя ўмовы ўтварэння і развіцця Расійскай дзяржавы.

Скасаванне палітычнай залежнасці ад Арды. Далучэнне да Маскоўскага вялікага княства Ноўгарада, Цвяры, Пскова, Разані, Смаленска і Чарнігава-Северскай зямлі.

Дзяржаўна-палітычны лад Расіі. Узмацненне ўлады маскоўскіх вялікіх князёў. Асаблівасці стварэння адзінай Расійскай дзяржавы. Фарміраванне адміністрацыйнай структуры. Князі службовыя. Намеснікі і валасцелі.

Праўленні Івана III і Васіля III. Баярская дума. Зараджэнне цэнтральных дзяржаўных устаноў. Агульнарасійскі Судзебнік. Мясцовае кіраванне. Арганізацыя войска. Княжацка-баярская апазіцыя. Пытанне аб пераходзе прастола ў спадчыну. Царква і велікакняжацкая ўлада. Ерэтычныя рухі.

Міжнароднае становішча Расійскай дзяржавы. Знешнепалітычная дактрына Расіі, яе абгрунтаванне і пачатак рэалізацыі на заходнім і ўсходнім накірунках. Эканамічныя сувязі Расіі з іншымі краінамі (Вялікае Княства Літоўскае, Польшча, Крымскае ханства, Свяшчэнная Рымская імперыя і інш.).

I.11. Украінскія землі ў XIV – першай палове XVI ст. Страта дзяржаўнасці. Польшча ў барацьбе за перадел галіцка-валынскай спадчыны. Уключэнне Паўднёвай Русі ў склад Вялікага Княства Літоўскага. Узмацненне барацьбы паміж Вільняй і Масквой за «збіранне рускіх зямель». Лёс Закарпацця і Паўночнай Букавіны. Пачатак экспансіі Крымскага ханства і Турцыі.

Гаспадарчае жыццё і сацыяльная стратыфікацыя. Пачатак распаўсюджвання фальварачна-паншчыннай гаспадаркі. Гарады. Магдэбургскае права. Развіццё рамяства і гандлю.

Эвалюцыя палітычнага ладу і развіццё права ў Вялікім Княстве Літоўскім. Канфесійнае пытанне.

Наступ прыгонніцтва і сялянскі рух. Паўстанне пад кіраўніцтвам Мухі. Удзел закарпацкіх русінаў у паўстанні Дз. Дожы.

Пачатак фарміравання казацтва. П. Лянцкаронскі, Я. Дашкевіч, Д. Вішнявецкі. Утварэнне Запарожскай Сечы.

I.12. Расія ў XVI ст. Тэрыторыя і насельніцтва. Сацыяльна-эканамічнае развіццё. Феадальнае землеўладанне і ўзмацненне прыгнёту сялянства. Горад. Рамяство і гандаль.

Барацьба баярскіх групавак за ўладу. Губная і грашовая рэформы Алены Глінскай. Абвастрэнне сацыяльных адносін. Самадзяржаўе Івана IV. Царскі тытул. Пачатак дзейнасці земскіх сабораў. «Выбраная рада». Судзебнік 1550 г. «Стоглаў». Царква і дзяржава. Рэформа мясцовага самакіравання. Вайсковыя рэформы. Узвядзенне засечнай мяжы і арганізацыя пагранічнай службы. М. Варатынскі.

Сацыяльна-эканамічныя прычыны і вынікі апрычніны. Апрычны тэрор.

Прычыны скасавання апрычніны і яе наступствы.

Знешняя палітыка Расіі ў першай палове XVI ст.: усходні і заходні накірункі. Казанскія паходы і далучэнне Паволжа. Астраханскае ханства. Прычыны Лівонскай вайны. Этапы Лівонскай вайны, яе вынікі. Пачатак заваявання Сібіры. Строганавы. Ярмак. Вынікі знешняй палітыкі Расіі.

I.13. Культура Расіі ў канцы XV – XVI ст. Матэрыяльная культура. Народная творчасць. Палемічная літаратура. Складванне дзяржаўнай ідэалогіі, адлюстраванне яе ў афіцыйнай літаратуры. Публіцыстычныя творы Максіма Грэка, Івана Перасветава, Ермалая-Эразма, Андрэя Курбскага, Івана IV. «Хаджэнне» Афанасія Нікіціна.

Узмацненне ідэалагічнага ўплыву царквы. Мітрапаліт Макарый. «Дамастрой». Царква і адукацыя.

Росквіт і спыненне агульнадзяржаўнага летапісання. Ліцавы летапісны звод Івана IV. Мясцовая летапісанне. Хранографы. Пачатак кнігадрукавання. Іван Фёдараў і Пётр Мсціславец. Першыя друкаваныя кнігі.

Навуковыя веды і іх рэалізацыя на практыцы. Элементы рацыяналізму ў ідэалогіі. «Раб’е вучэнне» Феадосія Касога.

Жывапіс. Царкоўнае, свецкае і абарончае дойлідства. Архітэктура Маскоўскага Крамля. Фёдар Конь. Паступовы адыход ад царкоўных канонаў у мастацтве.

I.14. Расія ў канцы XVI – пачатку XVII ст. Гаспадарчае разарэнне 70–80-х гг. XVI ст. Узмацненне запрыгоньвання сялян. Указы аб сялянах і халопях. Абвастрэнне сацыяльных супярэчнасцяў. Праўленні Фёдара Іванавіча і Барыса Гадунова. Пачатак «Смуты». Паўстанне Хлопка.

Міжнароднае становішча Расійскай дзяржавы. Вайна са Швецыяй. Цяўзінскі мір. Умацаванне заходняй мяжы. Гады перамір’я з Рэччу Паспалітай.

Ілжэдзімтрый I. Паўстанне ў Маскве ў маі 1606 г. Васіль Шуйскі, яго сацыяльная і знешняя палітыка. Паўстанне I. Балотнікава. Пачатак інтэрвенцыі Рэчы Паспалітай у Расію.

Ілжэдзімтрый II. Барацьба супраць інтэрвентаў. «Сямібаяршчына». Акупацыя Масквы. Першае апалчэнне, прычыны яго распаду. Арганізацыя Другога апалчэння. Кузьма Мінін і Дзімтрый Пажарскі. Вызваленне Масквы. Земскі сабор 1613 г. Пачатак праўлення Раманавых. Сталбоўскі мір. Дзюлінскае перамір’е.

I.15. Украіна ў складзе Рэчы Паспалітай (другая палова XVI – першая палова XVII ст.).

Люблінская унія 1569 г. і Украіна.

Змены ў гаспадарчым жыцці. Міграцыя насельніцтва. Дзеянне Літоўскага статута 1588 г. ва Украіне. Юрыдычнае афармленне прыгоннага права.

Рэфармацыйны рух. Контррэфармацыя. Езуіты. Крызіс праваслаўнай царквы. Інцидэнт вакол каляндарнай рэформы. Праваслаўныя брацтвы. Брэсцкая царкоўная унія 1596 г. Рэлігійная палеміка. Сеймавая апазіцыя уніі.

Каронны ўрад і казацтва. Рэестравыя казакі. Адміністрацыйна-палітычны лад Запарожскай Сечы. Казацкія паходы супраць татар і турак, рэакцыя на іх кароннага ўрада. Пастановы Сейма адносна Запарожжа.

Казацка-сялянскія паўстанні пад кіраўніцтвам Крыштафа Касінскага і Севярына Налівайкі.

Гетман Пётр Сагайдачны. Аднаўленне праваслаўнай іерархіі ва Украіне. Мітрапаліт Іоў Барэцкі. Казацка-сялянскія рухі 1625 і 1630 гг. Легалізацыя праваслаўнай царквы. Мітрапаліт Пётр Магіла. Мерапрыемствы Кароны па ізаляцыі запарожцаў.

Народныя паўстанні 1637–1638 гг. «Ардынацыя Войска Запарожскага рэестравага». «Залаты спакой».

І.16. Нацыянальна-культурны ўздым ва Украіне (другая палова XVI – першая палова XVII ст.). Асветніцтва. Дзейнасць Львоўскага праваслаўнага брацтва. Арганізацыя школ. Астрожская акадэмія. Кіева-Магілянскі калегіўм. Школьныя тэатры.

Пачатак кнігадрукавання. Дзейнасць Івана Фёдарова ва Украіне. Яго паслядоўнікі.

Здабыткі і асаблівасці ўкраінскага фальклору. Працяг летапісання. Новы ўзровень літаратурнай творчасці. Паэма «Раксаланія» С. Кляновіча. Палемічныя творы. Іаан Вішэнскі. Станіслаў Арыхоўскі.

Культывавае і свецкае дойлідства. Архітэктурныя стылі. Іконапіс і манументальны жывапіс.

Культурна-нацыянальны ўздым – адна з перадумоў падзей 1648–1654 гг. ва Украіне.

РАЗДЗЕЛ II. РАСІЯ І УКРАІНА Ў XVII–XVIII стст.

II.1. Сацыяльна-эканамічнае і палітычнае развіццё Расіі ў XVII ст.

Тэрыторыя і насельніцтва. Саслоўная структура. Уздзеянне вынікаў «Смуты» на эканамічнае развіццё. Шляхі пераадолення гаспадарчага заняпаду. Фінансавая палітыка. Эвалюцыя форм феадальнага землеўладання і гаспадаркі.

Пашырэнне грамадскага падзелу працы і таварнай вытворчасці. Першыя мануфактуры і іх характар. Горады ў XVII ст. Развіццё ўнутранага і знешняга гандлю, узмацненне купецтва. Гандлёвы і Новагандлёвы статуты.

Органы ўлады, цэнтральнае і мясцовае кіраванне. Земскія саборы. Узмацненне самаўладства, пачатак пераходу да абсалютызму. Войска. «Саборнае Укладанне» аб пытаннях сацыяльнага, эканамічнага і палітычнага жыцця. Асобы цароў Міхаіла і Аляксея Раманавых.

Рэфармаванне Царквы і яе раскол. Нікан і Авакум.

Абвастрэнне сацыяльных адносін. Гарадскія паўстанні сярэдзіны і другой паловы XVII ст. Народны рух пад кіраўніцтвам Сцяпана Разіна, яго асаблівасці, ход падзей і вынікі.

II.2. Міжнароднае становішча і знешняя палітыка Расіі ў XVII ст.

Напрамкі знешняй палітыкі. Расійска-польскія і расійска-шведскія

стасункі. Вайна 1632–1634 гг. з Рэччу Паспалітай. Барацьба з крымскай пагрозай. Будаўніцтва Белгародскай засекай. «Азоўскае сядзенне».

Пачатак вайны з Рэччу Паспалітай з-за Левабярэжнай Украіны. Віленскае перамір'е. Вайна са Швецыяй. Валіесарскае перамір'е і Кардыскі мір. Працяг вайны з Рэччу Паспалітай. Андрусаўскае перамір'е 1667 г. «Вечны мір» 1686 г.

Палітыка Расіі на Левабярэжнай Украіне. Турэцка-крымскі наступ. Чыгірынскія паходы 1677–1678 гг. Бахчысарайская дамова 1681 г. Крымскія паходы 1687 і 1689 гг.

Асваенне Сібіры і Далёкага Усходу землепраходцамі (С. Дзяжнёў, Е. Хабараў, У. Атласаў і інш.). Расія і краіны Далёкага Усходу, Цэнтральнай і Пярэдняй Азіі. Нерчынскі дагавор 1689 г.

Вынікі знешняй палітыкі Расіі ў XVII ст.

II.3. Вызваленчая вайна ўкраінскага народа. Палітычныя стасункі Левабярэжнай Украіны з Расійскай дзяржавай.

Прычыны Вызваленчай вайны. Б. Хмяльніцкі. Вызваленне паўстанцамі Запарожскай Сечы. Змяненні ў адносінах з Крымам. Разгром польска-шляхецкіх войскаў ва ўрочышчы Жоўтыя Воды і пад Корсунем. Пераўтварэнне казацкага паўстання ў агульнанародную барацьбу з прыгнятальнікамі.

Падрыхтоўка да новых баёў. Бітва пад Піляўцамі. Заходні паход паўстанцкай арміі. Летняя кампанія 1649 г. Збораўская дамова.

Антыпрыгонныя выступленні сялян. Малдаўскі паход казацка-татарскага войска. Адносіны з Турцыяй. Узнаўленне барацьбы з Каронай. Бітва пад Берастэчкам. Белацаркоўская дамова. Пагроза грамадзянскай вайны. Бітва пад Батогам. Змяненне сацыяльнай палітыкі Б. Хмяльніцкага. Працістаянне пад Жванцам.

Пераяслаўская рада. Сакавіцкія артыкулы. Паход казакаў І. Залатарэнкі на беларускія землі. Барацьба супраць польскай і татарскай агрэсіі на Правабярэжнай Украіне. Новы паход на заходнеўкраінскія землі. Расійска-ўкраінскія супярэчнасці. Рэйд А. Ждановіча. Смерць Б. Хмяльніцкага.

Узвышэнне І. Выгоўскага. Пачатак грамадзянскай вайны ва Украіне (перыяд Руіны). Гадзяцкі дагавор. Канатопская бітва. Пераяслаўскія артыкулы Ю. Хмяльніцкага. Раскол Украіны і пачатак «вайны берагоў».

Утварэнне Маларасійскага прыказа ў Маскве. І. Брухавецкі. Падзел Украіны паводле Андрусаўскага перамір'я. Хваляванні на Левабярэжжы. Гетман П. Дарашэнка. Глухаўскія артыкулы Д. Мнагагрэшнага. Пачатак палітычнай стабілізацыі. І. Самойловіч. «Вечны мір» 1686 г. і Украіна.

II.4. Культура Расіі ў XVII ст.

Узмацненне свецкіх элементаў у культуры. Пашырэнне культурных сувязей з Заходняй Еўропай. Беларускі і ўкраінскі ўплывы. Роля Царквы ў развіцці культуры. Грамадска-палітычная думка (Ю. Крыжаніч, А. Ардын-Нашчокін і інш.).

Матэрыяльная культура. Дэкаратыўнае мастацтва.

Народная творчасць, яе формы і накірункі.

Узровень адукаванасці насельніцтва. Школа і асветніцтва. Дзейнасць Славяна-грэка-лацінскай акадэміі. С. Мядзведзеў. Развіццё гістарычных ведаў. «Сінопсіс» – падручнік па рускай гісторыі. «Скіфская гісторыя» аб барацьбе з мангола-татарамі. Геаграфічныя адкрыцці.

Традыцыйныя і новыя жанры літаратуры (свецкія, сатырычныя, біяграфічныя аповесці). Апошнія рускія летапісы. Нараджэнне рыфмаванай паэзіі. С. Полацкі. К. Істомін.

Новыя рысы ў дойлідстве і жывапісу. Драўлянае дойлідства. Палац у сяле Каломенскім. Шатровыя і ярусныя цэрквы. «Нарышкінскае барока». Формы і стылі жывапісу. Парсуна. Мастакі С. Ушакоў, М. Паўлавец, П. Чырын і інш.

Музыка і народны тэатр.

Лад жыцця, менталітэт народаў Расіі.

II.5. Унутрыпалітычнае становішча Расіі ў канцы XVII ст. Рэформы першай чвэрці XVIII ст.

Цар Фёдар Аляксеевіч. Адмена месніцтва. Барацьба прыдворных групавак за ўладу. Стралецкі бунт 1682 г. «Хаваншчына». Рэгенства Соф'і. Пачатак праўлення Пятра I. Стралецкі бунт 1698 г.

Становішча ў эканоміцы (сельская гаспадарка, рамяство, мануфактурная вытворчасць, гандаль). Заснаванне ўральскіх заводаў. Фінансавая і мытная палітыка. Тарыф 1724 г.

Сацыяльная палітыка Пятра I. Указ аб адзінаспадчыннасці. Падушны падатак.

Узмацненне і распаўсюджванне прыгонніцтва. Абвастрэнне сацыяльнай напружанасці. Барацьба Пятра I з апазіцыяй. Дзейнасць Прэабражэнскага прыказа і Тайнай канцылярыі. «Справа» царэвіча Аляксея. Астраханскае паўстанне і хваляванні на Доне і ў Паволжы. К. Булавін.

Рэформы апарату ўлады і кіравання. Пётр I і Царква. Адміністрацыйна-тэрытарыяльныя рэформы. Гарадская рэформа. Ваенная рэформа.

Фарміраванне чыноўніцка-бюракратычнага апарату. Табель аб рангах. Ваенна-паліцэйскі характар дзяржавы. Расія як імперыя. Асоба Пятра I.

II.6. Знешняя палітыка Расіі (канец XVII – першая чвэрць XVIII ст.).

Абставіны і перспектывы ўнутранага развіцця Расіі і іх ўплыў на знешнюю палітыку.

Азоўскія паходы Пятра I. «Вялікае пасольства». Дыпламатычная і ваенная падрыхтоўка Паўночнай вайны. Стварэнне «Паўночнага саюза». Пачатак барацьбы са Швецыяй. Асноўныя этапы вайны. Ад Нарвы да Палтавы. Ваенныя дзеянні на тэрыторыі Беларусі. Дамова Карла XII з І. Мазепам. Палтаўская бітва і яе вынікі. Пазіцыя Турцыі. Пруцкі паход Пятра I. Ваенныя дзеянні на Балтыцы (Гангут, Грэнгам). Аландскі кангрэс.

Ніштацкі мір. Новы расклад сіл у Еўропе. Расія і еўрапейскія краіны.

Мэты і характар усходняй палітыкі Пятра I. Каспійскі паход расійскай

арміі.

«Птушаняты гнязда Пятрова» – дзяржаўныя дзеячы і палкаводцы (Б. Шарамецеў, А. Меншыкаў, П. і Ф. Апраксіны, Ф. Лефорт, П. Талстой, І. Бутурлін, Р. Скарнякоў-Пісараў, Ф. Галавін, Г. Галоўкін, Р. і Я. Брусы, П. Шафіраў, А. Макараў, Ф. Рамаданаўскі, П. Ягужынскі і інш.).

II.7. Культура Расіі на рубяжы XVII–XVIII стст.

Узмацненне свецкага накірунку ў развіцці і характары культуры. Роля еўрапейскага ўплыву. Рэформы ў галіне культуры. Прычыны і сутнасць супярэчнасцяў, шляхі іх пераадольвання.

Стварэнне свецкай школы. Ваенныя вучэбныя ўстановы. Характар і даступнасць навучання. Вучэбная і навуковая літаратура.

Кнігавыдавецтва. Увядзенне грамадзянскага шрыфту, арабскіх літар, новага леталічэння. Новыя сюжэты і формы мастацкай літаратуры.

Гістарычная, эканамічная, грамадска-палітычная думка і яе прадстаўнікі (А. Манкіеў, В. Тацішчаў, І. Пасашкоў, Ф. Пракаповіч і інш.). Заснаванне Акадэміі навук. Навуковыя экспедыцыі. У. Атласаў. Тэхнічныя здабыткі. Вынаходцы А. Нартаў, В. дэ Генін і інш.

Змены ў архітэктуры грамадзянскіх і царкоўных будынкаў. Новыя падыходы ў горадабудаўніцтве. Архітэктары Санкт-Пецярбурга. Прыдворныя жывапісцы і гравёры (І. Нікіцін, А. Мацвееў, А. і І. Зубавы).

Змены ў побыце і светапоглядзе розных катэгорый насельніцтва (жыллё, вопратка, ежа, паводзіны, рэлігійнасць, адносіны да ўлад, вольны час, умовы працы і інш.).

II.8. Унутраная і знешняя палітыка Расіі пры пераймальніках Пятра I (1725–1762 гг.).

Барацьба за ўладу пасля смерці Пятра I. Час «палацавых пераваротаў». Кацярына I. Сутнасць і роля Вярхоўнага Тайнага Савета. Пётр II. «Вярхоўнікі» і ўзыход на трон Ганны Іванаўны. «Біронаўшчына». Праблема ролі іншаземцаў у кіраванні краінай. Уладаранне Лізаветы Пятроўны. Пётр III. Лёс рэформаў Пятра I.

Пашырэнне правоў і прывілеяў дваранства. Стан сельскагаспадарчай і мануфактурнай вытворчасці. Далейшае развіццё гандлю. Адмена ўнутраных мытнаў (1753 г.).

Мэты і праблемы знешняй палітыкі. Палітыкі і военачальнікі (Б. Мініх, П. Ласі і інш.). Войны з Крымскім ханствам, Турцыяй і Швецыяй у 1730–1740-я гг. і іх вынікі. Адносіны з Рэччу Паспалітай. Удзел Расіі ў Сямігадовай вайне (мэта, ход падзей, палкаводцы С. Апраксін, П. Салтыкоў і інш.).

II.9. Сацыяльна-эканамічнае развіццё Расіі ў другой палове XVIII ст.

Тэрытарыяльныя прырошчванні (шляхі, метады, вынікі). Нацыянальны склад насельніцтва і нацыянальная палітыка самадзяржаўя. Земляробчае і прамысловае асваенне новых рэгіёнаў.

Стан сельскагаспадарчай вытворчасці (тэндэнцыі развіцця памешчыцкіх і сялянскіх гаспадарак). Узмацненне прыгонніцтва. Заканадаўчая творчасць урада ў галіне эканомікі. Секулярызацыя царкоўных маёнткаў. Падатковая і фінансавая палітыка.

Мануфактура. Пашырэнне капіталістычнага ўкладу. Фарміраванне саслоўя прадпрымальнікаў, дынастый купцоў і заводчыкаў. Работныя людзі.

Рост таварнай гаспадаркі. Унутраны і знешні гандаль. Расійскі горад і яго роля ў эканоміцы.

Стварэнне і дзейнасць Вольнага эканамічнага таварыства.

II.10. Унутраная палітыка самадзяржаў ў другой палове XVIII ст. Пераварот 1762 г., яго ўдзельнікі. Асоба Кацярыны II. Фаварыты і атачэнне імператрыцы (браты Р. і А. Арловы, Р. Пацёмкін, К. Дашкава і інш.). Выбары і дзейнасць Укладальнай камісіі 1767–1768 гг. Яе сацыяльны склад. «Наказ» імператрыцы. Характар патрабаванняў розных груп дэпутатаў. Сутнасць ліберальнага курсу ўрада.

Прыгонніцкія законы 1760-х гг. Узмацненне сацыяльнай напружанасці. «Чумны бунт» 1771 г. Сялянская вайна 1773–1775 гг. Рэакцыя на яе грамадства і ўрада. Е. Пугачоў і яго паплечнікі.

Умацаванне бюракратычнага апарату. «Установа аб губернях». «Даравальныя граматы» дваранству і гарадам.

Расійскае асветніцтва ў самадзяржаўнай і дэмакратычнай выявах. Апазіцыйная думка (М. Навікоў, А. Радзішчаў і інш.) і рэакцыя на яе з боку ўрада. Расійскае самадзяржаўе і рэвалюцыйныя падзеі ў Францыі.

Прыход да ўлады Паўла I. Яго адносіны да палітыкі папярэднікаў і спробы правядзення рэформ. Сацыяльная палітыка імператара. Рэфармаванне арміі. Фінансавая палітыка. Мэты і характар праведзеных змен. Забойства Паўла I.

II.11. Знешняя палітыка Расіі ў другой палове XVIII ст.

Расія ў сістэме еўрапейскіх адносін. Накірункі і мэты знешняй палітыкі Расіі. Шляхі і характар рэалізацыі знешнепалітычных планаў.

Расійска-турэцкія войны (прычыны і непасрэдныя падставы, ваенныя дзеянні на сушы і на моры, вынікі). Замацаванне Расіі на Чорным моры. Далучэнне Крыма і Прыкубання. Засяленне Паўночнага Прычарнамор'я.

Вайна са Швецыяй. Дзеянні балтыйскага флоту.

Удзел Расіі ў першым і другім падзелам Рэчы Паспалітай. Шляхі асваення новых тэрыторый. Разгром паўстання пад кіраўніцтвам Т. Касцюшкі і трэці падзел Рэчы Паспалітай.

Расія і народы Закаўказзя. Адносіны з сярэднеазіяцкімі ханствамі. Далучэнне казахскіх жузаў.

Расійскія першапраходцы на Далёкім Усходзе. Заснаванне і дзейнасць Расійска-амерыканскай кампаніі.

Удзел Расіі ў антыфранцузскіх кааліцыях. Італьянскі і Швейцарскі паходы расійскай арміі.

Галоўныя вынікі знешняй палітыкі. Расійскія дыпламаты і военачальнікі

(Н. Панін, Р. Пацёмкін, П. Румянцаў, А. Сувораў, Р. Спірыдаў, Ф. Ушакоў і інш.).

II.12. Культура Расіі ў сярэдзіне і другой палове XVIII ст.

Паглыбленне рацыяналізму ў накірунках культуры. Станаўленне расійскай навуковай школы. Дзейнасць Акадэміі навук. М. Ламаносаў. Прыродазнаўчыя і тэхнічныя навукі. Гістарычная навука (гісторыкі Г. Мілер, А. Шлёцар, М. Шчарбатаў, І. Болцін, І. Голікаў і інш.) і гістарычнае крыніцазнаўства. Вольнае эканамічнае таварыства. Эканамісты А. Болатаў, М. Чулкоў.

Экспедыцыі В. Берынга, А. Чырыкава, С. Крашаніннікава, І. Ляпёхіна, П. Паласа і іх геаграфічныя адкрыцці.

Стылёвыя і жанравыя накірункі літаратуры. Творчасць А. Канцяміра, В. Традзіякоўскага, М. Ламаносава, Дз. Фанвізіна, Р. Дзяржавіна, М. Карамзіна, А. Радзішчава, І. Крылова.

Асветніцтва і асветнікі. Грамадска-палітычная думка і публіцыстыка. Станаўленне перыядычнага друку. Кнігавыдавецтва. М. Навікоў.

Ф. Волкаў і ўзнікненне прафесійнага тэатра. Музычнае мастацтва (духоўная і свецкая музыка, яе стваральнікі).

Новы ўзровень выяўленчага мастацтва. Яго асноўныя стылі і жанры. Мастакі Ф. Рокатаў, Дз. Лявіцкі, У. Баравікоўскі і інш. Гравюра і графіка. Скульптары Ф. Шубін, М. Казлоўскі. Творчасць архітэктараў В. Растрэлі, В. Бажэнава, М. Казакова, І. Старова і інш. Заснаванне Акадэміі мастацтваў.

Урадавая палітыка ў галіне культуры. Складванне сістэмы школьнай адукацыі, яе арганізатары. Стварэнне і дзейнасць Маскоўскага ўніверсітэта.

Народная творчасць і фальклор. Асаблівасць побыту і ўкладу жыцця розных груп насельніцтва.

II.13. Левабярэжная Украіна ў канцы XVII – XVIII ст.

Праблема статусу Гетманшчыны. Роля Гетманшчыны як ядра гісторыка-культурнага развіцця Украіны ў XVII–XVIII стст.

Органы вышэйшай улады Гетманскай Украіны. Ваенна-палітычнае ўладкаванне. Судовая сістэма. Расійская адміністрацыя на Левабярэжжы. Узаемадачынненні паміж расійскімі і ўкраінскімі ўладамі і грамадствам.

Каламацкія артыкулы. Іван Мазепа – палітычны і ваенны дзеяч.

Гетманшчына ў войнах Расіі з Турцыяй і Крымскім ханствам. Пачатак Паўночнай вайны і ўкраінскае Левабярэжжа. Змяненне знешнепалітычнай арыентацыі часткі старшыны.

Адкрыты пераход гетмана І. Мазепы на бок шведаў. Пераход на бок Швецыі Запарожскай Сечы. Наступствы Палтаўскай бітвы. Старшынская эміграцыя. Піліп Орлік і яго «Канстытуцыя».

Рэшацілаўскія артыкулы. Міністры-рэзідэнты. Эксплуатацыя матэрыяльных і людскіх рэсурсаў Гетманшчыны. Заснаванне Маларасійскай калегіі. Міжгетманства. Контррэформы 1725–1727 гг. Д. Апостал. «Рашучыя пункты». Часовая стабілізацыя ўнутранага жыцця. Рэвізія землеўладанняў. Кадыфікацыя права. Пачатак узвядзення Украінскай лініі ўмацаванняў.

Міністэрскае праўленне. Праўленне Гетманскага уряду. Узвышэнне ролі старшыні ў палітычным і сацыяльным жыцці Украіны.

Узнаўленне гетманства. К. Разумоўскі. Судовая рэформа.

Канчатковая ліквідацыя гетманства. Кіраванне Украінай пры Паўле І.

Дэмаграфічная сітуацыя на Левабярэжжы ў канцы XVII – XVIII ст. Сацыяльная структура грамадства. Сельская гаспадарка. Фарміраванне феадальна-старшынскага і манастырскага землеўладання. Расійскія памешчыкі ва Украіне. Рамяство, промыслы, мануфактурная вытворчасць. Гандаль. Поўнае запрыгоньванне сялян. Антыфеадальныя выступленні сялян і казакоў.

II.14. Слабадская Украіна ў XVII–XVIII стст.

Каланізацыя края. Колькасць насельніцтва, яго этнічны склад. Сацыяльная структура. Землеўладанне. Гаспадарчае жыццё. Адміністрацыйна-тэрытарыяльнае дзяленне. Кіраўніцтва слабадскімі палкамі. Палітыка ўрада Лізаветы Пятроўны. Канчатковая ліквідацыя палкавога ўладкавання.

II.15. Запарожская Сеч у другой палове XVII – XVIII ст.

Сеч у палітычных падзеях ва Украіне ў другой палове XVII ст. Авантура П. Петрыка. Запарожска-татарскія адносіны ў пачатку XVIII ст. Запарожцы і К. Булавін.

Запарожцы ў расійска-шведскім супрацьстаянні 1709 г. Разбурэнне Сечы. Запарожскія казакі пад пратэктаратам Крымскага ханства.

Вяртанне запарожцаў у расійскае падданства. Грамадска-палітычнае ўладкаванне Новай Сечы. Гаспадарчае жыццё. Паўстанні супраць старшыні.

Наступ расійскага ўрада на «Вольнасці Войска Запарожскага». Ліквідацыя Новай Сечы. Лёс запарожскага казачтва.

II.16. Правабярэжная Украіна ў канцы XVII – XVIII ст.

Эпоха запусцення. Руіна. Каронная ўлада і адраджэнне казацкіх палкоў. Паўстанне 1702–1704 гг.

Правабярэжжа ў міжнародна-прававых актах 1711–1714 гг. Новая хваля польскай каланізацыі. Надворныя казакі. Сялянскае пытанне. Распаўсюджванне Уніі і знікненне праваслаўнай іерархіі. Замойскі сабор.

Узнікненне гайдамацтва. Паўстанне 1734–1738 гг. Гайдамацкі рух 1750 г. Новае абвастрэнне сацыяльнай напружанасці. Дысідэнцкае пытанне. Барская канфедэрацыя. Каліеўшчына. М. Жалызняк і І. Гонты. Уключэнне Правабярэжжа ў склад Расіі.

II.17. Заходнеўкраінскія землі ў другой палове XVII – XVIII ст.

Заходнеўкраінскія землі ў складзе Польшчы. Змены ў царкоўным жыцці.

Пераход Закарпацця пад уладу Габсбургаў. Украінцы ў антыгабсбургскім паўстанні 1703–1711 гг. Сацыяльна-эканамічныя працэсы ў Закарпацці. Мукачаўская грэка-каталіцкая епархія.

Паўночная Букавіна ў складзе Малдаўскага княства. Далучэнне Букавіны да Аўстрыйскай манархіі.

Ачагі праваслаўя на заходнеўкраінскіх землях. Рух апышкаў. А.

Доўбуш.

Каралеўства Галіцыі і Ладамерыі. Рэформы Марыі Тэрэзіі і Іосіфа II. Развіццё заходнеукраінскіх земель у другой палове XVIII ст.

II.18. Культура ўкраінскіх зямель у другой палове XVII – XVIII ст.

Умовы і тэндэнцыі развіцця культуры. Здабыткі грамадска-палітычнай думкі. Дзейнасць Кіева-Магілянскай акадэміі і іншых асветніцкіх і адукацыйных устаноў. Працяг кнігадрукавання.

Навука. Назапашванне гістарычных ведаў («Сінопсіс», казацка-старшынскія летапісы Самавідца, Грабянкі, Вялічкі). Літаратура і яе жанры. Паэзія. Філасоф і паэт Р. Скаварада.

Узрастанне рэалістычных накірункаў у станковым і манументальным жывапісу. А. Ласенка, У. Баравікоўскі, Дз. Лявіцкі. Графіка. Скульптура. Фартыфікацыйнае і культавае будаўніцтва. Украінскае барока, Архітэктары С. Каўнір, І. Грыгаровіч-Барскі. Драўлянае дойлідства. Асаблівасці заходнеўкраінскай архітэктур.

Лялечны тэатр. Школьны тэатр. Пачатак прафесійнага тэатра. Народная музыка. Цэхі музыкантаў. Музыкальныя школы. Кампазітары М. Беразоўскі, Дз. Бартнянскі.

Традыцыі, звычаі, рэлігія, культура паўсядзённага жыцця ўкраінцаў. Рэгіянальныя асаблівасці ў культуры ўкраінцаў.

РАЗДЗЕЛ III. РАСІЯ І УКРАІНА Ў ПЕРШАЙ ПАЛОВЕ XIX ст.

III.1. Адміністрацыйна-палітычная сістэма і сацыяльна-эканамічнае развіццё Расіі ў першай палове XIX ст.

Дзяржаўны лад Расійскай імперыі. Адміністрацыйна-тэрытарыяльнае дзяленне краіны. Сацыяльная структура насельніцтва (колькасць, сацыяльны, канфесійны і этнічны склад). Стан саслоўяў.

Тэндэнцыі развіцця сельскай гаспадаркі. Крызіс феадальна-прыгонніцкай сістэмы. Развіццё капіталістычных адносін у прамысловасці. Пачатак прамысловага перавароту і яго асаблівасці. Гандаль. Развіццё ўнутранага рынку і знешняга гандлю. Фінансы. Грашовае абарачэнне. Транспартная сістэма. Гаспадарчая спецыялізацыя рэгіёнаў імперыі.

III.2. Унутраная палітыка самадзяржаўя ў першай чвэрці XIX ст.

Унутраная палітыка ў 1801–1812 гг. Пераварот 1801 г. Аляксандр I. «Негласны» камітэт. Палітыка ўраду па сялянскім пытанні. Указ аб «вольных хлебаробах». Рэформы ў галіне народнай адукацыі. Стварэнне сістэмы адукацыі. Цэнзурная рэформа. Міністэрская рэформа. Рэформа Сената. Дзейнасць М. М. Сперанскага і яго план дзяржаўных пераўтварэнняў. Стварэнне Дзяржаўнага савета. Запіска М. М. Карамзіна «Аб старажытнай і новай Расіі».

Унутрыпалітычнае развіццё ў 1815–1825 гг. Агульная характарыстыка палітычнай сітуацыі і ўнутранай палітыкі. Сялянскае пытанне. Спробы канстытуцыйнага праектавання: Польская канстытуцыя 1815 г., праект

М. М. Навасільцава. Аракчэеўшчына. Ваенныя пасяленні. Урадавая палітыка ў галіне культуры.

ІІІ.3. Знешняя палітыка Расіі ў першай чвэрці XIX ст.

Знешняя палітыка Расіі ў 1801–1812 гг. Міжнароднае становішча і асноўныя напрамкі знешняй палітыкі Расійскай імперыі ў пачатку XIX ст. Удзел Расіі ў антыфранцузскіх кааліцыях. Тыльзіцкі мір і яго вынікі. Расійска-шведская вайна. Далучэнне Фінляндыі да Расіі. Утварэнне Вялікага княства Фінляндскага. Аўтаномія Фінляндыі. Расійска-французскія адносіны ў 1808–1812 гг. Усходняе пытанне ў знешняй палітыцы Расіі ў пачатку XIX ст. Войны з Іранам і Турцыяй. Далучэнне Грузіі да Расіі.

Міжнародныя адносіны напярэдадні вайны 1812 г. Падрыхтоўка да вайны. Пачатак вайны і адступленне расійскай арміі. М. Б. Барклай дэ Толі, П. І. Баграціён, М. І. Кутузаў. Барадзінская бітва. Пакіданне Масквы. Народны характар вайны. Пераход расійскай арміі ў контрнаступленне і разгром напалеонаўскай арміі.

Ваенная кампанія 1813–1814 гг. «Бітва народаў». Уваход расійскай арміі ў Парыж. Венскі кангрэс. Стварэнне і дзейнасць «Свяшчэннага Саюза». Складванне новай еўрапейскай палітычнай сістэмы. Еўрапейская палітыка ў час рэвалюцый 1810–1820-х гг. і кангрэсаў Свяшчэннага Саюза. Расія і ўсходні крызіс 1820-х гг. Мэты, характар і формы знешняй палітыкі Расіі на новым этапе.

ІІІ.4. Грамадскі рух і масавая барацьба ў першай чвэрці XIX ст.

Становішча народных мас. Паўстанне сялян на Доне. Хваляванні салдат Сямёнаўскага палка. Хваляванні ў ваенных пасяленнях.

Вызначэнне ідэйных плыняў. А. М. Галіцын і Біблейскае таварыства. Расійскае масонства. Дваранскае асветніцтва (А. С. Пушкін, А. С. Грыбаедаў, П. А. Вяземскі). Фарміраванне ідэалогіі дэкабрыстаў. Першыя дэкабрысцкія арганізацыі. Паўднёвае і Паўночнае таварыствы і іх праграмныя распрацоўкі. П. І. Пестэль, М. М. Мураў'ёў, К. Ф. Рылеяў. Планы ўзброенага паўстання. Падзеі 14 снежня 1825 г. Выступленне Чарнігаўскага палка. Следства і суд над дэкабрыстамі.

ІІІ.5. Унутраная палітыка самадзяржаўя ў другой чвэрці XIX ст.

Самадзяржаўе Мікалая І. Узмацненне рэпрэсіўных мерапрыемстваў. Цэнзура. Сакрэтны камітэт 6 снежня 1826 г. Уласная яго імператарскай вялікасці канцылярыя. Кадыфікацыя законаў. Трэцяе аддзяленне. Корпус жандараў.

Умацаванне саслоўных пазіцый дваранства. Палітыка ўрада ў сялянскім пытанні. Рэформа кіравання дзяржаўнымі сялянамі. П. Дз. Кісялёў. Фінансавая рэформа Я. Ф. Канкрына. Друк і асвета ва ўрадавай палітыцы.

ІІІ.6. Знешняя палітыка Расіі ў другой чвэрці XIX ст.

Асноўныя напрамкі знешняй палітыкі Расіі.

Усходняе пытанне. Расійска-іранская вайна 1826–1828 гг. Туркманчайскі мірны дагавор. Далучэнне Усходняй Арменіі да Расіі. «Грэчаскае пытанне». Расійска-турэцкая вайна 1828–1829 гг.

Адрыянопальскі мір. Расія і вызваленне Грэцыі. Ункяр-Іскелескі дагавор. Лонданскія канвенцыі.

Каўказская вайна 1817–1864 гг. Супярэчлівы характар далучэння народаў Каўказа і Закаўказзя да Расіі. Шаміль. Далучэнне Дагестана і Чачні да Расіі.

Буржуазныя рэвалюцыі 1830 і 1848–1849 гг. у Еўропе, рэакцыя на іх самадзяржаўя. «Польскае паўстанне» 1830–1831 гг. Венгерская кампанія 1849 г. Рэвалюцыя 1848–1849 гг. у Венгрыі і падаўленне яе Аўстрыяй і Расіяй.

Расійска-амерыканскія адносіны. Расійская калонія Росс ў Каліфорніі і яе ліквідацыя.

Крымская вайна, яе прычыны і характар. Ваенныя дзеянні на Балканах і ў Закаўказзі. Бітва пры Сінопе. П. С. Нахімаў. Уступленне ў вайну Англіі і Францыі. Абарона Севастопаля. Парыжскі мір 1856 г.

III.7. Грамадскі рух і масавая барацьба ў другой чвэрці XIX ст.

«Халерныя бунты». Паўстанне 1831 гг. у наўгародскіх ваенных пасяленнях.

Умовы, тэндэнцыі і асаблівасці развіцця грамадскай думкі Расіі ў другой чвэрці XIX ст.

Студэнцкія гурткі канца 1820-х – пачатку 1830-х гг. «Польскае паўстанне» 1830–1831 гг. і расійская грамадская думка. Гурток М. У. Станкевіча. П. Я. Чаадаеў і яго «Філасафічныя пісьмы».

Фарміраванне асноўных ідэйных напрамкаў у 1830–1840-я гг. Ахавальны напрамак рускай грамадска-палітычнай думкі. «Тэорыя афіцыйнай народнасці». С. С. Увараў. М. П. Пагодзін, С. П. Шавыроў.

Ліберальна-апазіцыйны ідэйны напрамак. Славянафілы і заходнікі. Пытанне аб шляхах гістарычнага развіцця Расіі ў грамадскай думцы. А. С. Хамякоў, І. В. Кірэеўскі, К. С. і І. С. Аксакавы, Ц. М. Граноўскі.

Радыкальны напрамак грамадска-палітычнай думкі эпохі «апагея самадзяржаўя». Фарміраванне рэвалюцыйна-дэмакратычны ідэалогіі. В. Р. Бялінскі, А. І. Герцэн.

Ідэі ўтапічнага сацыялізму ў Расіі. Гурткі петрашэўцаў.

Кірыла-Мяфодзіеўскае таварыства.

Расійскі грамадскі рух і рэвалюцыі ў Еўропе 1848–1849 гг.

III.8. Украінскія землі ў складзе Расійскай імперыі у першай палове XIX ст.

Адміністрацыйнае уладкаванне ўкраінскіх зямель у складзе Расіі напрыканцы XVIII – пачатку XIX ст. Структура насельніцтва.

Тэндэнцыі сацыяльна-эканамічнага развіцця. Сельская гаспадарка. Прамысловая вытворчасць. Гандаль. Правядзенне інвентарнай рэформы на Правабярэжнай Украіне. Дз. Г. Бібікаў.

Пачатак украінскага нацыянальнага адраджэння. Ідэя аднаўлення Гетманшчыны і «маларасійства» ўкраінскіх эліт. Князь М. Р. Рэпнін. «Гісторыя Малой Расіі» Дз. М. Бантыш-Каменскага.

Выступленні ва Украіне пад кіраўніцтвам У. Кармалюка.

Дзейнасць дзекабрыстаў ва Украіне.

Польскі вызваленчы рух і Правабярэжная Украіна. Дзейнасць «Садружнасці польскага народа» ва Украіне. Ш. Канарскі.

«Кірыла-Мефодзьеўскае братэрства». «Кніга быцця народа украінскага». М. І. Кастамараў, Т. Р. Шаўчэнка, П. А. Куліш.

ІІІ.9. Заходнеўкраінскія землі ў складзе Аўстрыйскай манархіі ў першай палове ХІХ ст.

Адміністрацыйна-тэрытарыяльнае ўладкаванне і насельніцтва Галічыны, Закарпацця і Паўночнай Букавіны. Дэмаграфічная сітуацыя.

Рэфарманне народнай гаспадаркі і грамадскага ладу. Эканамічнае развіццё. Сельская гаспадарка. Прамысловасць. Гандаль. Аграрнае пытанне ў палітыцы Вены. Сялянскі рух. Школа і царква. Заснаванне Галіцкай грэка-каталіцкай мітраполіі і архіепіскапства ў Ужгарадзе.

Славянскае адраджэнне ў Аўстрыйскай імперыі. Польскія тайныя таварыствы і ўкраінская інтэлігенцыя.

Абуджэнне нацыянальнай сьвядомасці ў часткі грэка-каталіцкага духавенства. І. Магільніцкі. «Руская тройца». Прааўстрыйскі накірунак грамадска-палітычнай думкі. Зараджэнне русафільства.

«Вясна народаў». Узнікненне ў Львове Цэнтральнай Рады Нарадавай. Галоўная Руская Рада, яе праграма і дзейнасць. Рускі Сабор. Абвастрэнне ўкраінска-польскага процістаяння. Удзел галічан у славянскім з'ездзе ў Празе. Украінцы – дэпутаты рэйхстага. Узброенае паўстанне ў Львове. Рэвалюцыйныя падзеі 1848 г. на Букавіне і ў Закарпацці. «Алфавітная вайна» на Галічыне. Прааўстрыйскі накірунак грамадска-палітычна, й думкі. Русафільства.

Сялянскае паўстанне пад кіраўніцтвам Л. Кабыліцы. Скасаванне паншчыны на заходнеўкраінскіх землях.

Паражэнне рэвалюцыі 1848–1849 гг. і наступ рэакцыі.

ІІІ.10. Культура Расіі ў першай палове ХІХ ст.

Грамадска-палітычныя ўмовы развіцця культуры.

Народная асвета. Асноўныя тыпы школ. Ваенныя навучальныя ўстановы. Жаночыя навучальныя ўстановы. Царскасельскі ліцэй і яго знакамітыя выпускнікі. Універсітэцкая адукацыя. Фарміраванне сістэмы вышэйшай тэхнічнай адукацыі. Першыя публічныя бібліятэкі.

Навука і тэхніка. Геаграфічныя адкрыцці. І. Ф. Крузенштэрн, Ю. Ф. Лісянскі. М. П. Лазараў, Ф. Ф. Беллінсгаўзен. Матэматыка. М. І. Лабачэўскі. Астраномія. Заснаванне Пулкаўскай абсерваторыі. Развіццё фізікі і хіміі. Медыцына. М. І. Пірагоў. Гістарычная навука. М. М. Карамзін. М. П. Пагодзін. «Дзяржаўная школа» рускай гістарыяграфіі. Б. М. Чычэрын, К. Дз. Кавелін.

Асноўныя напрамкі развіцця літаратуры і іх прадстаўнікі. М. М. Карамзін, В. А. Жукоўскі. А. С. Грыбаедаў, А. С. Пушкін, М. Ю. Лермантаў, М. В. Гоголь. Літаратурная крытыка. В. Р. Бялінскі.

Літаратурныя салоны.

Журналістыка і друк. «Вестник Европы», «Московский телеграф», «Телескоп», «Современник», «Литературная газета», «Губернские ведомости». Буйнейшыя кнігавыдавецтвы. А. П. Смірдзін. Дзейнасць Н. П. Румянцава.

Жывапіс. Асноўныя напрамкі. Класіцызм, рамантызм, рэалізм. К. П. Брулоў, П. А. Фядотаў, А. Г. Венецыянаў, А. А. Іваноў, А. А. Кіпрэнскі.

Архітэктура і скульптура. А. Дз. Захараў, А. Н. Вараніхін, К. І. Россі, В. І. Бове. І. П. Мартас, М. І. Казлоўскі, П. К. Клодт.

Тэатр і музычнае мастацтва. Масква – цэнтр тэатральнай культуры. Афіцыйна-парадны характар тэатраў Санкт-Пецярбурга. Стылістычныя напрамкі ў музыцы. А. А. Алябьеў, А. Я. Варламаў. Творчасць М. І. Глінкі.

III.11. Культура Украіны ў першай палове XIX ст.

Сацыяльна-эканамічныя і палітычныя ўмовы развіцця ўкраінскай культуры. Фактар культурнага памежжа. Народнае мастацтва – аснова развіцця ўкраінскай культуры. Нацыянальнае адраджэнне і культура Украіны.

Сітэма адукацыі. Універсітэты Усходняй Украіны – буйнейшыя цэнтры ўкраінскай і расійскай навукі. Харкаўскі і Кіеўскі ўніверсітэты. Крамянецкі і Рышэльеўскі ліцэі ў гісторыі ўкраінскай і расійскай культуры і навукі. Гімназія вышэйшых навук князя І. А. Безбародка. Развіццё прафесійнай адукацыі.

Нацыянальна-культурны рух ва Украіне і развіццё мовазнаўства, гісторыі, этнаграфіі, фалькларыстыкі. «Гісторыя Русаў». «Гісторыя Малой Расіі» Дз. М. Бантыш-Каменскага. «Гісторыя Маларосіі» А. М. Марковіча. Выдавецкая дзейнасць О. М. Бадзянскага. Навуковая дзейнасць М. І. Кастамарава. Дзейнасць «Часовай археаграфічнай камісіі». Вусная народная творчасць.

Нацыянальнае адраджэнне ў заходнеукраінскіх землях. Уплыў грэка-каталіцкай царквы на развіццё культуры ва Усходняй Галіцыі і Закарпацці. Асветніцкая дзейнасць «Рускай тройцы».

Умовы развіцця літаратуры і мастацтва. Уклад Т. Р. Шаўчэнкі ў развіццё ўкраінскай культуры. Нацыянальныя рысы ў творах П. П. Гулака-Арцямоўскага, Р. Ф. Квіткі-Аснаўяненка, І. П. Катлярэўскага

Музычная творчасць. В. Н. Верасай. Жывапіс. Архітэктура і скульптура.

РАЗДЕЛ IV. РАСІЯ І УКРАЇНА Ў ДРУГОЙ ПАЛОВЕ XIX – ПАЧАТКУ XX ст.

IV.1. Адмена прыгоннага права ў Расіі. Унутраная палітыка самадзяржаўя ў 1860–1870-х гг.

Паглыбленне крызісу прыгоннай гаспадаркі напярэдадні рэформы 1861 г.

Імператар Аляксандр II. Напярэдадні адмены прыгоннага права. «Адліга». Да пытання аб рэвалюцыйнай сітуацыі ў Расіі. Падрыхтоўка адмены прыгоннага права. Я. І. Растоўцаў, М. А. Мілюцін. Маніфест і «Палажэнні» ад 19 лютага 1861 г.

Асноўныя накірункі рэформы. Прававое становішча сялянства. Часоваабавязаны стан. Надзелы і павіннасці сялян. Сялянскія ўстановы. Міравыя пасрэднікі. Складанне ўстаўных грамат. Выкупная аперацыя. Заключэнне выкупных здзелак.

Адмена прыгоннага права на ўдзельных землях. Законы аб дзяржаўных сялянах.

Сялянскі рух у адказ на рэформу.

Агульная характарыстыка і асноўныя этапы ўнутранай палітыкі ўраду. «Ліберальная бюракратыя». Вялікі князь Канстанцін Мікалаевіч. Праціўнікі рэформ. Узмацненне кансерватыўных тэндэнцый у палітыцы самадзяржаўя ў другой палове 1860-х гг.

Рэформы ў галіне мясцовага кіравання. Новыя судовыя статуты. Рэформы ў галіне асветы. А. В. Галаўнін, Дз. А. Талстой. Цэнзурныя правілы. Фінансавыя рэформы. Ваенныя рэформы. Дз. А. Мілюцін.

Крызіс урадавай палітыкі на мяжы 1870–1880-х гг. «Дыктатура сэрца». М. Т. Ларыс-Мелікаў і яго праграма. Забойства Аляксандра II.

IV.2. Унутраная палітыка расійскага ўрада ў 1881–1894 гг.

Аляксандр III. Маніфест аб непахіснасці самадзяржаўя. К. П. Пабеданосцаў. Міністэрства М. П. Ігнацьева. Перамога кансерватараў. Дзейнасць М. Н. Каткова. Дз. А. Талстой. Курс ураду на «контррэформы». Палітыка ў сялянскім пытанні. Ахавальныя мерапрыемствы ў галіне асветы і друку. Палажэнне аб земскіх начальніках. Земская і гарадская «контррэформы».

IV.3. Сацыяльна-эканамічнае развіццё Расіі ў другой палове XIX – пачатку XX ст.

Тэрыторыя Расіі ў другой палове XIX ст. Усерасійскі перапіс 1897 г. Сацыяльная, нацыянальная і канфесійная структура насельніцтва.

Тэндэнцыі і асаблівасці сацыяльна-эканамічнага развіцця.

Эвалюцыя сельскай гаспадаркі. Сельская абшчына ў парэформенай Расіі.

Асноўныя этапы развіцця капіталізму ў прамысловасці. Завяршэнне прамысловага перавароту. Развіццё фабрычна-заводскай прамысловасці. Чыгуначнае будаўніцтва. Развіццё капіталізму ўшыр. Стварэнне новых прамысловых цэнтраў. Замежны капітал. Фарміраванне прамысловага пралетарыяту і буржуазіі.

Прамысловы ўздым 1890-х гг. Эканамічны крызіс і дэпрэсія 1900–1908 гг. Прамысловы ўздым 1909–1913 гг. Эканоміка Расіі ў гады Першай сусветнай вайны.

Транспартная сістэма краіны. Банкі і іх роля ў эканоміцы Расіі. Развіццё ўнутранага і знешняга гандлю.

Расійскі манапалістычны капіталізм і яго асаблівасці.

Агульныя вынікі сацыяльна-эканамічнага развіцця Расіі ў другой палове XIX – пачатку XX ст.

IV.4. Знешняя палітыка Расіі ў другой палове XIX ст.

Міжнароднае становішча Расіі і выпрацоўка новага знешнепалітычнага курса пасля Крымскай вайны. Барацьба расійскай дыпламатыі за перагляд Парыжскага міру. А. М. Гарчакоў. М. П. Ігнацьеў. Адмена нейтралізацыі Чорнага мора.

Расія ў сістэме міжнародных адносін пасля франка-прускай вайны. «Саюз трох імператараў». Ваенная трывога 1875 г. у Еўропе і пазіцыя Расіі.

Эканамічныя і палітычныя інтарэсы Расіі на Сярэднім Усходзе. Далучэнне да Расіі Сярэдняй Азіі.

Далёкаўсходняя палітыка Расіі. Узаемаадносіны з Кітаем і Японіяй.

Расія і нацыянальна-вызваленчы рух на Балканах у 1875–1877 гг. Барацьба славянскіх народаў супраць турэцкага ярма і адносіны да яе расійскіх улад і грамадства. Расійска-турэцкая вайна 1877–1878 гг. Сан-Стэфанскі мір. Берлінскі кангрэс.

Англа-расійскія супярэчнасці на Сярэднім Усходзе. Новая расстаноўка сіл на міжнароднай арэне. Знешняя палітыка Аляксандра III. Утварэнне Траістага саюза. М. К. Гірс. Заклучэнне расійска-французскага саюза.

Расійска-амерыканскія адносіны. Продаж Аляскі.

IV.5. Грамадска-палітычны рух у 1860–1890-я гг.

Ажыўленне грамадска-палітычнага жыцця у другой палове 1850 – пачатку 1860-х гг.

Кансерватыўны і ліберальны напрамкі грамадска-палітычнай думкі у другой палове XIX ст. Ліберальны рух. Цвярскі адрас 1862 г.

Сялянскі і рэвалюцыйна-дэмакратычны рух. «Зямля і воля» 1860-х гг. М. Г. Чарнышэўскі. Грамадская думка ў сярэдзіне і другой палове 1860-х гг. «Русское слово» і Дз. І. Пісараў. Рэвалюцыйныя гурткі. М. А. Ішучін, Г. А. Лапацін, С. Г. Нячаеў. Замах Дз. У. Каракозава. Руская секцыя І Інтэрнацыянала.

Земска-ліберальны рух. М. Ф. Аненскі, І. П. Белаконскі, У. Г. Караленка, І. І. Петрункевіч. Цэнтры прыцягнення апазіцыйнай інтэлігенцыі ў Санкт-Пецярбургу і Маскве. Імператарскае «Вольнае эканамічнае таварыства». Юрыдычнае таварыства.

Расійскія часопісы «Современник», «Дело», «Отечественные записки».

Асноўныя напрамкі рэвалюцыйнага народніцтва. П. Л. Лаўроў. М. А. Бакунін. П. М. Ткачоў. Народніцкія гурткі першай паловы 1870-х гг. «Хаджэнне ў народ». «Зямля і воля». «Народная воля» і «Чорны перадрзел».

Ідэі марксізму ў Расіі. Г. В. Пляханаў. Група «Вызваленне працы». Марксісцкія гурткі 1880-х – пачатку 1890-х гг.

Сялянскі і рабочы рух. «Паўднёварасійскі саюз рабочых», «Паўночны саюз рускіх рабочых». Я. В. Заслаўскі, П. А. Аляксееў, В. П. Абнорскі, С. М. Халтурын. Марозаўская стачка.

IV.6. Расійскае самадзяржаўе ў 1894–1904 гг.

Дзяржаўны лад Расіі. Мікалай II. Урадавы лагер.

Руская кансерватыўная думка. К. П. Пабеданосцаў. Ліберальны накірунак бюракратычнай думкі. М. Х. Бунге. Эканамічная платформа С. Ю. Вітэ. Аграрная палітыка ўрада. «Асобая нарада аб патрэбах сельскагаспадарчай прамысловасці». Маніфест 26 лютага 1903 г. Палітыка ўрада па рабочым і студэнцкім пытаннях. «Паліцэйскі сацыялізм».

Курс В. К. Плеве на ўмацаванне самадзяржаўнага ладу. Пазіцыя кансерватыўнага дваранства. У. П. Мяшчэрскі. П. Дз. Святаполк-Мірскі. Эпоха «давер'я». Указ 12 снежня 1904 г.

IV.7. Знешняя палітыка Расіі ў пачатку XX ст.

Міжнароднае становішча Расіі на рубяжы XIX–XX стст., яе палітыка ў Еўропе, на Бліжнім і Сярэднім Усходзе. Абвастрэнне міжнародных супярэчнасцей. Асноўныя накірункі знешняй палітыкі Расіі. Міністры замежных спраў: У. М. Ламздорф, А. П. Извольскі, С. Дз. Сазонаў.

Далёкі Усход у планах самадзяржаўя. Пабудова Кітайска-Усходняй чыгункі і арэнда Порт-Артура. Народныя паўстанні ў Кітаі і інтэрвенцыя вялікіх дзяржаў. Дыпламатычная ізаляцыя Расіі.

Расійска-японская вайна 1904–1905 гг. Ход ваенных дзеянняў на моры і на сушы. Бітвы пад Ляаянам і на р. Шахэ. Абарона Порт-Артура. Мукдэнская бітва. Цусіма. Портсмуцкі мір.

Абвастрэнне міжнародных супярэчнасцей. Еўрапейскія дзяржавы і Расія ў 1904–1907 гг. Англа-расійскае пагадненне і ўтварэнне Антанты. Баснійскі крызіс. Знешняя палітыка Расіі пасля Баснійскага крызісу. Патсдамскае спатканне. Расія і Балканскія войны.

Місія Лімана фон Сандерса і Расія.

Вынікі знешняй палітыкі Расіі ў канцы XIX – пачатку XX ст.

IV.8. Грамадска-палітычная барацьба ў Расіі на рубяжы XIX–XX стст.

Стачачны рух 1895–1900 гг. Ліберальнае народніцтва. М. К. Міхайлоўскі. Легальны марксізм. «Саюз барацьбы за вызваленне рабочага класа». I з'езд Расійскай сацыял-дэмакратычнай рабочай партыі (РСДРП). Эканамізм. Газета «Искра». II з'езд РСДРП. Г. В. Плеханаў. У. І. Ленін, Л. Мартаў (Ю. В. Цедербаум).

Пралетарскі рух у пачатку XX ст. Абухаўская абарона. Стачка ў Растове-на-Доне. Усеагульная стачка 1903 г. на Поўдні Расіі. Усеагульная стачка 1904 г. у Баку. Сялянскія хваляванні. Рух дэмакратычнай інтэлігенцыі і студэнцтва.

Стварэнне партыі эсэраў. В. М. Чарноў. Эсэраўскі тэрор.

Анархісцкія групы расійскай эміграцыі і іх сувязі з краінай. П. А. Крапоткін.

Земска-ліберальны рух. Гурток «Бяседа». Часопіс «Освобождение». П. Б. Струве. «Саюз земцаў-канстытуцыяналістаў». «Саюз вызвалення» і афармленне «новага» лібералізму. Канферэнцыя рэвалюцыйных і

апазіцыйных партый у Парыжы ў 1904 г. «Банкетная» кампанія.

IV.9. Рэвалюцыя 1905–1907 гг. у Расіі.

Пачатак рэвалюцыі. Рэскрыпт на імя А. Р. Булыгіна. Буржуазна-апазіцыйны рух.

Развіццё рэвалюцыі вясной і летам 1905 г. III з'езд РСДРП і Жэнеўская канферэнцыя меншавікоў. Усерасійскі сялянскі саюз. Саветы рабочых дэпутатаў. Прафесіянальна-палітычныя саюзы і Саюз саюзаў.

Усерасійская Кастрычніцкая палітычная стачка. Маніфест 17 кастрычніка 1905 г. Кабінет С. Ю. Вітэ і пытанні дзяржаўных пераўтварэнняў.

Утварэнне новых палітычных арганізацый і партый. «Саюз рускага народа» і Руская манархічная партыя. А. І. Дубровін, М. Я. Маркаў, У. М. Пурышкевіч. Канстытуцыйна-дэмакратычная партыя. П. М. Мілюкоў. «Саюз 17 кастрычніка». А. І. Гучкоў.

Уздым сялянскага руху. Рэвалюцыйныя выступленні ў арміі і на флоце. П. П. Шмідт.

Снежаньскае ўзброенае паўстанне ў Маскве і ў іншых месцах імперыі. Адступленне рэвалюцыі.

Палажэнне 11 снежня 1905 г. аб выбарах у Дзяржаўную думу. Рэформа Дзяржаўнага савета. Новая рэдакцыя «Асноўных дзяржаўных законаў».

Арганізацыя з'ездаў аб'яднанага дваранства. А. А. Бобрынскі.

I Дзяржаўная дума, яе склад. С. А. Мурамцаў. Аграрнае пытанне. Дэкларацыя І. Л. Гарамыкіна. Распуск Думы. «Выбаргскі заклік».

Кабінет П. А. Сталыпіна. Сістэма ваенна-палявых судов. II Дзяржаўная дума, яе склад і дзейнасць. Ф. А. Галавін. Дзяржаўны пераварот 3 чэрвеня 1907 г.

IV.10. Унутраная палітыка расійскага ўрада і грамадска-палітычны рух у 1907–1914 гг.

Трэцячэрвеньская палітычная сістэма. Выбарчы закон 3 чэрвеня 1907 г. III Дзяржаўная дума. М. А. Хамякоў, А. І. Гучкоў, М. У. Радзянка. Нацыянальная палітыка царызму. Справа Бейліса.

Сталыпінская аграрная рэформа. Указ 9 лістапада 1906 г. Перасяленчая палітыка. Увядзенне земстваў у заходніх губернях. Забойства П. А. Сталыпіна. Кабінет У. М. Какоўцава.

Грамадскае жыццё краіны ў 1907–1912 гг. Зборнік «Вехи». Справа Е. Ф. Азефа. Партыйна-палітычная барацьба. Партыя прагрэсістаў. А. І. Канавалаў, В. П. і П. П. Рабушынскія.

Новы ўздым агульнадэмакратычнага руху. Ленскі расстрэл. Выбары ў IV Дзяржаўную думу, яе дзейнасць. М. У. Радзянка. Рост стачачнай барацьбы. Легальныя рабочыя арганізацыі. Сялянскі рух. Выступленні ў арміі і на флоце.

Выбары ў IV Дзяржаўную думу і яе дзейнасць.

Унутрыпалітычнае становішча Расіі напярэдадні Першай сусветнай вайны. Кабінет І. Л. Гарамыкіна. «Новы курс» эканамічнай палітыкі.

IV.11. Удзел Расіі ў Першай сусветнай вайне.

Падрыхтоўка Расіі да вайны. Рэарганізацыя арміі. Ваенныя дамовы з Францыяй і Англіяй. Вялікая ваенная праграма 1913 г.

Пачатак Першай сусветнай вайны, яе характар. Уступленне Расіі ў вайну. Стаўка Вярхоўнага галоўнакамандуючага. Вялікі князь Мікалай Мікалаевіч. Ход ваенных дзеянняў у 1914 г. Галіцыйская бітва. Ваенныя паражэнні ў 1915 г. Мікалай II – Вярхоўны галоўнакамандуючы. Ваенна-эканамічная мабілізацыя тыла. Ваенныя дзеянні ў 1916 г. Брусілаўскі прарыв. Роля Усходняга фронту ў зрыве германскіх планаў вайны.

IV.12. Унутрыпалітычнае становішча Расіі ў 1914–1917 гг.

Маніфест 20 ліпеня 1914 г. «Свяшчэннае яднанне». Усерасійскі земскі саюз. Усерасійскі саюз гарадоў. Асобыя нарады. Ваенна-прамысловыя камітэты.

Вайна і расійскае грамадства. Узмацненне апазіцыйных настрояў у сувязі з ваеннымі няўдачамі. Утварэнне «Прагрэсіўнага блока». Распуціншчына. «Міністэрская чахарда».

Становішча народных мас. Рабочы і сялянскі рух. Хваляванні ў арміі. Паўстанне 1916 г. у Сярэдняй Азіі і Казахстане.

IV.13. Украінскія землі ў складзе Расійскай імперыі ў другой палове XIX – пачатку XX ст.

Адмена прыгоннага права на ўкраінскіх землях і яго асаблівасці. Тэндэнцыі сацыяльна-эканамічнага развіцця. Транспарт. Гандаль. Сталыпінская аграрная рэформа і яе вынікі на ўкраінскіх землях. Украіна ва ўмовах рэформ 1860–1870-х гг.

Грамадска-палітычнае жыццё Украіны. Украінскі нацыянальны рух. Украінафілы. Дзейнасць былых кірыла-мяфодзіеўцаў у Санкт-Пецярбургу. «Украінская Грамада». Часопіс «Основа». «Хлопаманы». У. Б. Антановіч. Кіеўская грамада ў 1860–1870-я гг. М. П. Драгаманаў. Дзейнасць Паўднёва-Заходняга аддзялення Расійскага географічнага таварыства. Часопіс «Киевская старина».

Кампанія супраць украінафілаў у сувязі з паўстаннем у Польшчы. Цыркуляр П. А. Валуева 1863 г. Эмскі акт 1876 г. Паўстанне ў Польшчы і Правабярэжная Украіна.

Агульнарасійскі палітычны рух ва Украіне. Народніцтва. «Чыгірынская змова». Распаўсюджванне ідэй марксізму.

Украінскі нацыянальны рух у 1890-х гг. «Брацтва тарасаўцаў». Усеукраінская беспартыйная дэмакратычныя арганізацыя. Палітычныя арганізацыі і партыі ва Украіне. Рэвалюцыйная ўкраінская партыя. Украінская народная партыя. М. І. Міхноўскі. Украінская радыкальная партыя. Таварыства ўкраінскіх паступоўцаў.

Змякчэнне нацыянальнага прыгнёту і ўкраінскі рух. Агульнарасійскія партыі ва Украіне. Дзейнасць Украінскага сацыял-дэмакратычнага саюза («Спілкі»), Украінскай сацыял-дэмакратычнай рабочай партыі.

Уздым грамадскага жыцця напярэдадні рэвалюцыі 1905–1907 гг. Украінская дэмакратычная партыя. Украінская радыкальна-дэмакратычная партыя. Таварыства ўкраінскіх паступоўцаў.

Масавы рух. Паўстанні сялян у Палтаўскай і Харкаўскай губернях у 1902 г. Падзеі рэвалюцыі 1905–1907 гг. на ўкраінскіх землях. Украінская грамада ў Дзяржаўных думках.

Усходняя Украіна ў Першай сусветнай вайне. Падзеі Лютаўскай рэвалюцыі і ўкраінскія землі.

IV.14. Заходнеўкраінскія землі ў другой палове XIX – пачатку XX ст.

Адміністрацыйны статус Усходняй Галічыны, Паўночнай Букавіны і Закарпацця ў складзе Аўстра-Венгрыі. Аграрныя адносіны ў заходнеўкраінскай вёсцы. Стан прамысловасці і транспарту. Гарады і гандаль. Працоўная эміграцыя.

Русафільская («маскафільская») плыня ў грамадска-палітычным жыцці заходніх украінцаў. Газета «Слово». Руская Рада. Нарадоўцы. Гурток «Маладая Русь». Заснаванне і дзейнасць «Просвіты», навуковага таварыства імя Т. Р. Шаўчэнкі. М. С. Грушэўскі. Газета «Діло». Народная Рада.

Партыйна-палітычнае жыццё Усходняй Галічыны. Руска-украінская радыкальная партыя. І. Я. Франко. Украінская нацыянал-дэмакратычная партыя. «Новы курс» маладых русафілаў і ўтварэнне Рускай нацыянальнай партыі.

Узмацненне польска-украінскіх супярэчнасцей у Галічыне ў пачатку XX ст. Грамадска-палітычная сітуацыя ў Паўночнай Букавіне і Закарпацці. Украінскі нацыянальны рух ва ўмовах нарастання пагрозы Першай сусветнай вайны. Заходняя Украіна ў Першай сусветнай вайне.

IV.15. Лютаўская рэвалюцыя 1917 г.

Абвастрэнне рэвалюцыйнага крызісу ў канцы 1916 – пачатку 1917 г. Забойства Р. Я. Распуціна. Паўстанне ў Петраградзе.

Царскі ўрад у першыя дні Лютаўскай рэвалюцыі. Стварэнне Часовага камітэта Дзяржаўнай думы. М. У. Радзянка. Адрачэнне Мікалая II і крушэнне манархіі. Петраградскі Савет і Загад № 1. Стварэнне Часовага ўрада. Г. Я. Львоў. Утварэнне дваеўладдзя.

Рэвалюцыйныя падзеі ў Маскве, на фронце і ў правінцыі.

IV.16. Культура Расіі ў другой палове XIX – пачатку XX ст.

Грамадска-палітычныя ўмовы і асноўныя этапы развіцця культуры.

Асвета. Школа. Друк. Буйнейшыя кнігавыдавецтвы. І. Дз. Сыцін, А. С. Суворын, Ф. Ф. Паўленкаў. Культурна-асветныя ўстановы.

Навука і тэхніка. Развіццё новых напрамкаў у навуцы і станаўленне новых навуковых школ. Дасягненні ў галіне матэматыкі, астраноміі, фізікі, хіміі, медыцыны, біялогіі. П. А. Чэбышаў. С. В. Кавалеўская. А. Р. Сталетаў. П. Н. Лебедзеў. І. І. Мечнікаў. І. М. Сечанаў. І. П. Паўлаў. «Залаты век» рускай хіміі. Дз. І. Мендзялееў. А. М. Бутлераў. В. І. Вярнадскі. С. П. Боткін. В. М. Бехцяраў.

Геаграфічныя адкрыцці і дасягненні. П. П. Сямёнаў-Цян-Шанскі.

М. М. Міклуха-Маклай. М. М. Пржавальскі. Вынаходства радыё. А. С. Папоў. Самалётабудаванне. А. Ф. Мажайскі. М. Я. Жукоўскі. Дзейнасць К. Э. Цыялкоўскага.

Філасофія і сацыялогія. Г. В. Пляханаў. У. С. Салаўёў. М. А. Бярдзьеў. С. М. Булгакаў. П. А. Фларэнскі. Гістарычная навука. С. М. Салаўёў. В. В. Ключоўскі. С. Ф. Платонаў.

Асноўныя напрамкі ў літаратуры. Творчасць М. А. Някрасава, М. Е. Салтыкова-Шчадрына, І. С. Тургенева, Ф. М. Дастаеўскага, Л. М. Талстога, А. П. Чэхава, І. А. Буніна, А. М. Горкага, А. А. Блока.

Развіццё мастацтва. «Перасоўнікі». І. М. Крамскі. В. Р. Пяроў. В. В. Верашчагін. І. Я. Рэпін. Саюз рускіх мастакоў. Новыя напрамкі ў мастацтве: мадэрн, неарэалізм, абстракцыянізм. «Свет мастацтва». «Бубновы валет». Скульптура і архітэктура. М. М. Антакольскі. М. В. Мікешын. А. М. Апякушын. Узнікненне кінематографа. Я. А. Пратазанаў.

Тэатр. Творчасць М. С. Шчэпкіна, М. Н. Ярмалова, В. Ф. Камісаржэўскай. Сцэнічнае мастацтва. К. С. Станіслаўскі і У. І. Неміровіч-Данчанка. Драматургія. А. М. Астроўскі.

Музычная культура. Рускае музычнае таварыства. А. Р. Рубінштэйн. «Магутная кучка». М. А. Балакіраў, Ц. А. Кюі, М. П. Мусаргскі, А. П. Барадзін, М. А. Рымскі-Корсакаў. У. В. Стасаў. Творчасць П. І. Чайкоўскага. А. М. Скрабін, Ф. І. Шаляпін, Л. В. Собінаў, А. В. Няжданава.

IV.17. Украінская культура ў другой палове XIX – пачатку XX ст.

Агульная характарыстыка стану культуры. Развіццё ўкраінскага культурна-нацыянальнага руху.

Сістэма адукацыі. Украінскія ўніверсітэты. Станаўленне вышэйшай спецыяльнай адукацыі. Стварэнне вышэйшых жаночых навучальных устаноў. Дасягненні ў галіне матэматыкі (М. В. Астраградскі, Т. Ф. Асіпоўскі, Дз. А. Гравэ, У. А. Сцяклоў), хіміі, фізікі (Б. П. Грабоўскі, І. П. Пулюй), медыцыны (Грамадства кіеўскіх урачоў), батаніцы (М. А. Максімовіч, М. Ф. Гамалей). Навуковае таварыства імя Т. Р. Шаўчэнкі. Гістарычныя даследаванні. В. Б. Антановіч. М. С. Грушэўскі. Дз. І. Багалей.

Умацаванне крытычнага рэалізму ў літаратуры. Марка Ваўчок (М. А. Вілінская), І. Я. Франко, П. А. Грабоўскі, М. М. Кацюбінскі, Леся Украінка, В. К. Віннічэнка, В. Кабылянскі. Тэатральнае мастацтва. І. П. Катлярэўскі, М. Л. Крапіўніцкі. Музычнае мастацтва. С. С. Гулак-Арцямоўскі, П. П. Сакальскі, Н. В. Лысенка. Жывапіс. С. І. Васількоўскі, К. А. Трутоўскі.

Культурныя сувязі з Беларуссю і Расіяй.

РАЗДЗЕЛ V. РАСІЯ І УКРАЇНА Ў 1917–1939 гг.

V.1. Расстаноўка сацыяльных і палітычных сіл у Расіі і Украіне пасля Лютаўскай рэвалюцыі.

Стварэнне Часовага камітэта Дзяржаўнай Думы, Часовага ўрада, Петраградскага Савета. М. В. Радзянка, кн. Г. Я. Львоў, М. С. Чхеідзе. Узнікненне і сутнасць двоеўладдзя. Дэмакратызацыя дзяржаўнага строя, арміі, паліцыі, увядзенне палітычных свабод. Легалізацыя дзейнасці палітычных партый і нацыянальных арганізацый. Вяртанне палітычных эмігрантаў. У. І. Ленін. Пытанне аб адносінах да вайны і першы (красавіцкі) крызіс Часовага ўрада. Стварэнне кааліцыйнага ўрада. Паглыбленне гаспадарчага крызісу і палітычнай анархіі. Першы Агульнарасійскі з'езд рабочых і салдацкіх дэпутатаў. Дэманстрацыя 18 чэрвеня. Барацьба за ўладу на месцах.

Стварэнне Украінскай Цэнтральнай Рады (УЦР): сацыяльная база, склад удзельнікаў, праграма, дзяржавастваральная праца. Абвяшчэнне Украінскай Народнай Рэспублікі (УНР). Узаемадасіны УЦР і Часовага ўрада ў Расіі. Абвяшчэнне незалежнасці УНР. М. С. Грушэўскі. В. К. Вінічэнка.

V.2. Кастрычніцкае ўзброенае паўстанне ў Петраградзе.

Ліпеньскі ўрадавы крызіс. Стварэнне другога кааліцыйнага ўрада. А. Ф. Керанскі. Барацьба ўрада з левымі радыкаламі. Канец двоеўладдзя. Нарастанне эканамічнага, палітычнага і нацыянальнага крызісу. Пагроза ўстанаўлення дыктатуры. Дзяржаўная нарада. Карнілаўшчына. Часовае аб'яднанне дзеянняў палітычных партый. Стварэнне Дырэкторыі. Узрастанне ўплыву большавікоў. Большавізацыя Саветаў. Л. Д. Троцкі. Абвяшчэнне Расіі рэспублікай. Дэмакратычная нарада, стварэнне перадпарламента. Развал фронту. Анархічныя настроі ў грамадстве. Рэвалюцыйны экстрэмізм.

Курс большавікоў на ўзброенае паўстанне ў Петраградзе. Ваенна-рэвалюцыйны камітэт (ВРК). М. І. Падвойскі. Сілы прыхільнікаў перавароту і Часовага ўрада. Ход паўстання. Другі Агульнарасійскі з'езд Саветаў рабочых і салдацкіх дэпутатаў. Фарміраванне Савета Народных Камісараў (СНК) і Усерасійскага Цэнтральнага Выканаўчага камітэта (УЦВК). Л. Б. Каменеў. Першыя дэкрэты савецкай улады.

V.3. Першыя сацыялістычныя пераўтварэнні (кастрычнік 1917 г. – сакавік 1918 г.).

Устанаўленне ўлады саветаў на месцах. Рэвалюцыя ў нацыянальных раёнах і на франтах. Стварэнне антыбольшавіцкага цэнтра на Доне. Пераход улады да Саветаў у Маскве

Знішчэнне старога дзяржаўнага апарату. Стварэнне новых дзяржаўных структур. Блок большавікоў з левымі эсэрамі. Сацыяльныя пераўтварэнні. Увядзенне рабочага кантролю, экспрапрыяцыя буржуазіі. Усерасійская надзвычайная камісія (ВЧК). Ф. Э. Дзяржынскі. Падзел у вёсцы. Скліканне і роспуск Устаноўчага сходу. Я. М. Свядлоў. Трэці Усерасійскі з'езд рабочых і салдацкіх дэпутатаў, яго аб'яднанне з трэцім з'ездам сялянскіх дэпутатаў. «Дэкларацыя правоў працоўнага і эксплуатаемага народа». Абвяшчэнне РСФСР. Ажыццяўленне права народаў на самавызначэнне. Барацьба большавікоў і Цэнтральнай Рады ва Украіне. Першы Украінскі з'езд Саветаў. Абвяшчэнне УССР.

V.4. Расія і Украіна ў гады Грамадзянскай вайны і ваеннай інтэрвенцыі (1918–1922).

Большавісцкая ідэялогія пралетарскага інтэрнацыяналізму і сусветнай рэвалюцыі. Асобныя пазіцыі Расіі і Украіны на мірных перамовах ў Брэст-Літоўску. Наступленне германскіх войскаў у Расіі і Украіне. VII з'езд РКП (б). IV Усерасійскі з'езд Саветаў. Сепаратныя мірныя дамовы. Заняцце Украіны аўстра-германскімі войскамі. Украінская Дырэкторыя.

Сацыяльныя, нацыянальныя, палітычныя, ідэалагічныя, маральныя аспекты грамадзянскай вайны. Перыяды вайны, іх характарыстыка. Асноўныя процідзейныя сілы.

Узнікненне ачагоў Грамадзянскай вайны ў Паволжы, на Доне, Кубані, у Прыўраллі і Сібіры. Пачатак іншаземнай ваеннай інтэрвенцыі. Масква – сталіца РСФСР. Мяцеж чэшскага корпуса. Белы рух: мэты, праграмы, склад удзельнікаў. Адсутнасць адзінага цэнтра белага руху.

Будаўніцтва Рабоча-Сялянскай Чырвонай Арміі: ад добраахвотнасці да воінскага падпарадкавання. Прыцягненне да службы афіцэраў старой арміі. РВС. Савет Абароны. Чырвоны і белы тэрор.

V Усерасійскі з'езд Саветаў. Паўстанне левых эсэраў. Развал урадавай кааліцыі. Устанаўленне аднапартыйнай сістэмы. Прыняцце першай канстытуцыі РСФСР (1918 г.).

Баі на Усходнім фронце летам–восенню 1918 г. Баі на Паўднёвым фронце. Ваенна-палітычнае становішча ва Украіне. С. В. Пятлюра. П. П. Скарападскі. Украінская Дырэкторыя. Выгнанне немцаў. Барацьба ў Сібіры. А. В. Калчак. М. М. Юдзеніч. Наступ і паражэнне войскаў А. І. Дзянікіна. Конныя арміі РККА. С. М. Будзёны, Расказачванне. Тыл белых армій. Выступленне сялян супраць эканамічнай палітыкі белых і чырвоных.

Абвяшчэнне Заходне-Украінскай Народнай Рэспублікі (ЗУНР). Акт злучэння ЗУНР і УНР. Канстытуцыя УССР (1919 г.). Украіна і польска-савецкая вайна. Украіна і «белы рух». Выступленне сялян супраць палітыкі белых і чырвоных. Н. І. Махно.

Савецка-польская вайна. Правал спробы экспарту рэвалюцыі. Рыжскі дагавор. Устанаўленне дыпламатычных адносін Расіі з Эстоніяй, Латвіяй, Літвой і Фінляндіяй. Паражэнне войскаў П. М. Урангеля ў Паўночным Прычарнамор'і і ў Крыме. Эміграцыя.

V.5. Пераход ад «ваеннага камунізму» да новай эканамічнай палітыкі.

Асноўныя складнікі палітыкі ваеннага камунізму. Цэнтралізацыя кіраўніцтва эканомікай. Харчразвёстка. Забарона прыватнага гандлю. Дзяржаўнае рэгуляванне спажывання. Усеагульнае працоўнае падпарадкаванне. Камуны. Дзяржгасы. Уладкаванне адміністрацыйна-каманднай сістэмы кіравання. Харчовая дыктатура. Камбеды. Зрошчванне партыйнай і дзяржаўнай структур. Лёс ліберальных і сацыялістычных партый. Прыняцце другой праграмы РКП(б). Курс на фарсіраванне

будаўніцтва сацыялізму. Гаспадарчыя планы. Працоўныя арміі.

Крызіс палітыкі «ваеннага камунізму». Гаспадарчы заняпад. Дэкласаванне пралетарыяту. Незадаволенасць сялян харчразвёрткай. Паўстанні сялян. А. С. Антонаў. Паўстанне маракоў у Кранштаце і яго ўзброенае падаўленне.

X з'езд РКП(б). Рэзалюцыя «Аб адзінстве партыі». Замена харчразвёрткі на харчпадатак. Першыя мерапрыемствы НЭПа ў прамысловасці, гандлі, сферы грашовага абароту. Дэнацыяналізацыя дробнай і кустарнай прамысловасці. Грашовая рэформа. Канцэсіі. Кааперацыя.

Цяжкасці пераходу да НЭПа. Голад 1921–1922 гг. Рэцыдывы «ваеннага камунізму». Неадпаведнасць эканамічнай практыкі і тэарэтычных поглядаў бальшавікоў. Супярэчлівасць эканамічнай лібералізацыі і палітычнай жорсткасці. Высылка з краіны прадстаўнікоў інтэлігенцыі. Барацьба з Царквою.

V.6. Утварэнне СССР.

Нацыянальна-дзяржаўнае будаўніцтва ў гады Грамадзянскай вайны. Стварэнне аўтаномій у РСФСР. Ваенна-палітычны саюз савецкіх рэспублік.

Перадумовы стварэння шматнацыянальнай дзяржавы. Дыскусіі аб формах нацыянальна-дзяржаўнага ладу. І. В. Сталін аб аўтанамізацыі. Першы Усесаюзны з'езд Саветаў. Дэкларацыя і дагавор аб утварэнні СССР. Канстытуцыя СССР (1924 г.). Канстытуцыі РСФСР (1925 г.) і УССР (1929 г.). Нацыянальна-тэрытарыяльнае размежаванне.

Фармальны і рэальны статус РСФСР і УССР у складзе Савецкага Саюза. Украінізацыя: форма і змест. Нацыянальна-культурнае адраджэнне.

V.7. Расія і Украіна ў гады НЭПа. Заходняя Украіна ў 1918–1939 гг. Супярэчлівасць эканамічнага развіцця. Уздым сельскай гаспадаркі. Маёмаснае расслаенне вёскі. Неабходнасць індустрыялізацыі. Развіццё кааперацыі. «Нажніцы цэн». Крызісы збыту і хлебанарыхтовак. Рост беспрацоўя. Трэсты і сіндыкаты. Дзяржаўнае рэгуляванне. Падтрымка сацыялістычнага сектара. Класавы прынцып падаткаабкладання.

Ціск ідэалогіі і палітыкі на эканоміку. Смерць У. І. Леніна. Асабістае саперніцтва пры непахіснасці дыктатуры РКП(б) – ВКП(б). Умацаванне асабістай улады І. В. Сталіна і пазіцый партыйнай наменклатуры. Уплыў унутрыпартыйнай барацьбы на жыццё савецкага грамадства.

Сацыяльнае і палітычна-прававое становішча насельніцтва Заходняй Украіны ў складзе Польшчы і Румыніі. Стварэнне і дзейнасць АУН. Закарпацце ў складзе ЧСР. Становішча Карпацкай Украіны ў 1918–1939 гг.

V.8. Выбар стратэгіі фарсіраванай індустрыялізацыі.

Барацьба па пытаннях будаўніцтва сацыялізму. Вяртанне да метадаў харчразвёрткі. Барацьба ў кіраўніцтве ВКП(б) па пытанні аб выхадзе з крызісу. «Правы ўхіл». Паражэнне прыхільнікаў захавання нэпаўскіх метадаў. Прычыны згортвання НЭПа.

Распрацоўка і прыняцце першага пяцігадовага плана. Адпраўны і аптымальны варыянты. Пераход да фарсіраванай індустрыялізацыі. Узмацненне

эксплуатацыі народа. Унутраныя пазыкі. Перакачванне сродкаў з аграрнай сферы ў прамысловасць. Сацыяльная палітыка. Самаадданая праца савецкіх людзей.

V.9. Суцэльная калектывізацыя.

Пераход да палітыкі суцэльнай калектывізацыі і ліквідацыі кулацтва як класа. Рабочыя-дваццаціпяцітысячнікі. Супраціўленне сялян. Падзенне ўзроўню прадукцыйнасці працы. Часовае аслабленне націску на сялян і пераход да другога этапу ажыццяўлення суцэльнай калектывізацыі. Падаткавы прэс. Масавы голад 1932–1933 гг., яго прычыны. Палітаддзелы МТС і саўгасаў, іх задачы. Сутнасць калгаснай сістэмы. Абдзяржаўленне калгасаў. Стан сельскай гаспадаркі. Змены ў жыцці расійскай і ўкраінскай вёскі.

V.10. Супярэчнасці ў сацыяльна-эканамічным развіцці Расіі і Украіны ў міжваенны перыяд.

Вынікі першай пяцігодкі. Поўнае абдзяржаўленне эканомікі, ліквідацыя рыначных адносін, самастойнасці эканамічных суб'ектаў. Падпарадкаванне эканомікі савецкіх рэспублік адзінаму цэнтру.

Узмацненне адміністрацыйна-каманднай сістэмы кіравання эканомікай у гады другой і трэцяй пяцігодак. «Лагерная эканоміка». Выкарыстанне працы зняволеных. Увядзенне жорсткай дысцыпліны на вытворчасці. Мілітарызацыя эканомікі.

Тэхнічная рэканструкцыя прамысловых прадпрыемстваў і транспарту. Будаўніцтва новых прадпрыемстваў. Ператварэнне краіны з аграрна-індустрыяльнай у індустрыяльна-аграрную. Дыспрапорцыя ў развіцці асобных галін народнай гаспадаркі. Рост колькасці рабочых і служачых. А. Р. Стаханаў, Сацыялістычнае спаборніцтва. Сістэма «скрытага» беспрацоўя. Астаткавы прынцып выкарыстання сродкаў на сацыяльныя патрэбы. Матэрыяльнае становішча працоўных. Цана прамысловага рыўка. Вынікі сацыяльна-эканамічнага развіцця СССР у 1930-я гг.

V.11. Савецкая палітычная сістэма 1920-х – 1930-х гг.

Манаполія на ўладу партыйна-дзяржаўнай наменклатуры. Канстытуцыя СССР (1936 г.). Культ асобы І. В. Сталіна. Ідэалогія марксізму-ленінізму і яе сталінская інтэрпрэтацыя.

Канстытуцыі РСФСР і УССР (1937 г.). Фармалізацыя законаў. Усерасійскія з'езды Саветаў. УЦВК РСФСР. Вярхоўны Савет РСФСР. Дзяржаўныя і партыйныя кіраўнікі Расіі: М. І. Калінін, А. Е. Бадаеў і інш.

Перанос сталіцы УССР з Харкава ў Кіеў (1934 г.). Заканадаўчыя органы УССР. Усеўкраінскія з'езды Саветаў, Вярхоўны Савет УССР. Дзяржаўныя і партыйныя кіраўнікі Украіны: Л. М. Кагановіч, С. В. Касіор, В. Я. Чубар, М. С. Хрушчоў і інш.

Ідэалагічнае і палітычнае забеспячэнне тэрору. «Ворагі народа». ГУЛАГ. НКУС. Г. С. Ягода, М. І. Яжоў, Л. П. Берыя, А. Я. Вышынскі. Пазасудовыя рэпрэсіі. Паказальныя працэсы. Вялікі тэрор. Рэальны сацыялізм.

V.12. Культурная рэвалюцыя ў Расіі і Украіне.

Культурная рэвалюцыя як складовая частка будаўніцтва сацыялізму.

Сістэма партыйна-дзяржаўнага кіраўніцтва культурнай сферай. А. В. Луначарскі. Роля грамадскіх арганізацый у станаўленні новай культуры. Пралеткульт.

Першыя вынікі культурнай палітыкі савецкай улады (1917–1920-я гг.). Нацыяналізацыя і ахова мастацка-гістарычнай спадчыны. І. Э. Грабар. Барацьба з масавай непісьменнасцю. Стварэнне савецкай школы. Рэформа сістэмы вышэйшай адукацыі. М. М. Пакроўскі. Н. К. Крупская. Узровень адукацыі насельніцтва. Формы падрыхтоўкі кадраў. Сістэма прафесійнай падрыхтоўкі. Рэарганізацыя вышэйшай школы. Сацыяльны склад студэнтаў.

Савецкая ўлада і інтэлігенцыя. Узаемаадносіны з Рускай Праваслаўнай Царквой. Эміграцыя творчай інтэлігенцыі і навукоўцаў. М. А. Бердзяеў, П. М. Мілюкоў, М. С. Трубяцкі, П. А. Сарокін, С. М. Булгакаў.

Фарміраванне новай мастацкай культуры. Першы Усесаюзны з'езд пісьменнікаў. Сутнасць метаду сацрэалізму і яго рэалізацыя ў літаратуры. Максім Горкі, М. А. Шолахаў, В. Э. Мандэльштам, М. А. Булгакаў.

Літаратурна-мастацкія групы і плыні. «Рэвалюцыйны авангард». Казімір Малевіч і «УНОВІС», Уладзімір Татлін, Натан Альтман, Марк Шагал. Асацыяцыя мастакоў Расіі (І. Бродскі, К. Юон, Г. Ражскі), ТММ (І. Грабар, Р. Фальк, А. Лентулаў). Масавая самадзейная творчасць. Стабілізацыя савецкай мадэлі культуры (1930-я гг.). «Залатое дзесяцігоддзе нямога кіно»: Дзіга Вертаў, Л. Куляшоў, С. Эйзенштэйн, А. Даўжэнка.

Дасягненні і праблемы савецкай навукі. «ГОЭРЛО». Новыя навуковыя цэнтры. Трыумф і трагедыя савецкіх навукоўцаў. М. І. Вавілаў, П. А. Фларэнскі, М. Д. Кандрацьеў, С. П. Платонаў, У. І. Пічэта, Я. В. Тарле.

Палітыка карэнізацыі ў 1920-я гг. і курс на ўніфікацыю мастацкай культуры ў 1930-я гг. Украінская культура ў 1930-х гг.: спыненне ўкраінізацыі. П. Г. Тычына, А. Е. Карнейчук, М. А. Стэльмах.

Вынікі культурнай рэвалюцыі. Быт і псіхалогія савецкіх людзей.

V.13. Знешняя палітыка СССР у 1920-х – 1930-х гг. Месца Украіны ў міжнародных адносінах.

Знешняя палітыка Савецкага Саюза ў новых умовах: Генуэзская канферэнцыя. Рапальскі дагавор. Пашырэнне дыпламатычных адносін. Г. В. Чычэрын, Савецка-германскі дагавор аб ненападзенні 1926 г.

Падпісанне дагавораў з Польшчай, Фінляндыяй, Латвіяй, Эстоніяй, Італіяй у 1932–1933 гг. Пагаршэнне савецка-германскіх адносін. Спробы стварэння сістэмы калектыўнай бяспекі. Уваходжанне СССР у Лігу Нацый. Дагаворы з Францыяй і Чэхаславакіяй аб узаемадапамозе. М. М. Літвінаў. Устанаўленне дыпламатычных адносін паміж СССР і ЗША. Разрыў дыпламатычных адносін з Кітаем. Сутыкненні з японскімі войскамі каля возера Хасан і ракі Халхін-Гол. Заклучэнне дагавора аб ненападзенні з Германіяй.

Месца УССР у знешнепалітычнай практыцы Савецкага Саюза. Дзейнасць дыпламатычных інстытутаў УНР у розных краінах. Рашэнні Версальскага і Трыанонскага мірных дамоў і Украіна. Абвяшчэнне

Карпацкай Украіны (1938 г.) і барацьба за яе суверынітэт. «Украінскае пытанне» ў дыпламатыі СССР, Германіі, Францыі, ЗША.

РАЗДЗЕЛ VI. РАСІЯ І УКРАІНА Ў 1939–1991 гг.

VI.1. Эканамічны і ваенны патэнцыял Савецкага Саюза напярэдадні Другой сусветнай вайны.

Перадваенная фаза мадэрнізацыі савецкай эканомікі. Узброеныя сілы і ваеннае будаўніцтва напярэдадні вайны. Закон аб усеагульнай вайскавай павіннасці. Кадравы прынцып пабудовы арміі. Савецкая ваенная дактрына. Рэпрэсіі ў войску і іх уплыў на баяздольнасць і падрыхтаванасць войскаў да вайны. Навейшыя ўзоры тэхнікі і ўзбраенняў. Нацыянальна-патрыятычная падрыхтоўка насельніцтва да вайны.

VI.2. Уступленне СССР у Другую сусветную вайну.

Пачатак Другой сусветнай вайны. Германская стратэгія «бліцкрыга». Уступленне Чырвонай арміі на тэрыторыю Заходняй Украіны і Заходняй Беларусі. Савецка-германская дамова аб сяброўстве і мяжы. Заключэнне дагавораў аб ваенным супрацоўніцтве з урадамі Латвіі, Літвы і Эстоніі. Анексія Савецкім Саюзам дзяржаў Прыбалтыкі. Савецка-фінская вайна і яе вынікі. Выключэнне СССР з Лігі Нацый.

Выбары ў Народны Сход Украіны. Уваходжанне Заходняй Украіны ў склад УССР. Далучэнне да УССР тэрыторыі Паўночнай Букавіны і Паўднёвай Бесарабіі.

Узаемаадносіны СССР з ЗША, Англіяй, Германіяй. Дагавор аб нейтралітэце з Японіяй. Падрыхтоўка Германіі да вайны з СССР. Палітычныя мэты і ваенныя планы Германіі.

VI.3. Пачатак Вялікай Айчыннай вайны. Супраціўленне нямецкаму акупацыйнаму рэжыму на тэрыторыі Расіі і Украіны.

Напад Германіі на СССР. Стратэгічны план германскага камандавання. Захоп ворагам стратэгічнай ініцыятывы. Абарончыя баі летам–восенню 1941 г. Прычыны паразы і страт Чырвонай Арміі на пачатковым этапе вайны. Смаленская бітва.

Дзейнасць савецкіх і партыйных органаў па мабілізацыі сіл і сродкаў для барацьбы з агрэсарам. Дзяржаўны камітэт Абароны (ДКА). Перавод прамысловасці на ваенныя рэйкі і эвакуацыя.

Памежныя баі на тэрыторыі Украіны. Абарона Кіева. Разгром Паўднёва-Заходняга фронту. Баі за Адэсу. Абарона Севастопалю. Параза савецкіх войскаў пад Харкавам. Акупацыя УССР.

Масква ў ваенна-палітычных планах Германіі. Абарончыя баі Чырвонай Арміі на падыходах да Масквы. Контрнаступленне савецкіх войскаў пад Масквой. Крушэнне плана «маланкавай вайны». Спроба наступу савецкіх войскаў на ўсёх франтах зімой 1941–1942 гг. Параза савецкіх войскаў у Крыме. Пераход нямецкіх войскаў у наступленне на паўднёва-заходнім

участку савецка-германскага фронту.

Складванне антыгітлераўскай кааліцыі. Атлантычная хартыя і пазіцыя савецкага кіраўніцтва. Арганізацыя эканамічнай дапамогі Савецкаму Саюзу: ленд-ліз і яго значэнне. Пазіцыі саюзнікаў па пытанню аб адкрыцці Другога фронту ў Еўропе.

Адміністрацыйна-тэрытарыяльны лад акупаваных тэрыторый. Палітыка генацыду. Знішчэнне насельніцтва і ваеннапалонных. Карныя экспедыцыі. Стварэнне лагераў смерці. Гета.

Ліквідацыя дзяржаўнай самастойнасці УССР. Сродкі рэалізацыі нямецкай акупацыйнай палітыкі. Халакост на тэрыторыі Украіны. Прымусовая мабілізацыя насельніцтва Расіі і Украіны на працу ў Германію. «Остарбайтэры».

Рух супраціву. Фарміраванне партызанскага і падпольнага руху на акупаванай тэрыторыі. Цэнтральны штаб партызанскага руху. Стварэнне Украінскага штаба партызанскага руху Дзейнасць партызанскіх злучэнняў пад кіраўніцтвам С. Каўпака, А. Фёдарова, А. Сабурова, М. Навумава. «Рэйкавая вайна». Украінскія нацыяналістычныя фарміраванні ў гады вайны. Стварэнне Украінскай паўстанчай арміі (УПА). Дзейнасць АУН-УПА.

VI.4. Карэнны пералом у ходзе Другой сусветнай і Вялікай Айчыннай войнаў.

Абарончая бітва за Сталінград. Падрыхтоўка аперацыі «Уран». Контрнаступленне Чырвонай Арміі 19 лістапада 1942 г. пад Сталінградам. Аперацыя «Кальцо». Частковы прарывы блакады Ленінграда. Агульнае наступленне савецкіх войскаў зімой 1942–1943 гг.

Карэнны пералом у рабоце тылу. Працоўны подзвіг народа. Масавая вытворчасць ваеннай тэхнікі. Становішча ў сельскай гаспадарцы. Становішча на акупіраваных тэрыторыях Расіі і Украіны. План «Ост». Стварэнне Рускай вызваленчай арміі.

Становішча на савецка-германскім фронце да лета 1943 г. План аперацыі «Цытадэль». Курская бітва.

Пачатак вызвалення Украіны. Вызваленне Харкава. Данбаская аперацыя. Вызваленне Данбаса і Левабярэжнай Украіны. Фарсіраванне Дняпра. Вызваленне Правабярэжнай Украіны і Крыма. Пачатак распаду фашысцкага блока. Умацаванне антыгітлераўскай кааліцыі. Тэгеранская канферэнцыя кіраўнікоў саюзных дзяржаў.

VI.5. Разгром фашысцкага блока ў 1944–1945 гг. Перамога савецкага народа.

Ваенна-палітычнае становішча на савецка-германскім фронце ў пачатку 1944 г. Разгром нямецкіх войскаў пад Ленінградам і Ноўгарадам. Выхад савецкіх войскаў на дзяржаўную мяжу.

Летняе наступленне Чырвонай Арміі ў Беларусі і ў заходніх абласцях Украіны. Канчатковае вызваленне УССР ад фашысцкіх захопнікаў.

Выход з вайны Фінляндыі. Адкрыццё саюзнікамі другога фронту ў Еўропе. Паражэнне нямецкіх войскаў у Прыбалтыцы. Яска-Кішынёўская

XIX з'езд ВКП(б). Смерць І. В. Сталіна. Варыянты паслясталінскага развіцця. Палітычны крах Л. П. Берыі. Змяненні ў палітычным кіраўніцтве краіны. Г. М. Малянкоў. М. С. Хрушчоў. Пачатак рэабілітацыі незаконна рэпрэсіраваных грамадзян.

Новыя падыходы да народнагаспадарчых праблем. Праграмы далейшага развіцця сельскай гаспадаркі. Асваенне цалінных і абложных зямель: дасягненні і пралікі.

Узрастанне аўтарытэту СССР на міжнароднай арэне і яго роля ў рашэнні міжнародных пытанняў. Праблема мірнага рэгулявання з былымі саюзнікамі Германіі. Утварэнне сусветнай сацыялістычнай сістэмы. «Халодная вайна». Ліквідацыя атамнай манаполіі ЗША. План Маршала. Утварэнне Паўночна-Атлантычнага саюза.

СССР і Усходняя Еўропа. Савет Эканамічнай Узаемадапамогі. Пазіцыя СССР у сувязі з канфліктамі на Карэйскім паўвостраве. Нармалізацыя адносін з Югаславіяй. Стварэнне Арганізацыі Варшаўскага дагавора. Устанаўленне сяброўскіх адносін з Індыяй. Падпісанне дзяржаўнага дагавора з Аўстрыяй. Устанаўленне дыпламатычных адносін з ФРГ.

VI.7. Расія і Украіна ва ўмовах палітычнай і эканамічнай лібералізацыі сярэдзіны 1950-х – пачатку 1960-х гг.

Пошукі шляхоў аднаўлення грамадства. XX з'езд КПСС. Асуджэнне культу асобы Сталіна. Супярэчнасці пачатковай дэсталінізацыі. Рэабілітацыя рэпрэсіраваных. Вяртанне дзяржаўнасці рэпрэсіраваным народам. Чэрвеньскі пленум ЦК КПСС 1957 г.

Палітычнае жыццё савецкага грамадства. XXII з'езд КПСС. Новая Праграма КПСС. «Адліга». Тэндэнцыі і супярэчнасці культурнага жыцця краіны. А. Ц. Твардоўскі, А. І. Салжаніцын, Б. Л. Пастэрнак, Ф. А. Абрамаў, І. Г. Эрэнбург. Часопіс «Новый мир», альманах «Літаратурная Москва».

Узмацненне эканамічнага патэнцыялу Савецкага Саюза. Навукова-тэхнічныя дасягненні. Пспехі ў ракетабудаванні і асваенні космасу. Першы касманаўт Ю. А. Гагарын. Стварэнне новых навуковых цэнтраў. Рэформы кіравання народнай гаспадаркай. Збоі ў выкананні шостага пяцігадовага плана. Сямігадовы план — спроба радыкальнага паскарэння ў развіцці краіны.

Становішча ў сельскай гаспадарцы. Рашэнне аб продажы сельскагаспадарчай тэхнікі калгасам. Нарастанне цяжкасцей у аграрным сектары. Рэфарматарская ліхаманка 1962–1964 гг. Нарастанне крызісу палітыкі М. С. Хрушчова. Падзеі ў Новачаркаску (1962 г.), Крывом Розе (1963 г.).

Новыя тэндэнцыі ў сусветным камуністычным руху. Праблема раззбраення. Маскоўскі дагавор аб забароне ядзерных выпрабаванняў у атмасферы, космасе і пад вадой. Карыбскі крызіс 1962 г.

Адміністрацыйна-тэрытарыяльныя змены ва УССР. Указ Прэзідыўма Вярхоўнага Савета СССР аб перадачы Крыма ў склад Украіны (люты 1954 г.). Сацыяльна-эканамічнае становішча ў Крымскай вобласці УССР. Рэабілітацыя ахвяраў сталінскіх рэпрэсій. Указ Прэзідыўма Вярхоўнага

Совета СССР «Аб вызваленні з-пад адміністрацыйнага надзору крымскіх татар, балкарцаў, туркаў — грамадзянаў СССР, курдаў, хемшылаў і членаў іх сямей, што былі выселены ў перыяд Вялікай Айчыннай вайны» (красавік 1956 г.). Партыйна-дзяржаўнае кіраўніцтва УССР: Ц. Строкач. А. Кірычэнка. М. Падгорны, П. Шэлест.

Культура і духоўнае жыццё ва Украіне. Дасягненні навукі. А. Паладзін. Б. Патон. М. Глушкоў. В. Антонаў. Рэформы адукацыі. Русіфікацыя. «Адліга» ва ўкраінскай літаратуры і мастацтве. Рух «шасцідзсятнікаў». І. Драч. Л. Кастэнка, В. Сіманенка. Клубы творчай моладзі. Зараджэнне дысідэнцтва. Украінскі рабоча-сялянскі саюз. Л. Лук'яненка. Украінскі нацыянальны фронт. Судовыя працэсы над іншадумцамі. Антырэлігійныя кампаніі.

VI.8. Расія і Украіна ў час надзей і згубленых ілюзій (сярэдзіна 1960-х — пачатак 1980-х гг.)

Змена палітычнага кіраўніцтва СССР. Л. І. Брэжнеў. Тэндэнцыі і супярэчнасці сацыяльна-эканамічнага развіцця. Эканамічная рэформа 1965 г. А. М. Касягін. Скарачэнне рэформы ў пачатку 1970-х гг. Аграрная праграма сакавіцкага (1965 г.) Пленума ЦК КПСС. Ускладненне харчовай праблемы.

Крызіс адміністрацыйна-камандных метадаў кіраўніцтва народнай гаспадаркай. Экстэнсіўны характар развіцця народнай гаспадаркі. Нарастанне застоўных з'яў у гаспадарцы. Страта тэмпаў развіцця. Абвастрэнне экалагічных праблем. Урбанізацыя. Этна-сацыяльныя працэсы і ўзровень жыцця людзей.

Канцэпцыя «развітога сацыялізму» Канстытуцыя СССР (1977 г.) Ідэалагічнае жыццё. Канстытуцыі РСФСР і УССР (1978 г.). Палітычна-прававы статус Расіі і Украіны ў складзе СССР.

Асноўныя напрамкі знешнепалітычнай дзейнасці СССР. Праграма міру: дэкларацыі і рэчаіснасць. Дасягненне ваенна-стратэгічнага парытэту з ЗША. Нарада па бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе. «Разрадка». СССР і краіны сацыялізму. «Пражская вясна». Адносіны з Кітаем. Увядзенне савецкіх войскаў у Афганістан.

Партыйна-палітычнае кіраўніцтва СССР (Ю. У. Андропав, К. У. Чарненка) і УССР (В. В. Шчарбіцкі).

Духовнае жыццё грамадства. Раздваенне грамадскага сумлення, размыванне ідэалаў і маральных асноў. Дысідэнцкі рух. А. Сіняўскі, Ю. Даніэль, І. Бродскі. Самвыдат. Альманах «Метрополь». Афіцыйная мастацкая культура і альтэрнатыўнае мастацтва. Асэнсаванне праблем асобы і свету, асобы і гісторыі ў творах Ч. Айтматава, Ф. Іскандэра, А. Бітава, А. Якубава. «Маскоўскі цыкл» Ю. Трыфанава. «Вясковая проза». Ф. Абрамаў, В. Бялоў, В. Распуцін, В. Шукшын, В. Астаф'еў, Б. Мажаеў. Часопіс «Наш сучаснык».

Паўсядзённае жыццё. Актывізацыя пазітыўнага руху. Формы дзейнасці дысідэнтаў. Украінская Хельсінкская група. В. Стус. У. Мароз. В. Чарнагол.

VI.9. Расія і Украіна на этапе перабудовы (1985–1991 гг.).

Сацыяльна-палітычнае і эканамічнае жыццё грамадства. Неабходнасць перабудовы. М. С. Гарбачоў. Галоснасць. Лібералізацыя і дэмакратызацыя палітычнага ладу краіны. Рэабілітацыйны працэс. XIX партканферэнцыя, яе рашэнні. З'езды народных дэпутатаў. Інстытут прэзідэнцтва. Фарміраванне грамадска-палітычных групавак і рухаў у Расіі і ва Украіне. Шматпартыйнасць.

Праблемы ў эканамічным і сацыяльным жыцці. Абвастрэнне харчовай праблемы. Канцэпцыя паскарэння эканамічнага развіцця. Узнікненне забастовачнага руху. Катастрофа на Чарнобыльскай АЭС (1986 г.).

Характэрныя рысы культурнага жыцця. «Нявыдуманая проза». Творы А. Салжаніцына, Л. Разгона, А. Рыбакова, Ю. Дудзінцава, Д. Граніна. Антысацыялістычная тэма ў творчасці А. Платонава, М. Булгакава, Б. Пастэрнака. Часопісы і газеты дэмакратычнай арыентацыі. Нацыяналіпатрыятычная ідэя і яе прыхільнікі. Рэабілітацыя «Рускага Замежжа». Публікацыі твораў пісьменнікаў-эмігрантаў. Вестэрнізацыя культуры.

Адраджэнне Рускай Праваслаўнай Царквы. Святкаванне 1000-годдзя хрышчэння Русі (1988 г.). Кананізацыя праваслаўных святых. Вяртанне Царкве храмаў і манастыроў. Дзейнасць дыяспары ў справе адраджэння Расіі.

Галоўныя арыенціры знешняй палітыкі. «Новае мысленне». прызнанне прыярытэту агульначалавечых каштоўнасцей у барацьбе за прадухіленне ядзернай пагрозы. «Аksamітныя рэвалюцыі». Савецка-амерыканскія адносіны. Праблемы разбраення.

Абвастрэнне нацыянальных адносін. Абвяшчэнне суверэнітэтаў. «Дэкларацыя аб дзяржаўным суверэнітэце РСФСР» (1999 г.). Спроба заключэння новай Саюзнай дамовы. Жнівеньскія падзеі 1991 г. Белавежскія пагадненні. Распад СССР і ўтварэнне Садружнасці Незалежных Дзяржаў.

Украіна на шляхах да незалежнасці. Рост сацыяльнай і нацыянальнай актыўнасці ўкраінскага грамадства. Змены і дапаўненні ў канстытуцыю УССР 1978 г. Вярхоўная Рада — вышэйшы заканадаўчы орган УССР. Першыя альтэрнатыўныя выбары (сакавік 1990 г.). Фарміраванне дэмакратычнага блока. Народны Рух Украіны за перабудову. Украінская гісторыка-асветнае таварыства «Мемарыял». Грамадзянская акцыя «Галадамор 1932–1933 гг. ва Украіне» (1989 г.). Крызіс кампартыі Украіны.

Выбары ў Вярхоўную Раду УССР і органы мясцовага самакіравання (сакавік 1990 г.). Дэкларацыя аб дзяржаўным суверэнітэце 16 ліпеня 1990 г. Акт Вярхоўнай Рады УССР аб абвяшчэнні незалежнасці Украіны (1991 г.). Забарона дзейнасці КПУ. Сепаратысцкія рухі на поўдні Украіны. Вынікі ўсеўкраінскага рэферэндуму аб незалежнасці Украіны. Дзейнасць украінскай дыяспары ў падтрымку суайчыннікаў ва УССР.

Актывізацыя рэлігійнага жыцця ва Украіне. Аднаўленне дзейнасці Украінскай грэка-каталіцкай царквы. Украінская аўтакефальная праваслаўная царква.

Прыярытэты нацыянальнай эканомікі. Закон Вярхоўнай Рады УССР «Аб эканамічнай самастойнасці». Украінскі варыянт правядзення эканамічных

рэформаў «Канцэпцыя пераходу Украінскай ССР да рынкавай эканомікі».

РАЗДЗЕЛ VII. РАСІЯ І УКРАІНА ЯК СУВЕРЭННЫЯ ДЗЯРЖАВЫ (1991 г. – пачатак 2020-х гг.)

VII.1. Расійская Федэрацыя: выклікі, пошукі, перспектывы, дасягненні.

Станаўленне расійскай дзяржаўнасці. Федэральныя паўнамоцтвы цэнтральных і мясцовых органаў улады. Рэгіянальны сепаратызм і праблемы федэралізму. «Чачэнскі фактар» у развіцці нацыянальна-дзяржаўных адносінаў. Сацыяльна-эканамічны крызіс 1992 г. Радыкальныя рэформы па коштаўтварэнню, лібералізацыі гандлю, прыватызацыі. Я. Гайдар. «Шокавая тэрапія».

Крызіс улады 1992–1993 гг. і яго наступствы. Супярэчання паміж выканаўчай і заканадаўчай уладамі. Указ Прэзідэнта РФ «Аб асаблівым парадку кіравання краінай да пераадолення крызісу ўлады» (сакавік 1993 г.). Рэферэндум аб даверы прэзідэнту. Указ № 1400 «Аб паэтапнай канстытуцыйнай рэформе ў Расійскай Федэрацыі». Фарміраванне новых структур улады. Перамога Б. М. Ельцына ў кастрычніку 1993 г. Ліквідацыя савецкай палітычнай сістэмы. Канстытуцыя 1993 г. Выбары Прэзідэнта РФ 1996 г. Фінансавы крызіс (дэфолт) 1998 г.

Прэзідэнцкія выбары 2000, 2004, 2008, 2012, 2018 гг. У. У. Пуцін, Дз. А. Мядзьведзеў. Адміністрацыйна-тэрытарыяльная пабудова краіны. Федэральныя акругі. Папраўкі да канстытуцыі «Аб змене тэрміну паўнамоцтваў Прэзідэнта Расійскай Федэрацыі і Дзяржаўнай думы» (2008 г.).

Канцэпцыя знешняй палітыкі Расійскай Федэрацыі. Указ Прэзідэнта РФ «Аб зацвярджэнні канцэпцыі нацыянальнай бяспекі Расійскай Федэрацыі». Прыярытэты знешняй палітыкі. Удзел у дзейнасці ААН. Барацьба з тэрарызмам. Урэгуляванне рэгіянальных канфліктаў. Супрацоўніцтва ў рамках СНД. Развіццё кантактаў з краінамі Еўропы і агульнаеўрапейскімі структурамі. Стасункі Расіі з ЗША. Расія і НАТА. Шляхі і формы інтэграцыі Расіі і Беларусі. Абвастрэнне адносінаў з Украінай.

Культура Расіі на сучасным этапе. Новыя з’явы ў літаратуры і мастацтве. Уплыў постмадэрнізму на творчы працэс. Элітарная літаратура. Дзяржаўныя праграмы ў галіне культуры і прыватная ініцыятыва, мецэнацтва і «заказная творчасць». Лаўрэаты прэмій «Букер» і «Антыбукер».

Жанравая і стылістычная разнастайнасць выяўленчага мастацтва. Новыя імёны і групы. Новыя формы выставаў. Арт-рынак і наступ масавай культуры. Дзейнасць арт-галерэй.

VII.2. Украіна: выклікі, пошукі, перспектывы, дасягненні.

Фарміраванне і станаўленне асноўных інстытутаў улады. Недакранальнасць межаў. Узброеныя сілы і органы бяспекі. Дзяржаўная сімволіка. Грамадзянства. Грашовая сістэма.

Дзяржаўнае будаўніцтва ва Украіне. Інстытут прэзідэнцтва. Л. Краўчук,

Л. Кучма. В. Юшчанка. В. Янукович. П. Парашенка. У. Зяленські. Кабінет міністраў. Канстытуцыйны суд. Судовая сістэма. Асноўныя прынцыпы канстытуцыі Украіны 1996 г. «Памеранчавая рэвалюцыя» 2004 г. Папраўкі да канстытуцыі 2004 г. Украіна — парламенцка-прэзідэнцкая рэспубліка. Канстытуцыя 2010 г. аб умацаванні прэзідэнцкай улады. Крызіс улады 2014 г. Палітычны курс ураду кааліцыі «Еўрапейская Украіна» ў 2014–2019 гг. Прэзідэнцкія выбары 2019 г. Дзейнасць аднапартыйнага ўраду «Слугі народу».

Стан эканомікі. Дэнацыяналізацыя, прыватызацыя, лібералізацыя коштаў, фінансавая сістэма. Рэформы аграрнага сектара. Закон «Аб формах уласнасці на зямлю» (люты 1992 г.). Эканамічны крызіс. Ценявая эканоміка. Узровень жыцця насельніцтва. Працоўная эміграцыя. Дэмаграфічныя праблемы. Сацыяльная деферэнцыяцыя.

Міжнацыянальныя адносіны. «Дэкларацыя правоў нацыянальнасцей Украіны» (1991 г.). «Закон аб нацыянальных мяншынствах ва Украіне». (1992 г.). Нацыянальныя пытанні ў Аўтаномнай Рэспубліцы Крым. Сакавіцкі (2014 г.) рэферэндум у Крыме.

Знешнепалітычная стратэгія. Прыярытэтычныя накірункі. Узровень узаемаадносін з СНД. Праблемы і дасягненні ў адносінах з Расіяй. Дамова «Аб дружбе, супрацоўніцтве і партнёрстве паміж Расійскай Федэрацыяй і Украінай» (1997 г.). Абвастрэнне ўкраінска-расійскіх адносін.

Тэндэнцыі да інтэграцыі ў еўрапейскую і сусветную эканамічную прастору. Пашырэнне сувязяў з краінамі Еўрасаюза. Украіна і НАТА.

Асноўныя фактары і асаблівасці развіцця культуры. «Асновы заканадаўства Украіны аб культуры» (1992 г.). Мадэрнізацыя нацыянальнай сістэмы адукацыі. Асноўныя задачы праграмы «Адукацыя» («Украіна – XXI стагоддзе»). Рэарганізацыя сферы навукі. Формы міжнароднага супрацоўніцтва. Новыя тэмы і імёны ў літаратуры і мастацтве.

VII.3. Сучасныя расійска-украінскія (украіна-расійскія) адносіны.

Устанаўленне дыпламатычных адносін паміж Расіяй і Украінай у 1992 г. Падпісанне прэзідэнтамі Б. Ельцыным і Л. Кучмай «Дамовы аб дружбе, супрацоўніцтве і партнёрстве паміж Расійскай Федэрацыяй і Украінай» 1997 г. Чарнаморскі флот у міждзяржаўных стасунках. Газавыя канфлікты. Праблема галадамору. Рэзкае абвастрэнне адносін паміж дзяржавамі ў 2013–2014 гг. Далучэнне Крыма да Расіі ў 2014 г. Дэфініцыі «Крым наш». Прыняцце Вярхоўнай Радай Украіны закона аб прызнанні Крыма часова акупаванай тэрыторыяй (2014 г.) і кваліфікацыя дзеянняў Расіі ў Крыме і Данбасе як агрэсіі супраць Украіны (2015 г.). «Стратэгія нацыянальнай бяспекі Расійскай Федэрацыі» 2015 г. Ваенная дактрына Украіны 2015 г. Спыненне дзеяння «Дамовы аб дружбе, супрацоўніцтве і партнёрстве паміж Расійскай Федэрацыяй і Украінай» 2019 г. Міжнародная рэакцыя.

ІНФАРМАЦЫЙНА-МЕТАДЫЧНАЯ ЧАСТКА

КРЫНІЦЫ І ЛІТАРАТУРА

Да раздзела І: *Расія і Украіна са старажытных часоў да пачатку XVII ст.*

АСНОЎНАЯ

Крыніцы

Древняя Русь в свете зарубежных источников: Хрестоматия / Под ред. Т. Н. Джаксон, И. Г. Коноваловой и А. В. Подосинова. Том I: Античные источники. – М.: Русский Фонд Содействия Образованию и Науке, 2009. – 352 с.

Древняя Русь в свете зарубежных источников: Хрестоматия / Под ред. Т. Н. Джаксон, И. Г. Коноваловой и А. В. Подосинова. Том II: Византийские источники. – М.: Русский Фонд Содействия Образованию и Науке, 2010. – 384 с.

Древняя Русь в свете зарубежных источников: Хрестоматия / Под ред. Т. Н. Джаксон, И. Г. Коноваловой и А. В. Подосинова. Том III: Восточные источники. – М.: Русский Фонд Содействия Образованию и Науке, 2009. – 264 с.

Древняя Русь в свете зарубежных источников: Хрестоматия / Под ред. Т. Н. Джаксон, И. Г. Коноваловой и А. В. Подосинова. Том IV: Западноевропейские источники. – М.: Русский Фонд Содействия Образованию и Науке, 2010. – 512 с.

Древняя Русь в свете зарубежных источников: Хрестоматия / Под ред. Т. Н. Джаксон, И. Г. Коноваловой и А. В. Подосинова. Том V: Древнескандинавские источники. – М.: Русский Фонд Содействия Образованию и Науке, 2009. – 384 с.

Матузова В. И. Крестоносцы и Русь. Конец XII в. – 1270 г. Тексты, перевод, комментарий / В.И. Матузова, Е.Л. Назарова. – М.: Индрик, 2002. – 447 с.

Повесть временных лет / Под ред. В. П. Адриановой-Перетц. – СПб.: Наука, С.-Петербург. изд. фирма, 1996. – 668 с.

Свод древнейших письменных известий о славянах / Сост. Л. А. Гиндин, С. А. Иванов, Г. Г. Литаврин. – М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1994. – Т. I (I–VI вв.) – 472 с.

Свод древнейших письменных известий о славянах / Сост. Л. А. Гиндин, С. А. Иванов, Г. Г. Литаврин. – М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1995. – Т. II (VII–IX вв.). – 590 с.

Средневековая Русь в текстах и документах: учеб. пособие / Авт.-сост. А. В. Мартынюк. – Мн.: РИВШ, 2005. – 520 с.

Падручнікі і вучэбныя дапаможнікі

Всеобщая история России с древнейших времен до конца XVIII в. / Под ред. О. А. Яновского. – М.: Эксмо, 2008. – 592 с.

Ерошкин Н.П. История государственных учреждений дореволюционной России. – М.: Издательский центр РГГУ, 2008. – 672 с.

Заичкин И.А. Русская история: популярный очерк. IX – середина XVIII в. – М.: Мысль, 1992. – 797 с.

История внешней политики России, конец XV–XVII в.: От свержения ордын. ига до Север. войны / А. Н. Сахаров [и др.]; редкол.: Г. А. Санин (отв. ред.) [и др.]. – М.: Междунар. отношения, 1999. – 446 с.

История России и Украины (с древнейших времен до конца XVIII в.): пособие / О. А. Яновский [и др.]; под науч. ред. О. А. Яновского. – Мн.: БГУ, 2012. – 503 с.

Каргалов В. В. Русь и кочевники. – М.: Вече, 2008. – 480 с.

Кортеж российской власти. IX—XXI века: биограф. справочник. В 3 ч. Ч. 1. Ч. 2, Ч. 3 / сост.: О. А. Яновский [и др.]. – Минск: РИВШ, 2013–2014. – 400 с., 356 с., 332 с.

Литвин В.М. Історія України: підручник. – Київ: Наукова думка, 2009. – 821 с.

Лугаўцова С.Л. Гісторыя Украіны ад старажытных часоў да пачатку XX ст.: дапаможнік / С. Л. Лугаўцова, В. А. Кахновіч, С. М. Цемушаў; пад навук. рэд. А. А. Яноўскага. – Мінск: БДУ, 2019. – 240 с.

Мицик Ю.А. Історія України з найдавніших часів до кінця XVIII ст.: посібник. – Київ: Києво-Могилян. акад., 2010. – 208 с.

Позняк С.В. История Украины (IX – первая половина XVII в.): Курс лекций. – Мн.: БГУ, 2002. – 163 с.

Полонська-Василенко Н.Д. Історія України: у 2 т. – Київ: Либідь, 2002. – Т. 1. – 640 с.

Темушев С.Н. Образование Древнерусского государства. – М.: Квадрига, 2020. – 352 с.

Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. – Київ: Генеза, 1997. – 380 с.

ДАДАТКОВАЯ

Крыніцы

Авраамий (Палицын). Сказание Авраамия Палицына / Под ред. Л.В. Черепнина. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1955. – 347 с.

Боплан Г. Описание Украины. – М.: Древлехранилище, 2004. – 574 с.

Домострой. – СПб.: Наука. С.-Петербург. изд. фирма, 1994. – 399 с.

Древнерусские княжеские уставы XI–XV вв. – М.: Наука, 1976. – 240 с.

Древняя Русь в свете зарубежных источников: [Учеб. пособие для вузов] / Е. А. Мельникова, А. В. Подосинов, М. В. Бибилов и др. – М.: Изд. корпорация «Логос», 1999. – 605 с.

- Казанская история. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1954. – 195 с.
- Карпини Джованни дель Плано*. История монголов. – М.: Мысль, 1997. – 461 с.
- Константин Багрянородный*. Об управлении империей. – М.: Наука, 1991. – 496 с.
- Михалон Литвин*. О нравах татар, литовцев и москвитян. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1994. – 149 с.
- Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1950. – 640 с.
- Новосельцев А.П.* Восточные источники о восточных славянах и Руси VI–IX вв. / А. П. Новосельцев // Древнейшие государства Восточной Европы. 1998 г. – М.: Восточная литература, 2000. – С. 264–323.
- Памятники Куликовского цикла: Тексты и коммент. – СПб.: Рус.-балт. информ. центр «БЛИЦ», 1998. – 410 с.
- Послания Ивана Грозного. – СПб.: Наука, Санкт-Петербургская издательская фирма, 2005. – 715 с.
- Российское законодательство X–XX веков: [тексты и комментарии]: в 9 т. / под общей редакцией О.И. Чистякова. – М.: Юридическая литература, 1984–[н. вр.].
- Сочинения И. Пересветова / Под ред. Д.С. Лихачева. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1956. – 385 с.
- Судебники XV–XVI вв. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1952. – 615 с.

Даследаванні

- Алексеев Ю.Г.* Государь всея Руси. – Новосибирск: Наука, Сиб. отделение, 1991. – 240 с.
- Алексеев Ю.Г.* У кормила российского государства: Очерк развития аппарата управления XIV–XV вв. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 1998. – 347 с.
- Базилевич К.В.* Внешняя политика Русского централизованного государства. Вторая половина XV в. – М.: Территория, 2001. – 541 с.
- Беляев Л.А.* Московская Русь: от Средневековья к Новому времени. – М.: АСТ: Астрель, 2005. – 254 с.
- Володихин Д.М.* Иван IV Грозный. – М.: Вече, 2010. – 316 с.
- Горский А.А.* Москва и Орда. – М.: Наука, 2000. – 212 с.
- Горский А.А.* Русские земли в XIII–XIV вв.: Пути политического развития. – М.: Институт российской истории РАН, 1996. – 127 с.
- Горский А.А.* Русское Средневековье. – М.: Астрель, Олимп, 2010. – 258 с.
- Греков И.Б.* Мир истории: Русские земли в XIII–XV веках. – М.: Молодая гвардия, 1986. – 333 с.
- Грушевский М.С.* Иллюстрированная история Украины. – Киев: МП «Левада», 1995. – 696 с.
- Древнерусские княжества X–XIII вв. – М.: Наука, 1975. – 303 с.

- Дьяконов М.А. Очерки общественного и государственного строя Древней Руси. – СПб.: Наука, 2005. – 384 с.
- Зимин А.А. Витязь на распутье: Феодальная война в России XV в. – М.: Мысль, 1991. – 286 с.
- Зимин А.А. Опричнина Ивана Грозного. – М.: Мысль, 1964. – 535 с.
- Зимин А.А. Реформы Ивана Грозного. Очерки социально-экономической и политической истории середины XVI в. – М.: Соцэкгиз, 1960. – 511 с.
- Каргалов В.В. Внешнеполитические факторы развития феодальной Руси. Феодальная Русь и кочевники. – М.: Высшая школа, 1967. – 263 с.
- Котляр Н.Ф. Дипломатия Южной Руси. – СПб.: Алетейя, 2003. – 300 с.
- Кривошеев Ю.В. Русь и монголы. Исследование по истории Северо-Восточной Руси XII–XIV вв. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2003. – 464 с.
- Кром М.М. «Вдовствующее царство»: Политический кризис в России 30–40-х годов XVI в. – М.: Новое литературное обозрение, 2010. – 888 с.
- Кром М.М. Меж Русью и Литвой. Западнорусские земли в системе русско-литовских отношений конца XV – первой трети XVI в. – М.: Археогр. центр, 1995. – 293 с.
- Морозова Л.Е. Смутное время в России (конец XVI – начало XVII в.). – М.: Знание, 1990. – 64 с.
- Новосельцев А.П. Древнерусское государство и его международное значение. – М.: Наука, 1965. – 476 с.
- Паишут В.Т. Русь. Прибалтика. Папство. – М.: Русский Фонд Содействия Образованию и Науке, 2011. – 688 с.
- Паишут В.Т. Внешняя политика Древней Руси. – М.: Наука, 1968. – 472 с.
- Петрухин В.Я. Древняя Русь, IX в. – 1263 г. – М.: АСТ: Астрель, 2005. – 190 с.
- Платонов С.Ф. Лекции по русской истории. – М.: Высшая школа, 1993. – 736 с.
- Русіна О.В. Україна під татарами і Литвою. – Київ: Альтернативи, 1998. – 320 с.
- Рыбаков Б.А. Киевская Русь и русские княжества XII–XIII вв. – М.: Наука, 1993. – 591 с.
- Сахаров А.Н. Дипломатия Древней Руси: IX – первая половина X в. – М.: Мысль, 1980. – 358 с.
- Свердлов М.Б. Домонгольская Русь. Князь и княжеская власть на Руси VI– первой трети XIII вв. – СПб.: Академический проект, 2003. – 736 с.
- Седов В.В. Славяне. Историко-археологическое исследование. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – 624 с.
- Скрынников Р.Г. Борис Годунов. – М.: Знание, 1992. – 62 с.
- Скрынников Р. Г. История Российская. IX–XVII вв. – М.: Весь мир, 1997. – 496 с.
- Скрынников Р.Г. Россия в начале XVII в. «Смута». – М.: Мысль, 1988. – 203 с.

- Скрынников, Р.Г.* Три Лжедмитрия. – М.: АСТ: Астрель, 2003. – 476 с.
- Скрынников Р.Г.* Царство террора. – СПб.: Наука, С.-Петербург. отд-ние, 1992. – 571 с.
- Субтельний О.* Україна: історія. – Київ: Либідь, 1994. – 480 с.
- Темушев С.Н.* Налоги и дань в Древней Руси. – Мн.: БГУ, 2015. – 279 с.
- Темушев С.Н.* Начало Руси: генезис государственности в источниках и исторической традиции: пособие для студентов ист. фак. спец. 1–21 03 01 «История (по направлениям)». – Мн.: БГУ, 2008. – 159 с.
- Толочко П.П.* Киев и Киевская земля в эпоху феодальной раздробленности XII—XIII вв. – Киев: Наук.думка, 1980. – 223 с.
- Феннел Дж.* Кризис средневековой Руси. 1200–1304. – М.: Прогресс, 1989. – 286 с.
- Флоря Б.Н.* Иван Грозный. – М.: Молодая гвардия, 2009. – 441 с.
- Флоря Б.Н.* Русско-польские отношения и политическое развитие Восточной Европы во второй половине XVI – начале XVII в. – М.: Наука, 1978. – 300 с.
- Фроянов И.Я.* Города-государства Древней Руси. – М.: Изд-во ЛГУ, 1988. – 269 с.
- Фроянов И.Я.* Мятежный Новгород. Очерки истории государственности, социальной и политической борьбы конца IX – начала XIII столетия. – СПб.: Изд-во С.-Петербург.ун-та, 1992. – 280 с.
- Хорошкевич А.Л.* Россия в системе международных отношений середины XVI в. – М.: Древлехранилище, 2003. – 620 с.
- Хрусталева Д.Г.* Русь: от нашествия до «ига» (30–40 гг. XIII в.). – СПб.: Евразия, 2004. – 320 с.
- Черепнин Л.В.* Земские соборы Русского государства в XVI–XVII вв. – М.: Наука, 1978. – 417 с.
- Черепнин Л.В.* Образование Русского централизованного государства. – М.: Соцэкгиз, 1960. – 899 с.
- Шамбаров В.Е.* Иван III и рождение Третьего Рима. – М.: Вече, 2017. – 575 с.
- Шмидт С.О.* У истоков российского абсолютизма: Исследование социально-политической истории времени Ивана Грозного. – М.: Прогресс. Культура, 1996. – 495 с.
- Яковенко Н.М.* Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – Київ: Критика, 2006. – 584 с.
- Янин В.Л.* Новгородские посадники. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 512 с.

АСНОЎНАЯ

Крыніцы

Анталогія украінскай юрыдычнай думкі : в 6 т. / Заг. ред. Ю. С. Шемшученко. – Київ: Юрыдычна кніга, 2003 . – Т. 3 : Історія дзяржавы і права Украіны: козацка-гетманская доба. – 582 с.

Георгиев В.А. [и др.] Хрестоматия по истории России. Учебное пособие. – М.: Проспект, 2020. – 592 с.

Джерела з історыі Нацыянальна-вызвольнай вайны украінскага народу 1648–1658 рр. – Т. 4: 1655–1658 рр. / Ред. кол: В. А. Брехуненко; НАН Украіны, Ін-т украінскай археографіі та джерелазнаўства ім. М. С. Грушевскага. – Київ, 2015. – 540 с.

Збірнік козацкіх літопісів: Густінскі, Самійла Вялічка, Грабянкі / упарад. та перекл. В. Крэкотень. [та ін.]. – Київ : Дніпро, 2006. – 976 с.

Матэрыялы па гісторыі СССР для семінарскіх і практычэскіх занятых: учеб. пособие для студ. вузов, обуч. по спец. «История». – Вып. 3: Народные движения XVII в. / Сост. Л. Н. Вдовина, В. С. Шульгин / под ред. А. Д. Горского. – М.: Высшая школа, 1989. – 351 с.

Российское законодательство X–XX веков: [тексты и комментарии]: в 9 т. / под общей ред. [и с предисловием] О. И. Чистякова. – М.: Юридическая литература. – Т. 4: Законодательство периода становления абсолютизма. – М., 1986. – 512 с.; Т. 5: Законодательство периода расцвета абсолютизма. – М., 1987. – 528 с.

Россия XV–XVII вв. глазами иностранцев / подготовка текстов, вступительная статья и комментарии Ю. А. Лимонова. – Л.: Лениздат, 1986. – 543 с.

Россия XVIII в. глазами иностранцев / Подгот. текстов, вступит.ст. и коммент. Ю. А. Лимонова. – Лг.: Лениздат, 1989. – 544 с.

Соборное уложение 1649 г. // Российское законодательство X–XX веков. Т. 4 / Под ред. О. И. Чистякова. – М., 1986. – С. 83–257.

Украіна: анталогія пам'яток дзяравотворення, X–XX ст.: у 10 т. / Редкол.: І.М. Дзюба [та ін.]. – Київ: Вид-во «Основи», 2008 . – Т. 3: Битва за Козацкую дзяраву (XVI–XVII ст.). – 496 с.

Падручнікі і вучэбныя дапаможнікі

Всеобщая история России с древнейших времен до конца XVIII в. / Под ред. О. А. Яновского. – М.: Эксмо, 2008. – 592 с.

Грушевский М. С. Иллюстрированная история Украины. – Киев: МП «Левада», 1995. – 696 с.

Дорошенко Д.І. Нарис історыі Украіны. – Том II (від паловіны XVII століття). – 2-е вид. – Київ: Глобус, 1992. – 349 с.

Ерошкин Н. П. История государственных учреждений дореволюционной России. – М.: Издательский центр РГГУ, 2008. – 672 с.

История внешней политики России, XVIII в.: От Сев. войны до войн против Наполеона / Ж. А. Ананян [и др.]; редкол.: Г. А. Санин (отв. ред.) [и др.]. – М.: Междунар. отношения, 2000. – 302 с.

История России и Украины (с древнейших времён до конца XVIII в.): пособие / О. А. Яновский [и др.]; под науч. ред. О. А. Яновского. – Минск: БГУ, 2012. – 503 с.

История России с начала XVIII до конца XIX века / А. Н. Сахаров, Л. В. Милов, П. Н. Зырянов, А. Н. Боханов: Учеб. пособие для вузов по направлению и специальности «История». – М.: АСТ, 2004. – 542 с.

Історія української культури: Навч. посібник / І. Крип'якевич [та інш.]; за заг. ред. І. Крип'якевича. – Київ: Либідь, 1994. – 648 с.

Ключевский В.О. Сочинения в девяти томах. Т. 3. Курс Русской истории. Ч. 3. – М.: Мысль, 1988. – 416 с.; Т. 4. Курс Русской истории. Ч. 4. – М.: Мысль, 1989. – 400 с.; Т. 5. Курс Русской истории. Ч. 5. – М.: Мысль, 1989. – 479 с.

Кортеж российской власти. IX—XXI века: биограф. справочник. В 3 ч. Ч. 1. Ч. 2, Ч. 3 / сост.: О. А. Яновский [и др.]. – Минск: РИВШ, 2013–2014. – 400 с., 356 с., 332 с.

Литвин В.М. Історія України: підручник. – 3-е вид. – Київ: Наукова думка, 2009. – 821 с.

Лугаўцова С.Л. Гісторыя Украіны ад старажытных часоў да пачатку XX ст.: дапаможнік / С. Л. Лугаўцова, В. А. Кахновіч, С. М. Цемушаў; пад навук. рэд. А. А. Яноўскага. – Мінск: БДУ, 2019. – 240 с.

Мицик Ю. А., Власов В. С. Історія України з найдавніших часів до кінця XVIII ст.: посібник. – 3-е вид. – Київ: Києво-Могилян. акад., 2010. – 208 с.

Омельченко Н.А. История государственного управления в России: учебник для высших учебных заведений по специальности «Государственное и муниципальное управление». – М.: Проспект, 2005. – 463 с.

Павленко Н.И. [и др.] История России с древнейших времен до 1861 г. Отв. ред. Н. И. Павленко. – М.: Просвещение, 1989. – 559 с.

Позняк С.В. История Украины (IX – первая половина XVII в.): Курс лекций. – Мн.: БГУ, 2002. – 163 с.

Смолій В. А. [та інш.]. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.). – Київ: Києво-Могилян. академія, 1999. – 447 с.

Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. – Київ: Критика, 2006. – 584 с.

ДАДАТКОВАЯ

Крыніцы

Архів Коша Нової Запорозької Січі: корпус документів 1734–1775 наук. ред. Сохань П.С.; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерел-ва. – Т. 8. – Київ: НАН України, 2019. – 896 с.

Боплан Гийом Левассер де. Описание Украины. – М.: Древлехранилище,

2004. – 574 с.

Величко С. Літопис: Т. 1–2. – Київ: Дніпро, 1991. 648 с.

Воссоединение Украины с Россией: Документы и материалы. [К 300-летию. 1654–1954]. В 3-х т. – М.: Изд-во Акад. наук СССР, 1953.

Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / урочаї Сергій Павленко. – Київ: Києво-Могилянська академія, 2007. – 1142 с.

Домострой / Изд. подгот.: В. В. Колесов, В. В. Рождественская. – СПб.: Наука. С.-Петербург. изд. фирма, 1994. – 399 с.

Котошихин Г. К. О России в царствование Алексея Михайловича – М.: РОССПЭН, 2001. – 272 с.

Літопис Самовидця / Підготував Я. І. Дзира; ред. колегія: А. Д. Скаба (відп. ред.) [та інш.]. – Київ: Наукова думка, 1971. – 208 с.

Народні легенди та перекази українців Карпат / упор. В. Сокіл. – Київ: Наукова думка, 1995. – 157 с.

Османсько-українське степове порубіжжя в османсько-турецьких джерелах XVIII ст. / Наук. ред.: К. Бейділлі, О. Бачинська; Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України. – Одеса : Астропринт, 2015. – 312 с.

«Пакти і Конституції» Української козацької держави (до 300-річчя укладення) / НАНУ, Ін-т історії України, НБУ ім. В.І. Вернадського [та ін.]; відп. ред. В.А. Смолій. – Львів : Світ, 2011. – 439 с.

Челеби Э. Книга путешественника: Земли Молдавии и Украины: извлечения из сочинений турецкого путешественника XVII в.); перев.и коммент. А. Д. Желякова. – М.: Наука, 1983. – 376 с.

Даследаванні

Анисимов Е. В. Афродита у власти. Царствование Елизаветы Петровны – М.: АСТ, Астрель, 2010. – 632 с.

Анисимов Е. В. Время петровских реформ. – Л.: Лениздат, 1989. – 496 с.

Анисимов Е. В. Россия без Петра, 1725–1740. – СПб.: Лениздат, 1994. – 496 с.

Багалея Д.И. История Слобожанщины, XVII – начало XX в. – Харків: Фолио, 2011. – 1311 с.

Брехуненко В. Східна брама Європи. Козацька Україна в середині XVII–XVIII ст. / В. Брехуненко. – Київ: Темпора, 2014. – 504 с.

Вирський Д. Початок сучасності: друга хвиля глобалізації, кінець Старого Порядку та Україна (XV – середина XIX ст.). – Київ: НАН України, Інститут історії України, 2019. – 162 с.

Вирський Д. Новоросія Incognita: Кременчук 1764–1796 рр. – Київ : Ін-т історії України, 2019. – 214 с.

Гвоздик-Прицак Л. Економічна і політична візія Богдана Хмельницького та її реалізація в державі Військо Запорозьке. – Київ: Обереги, 1999. – 215 с.

Голобуцький В.О. Чорноморське козацтво. – Дніпро : Січ, 2008. – 416 с.

Горобець В. Зірки та терени козацької революції. Історія зв'язу і поразок. – Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2017. – 480 с.

Горобець В. М. Політичний устрій українських земель другої половини XVII – XVIII століть: Гетьманщина, Запорожжя, Слабожанщина, Правобережна Україна (спроба структурно-функціон.аналізу). – Київ: Вид-во НАНУ, 2000. – 96 с.

Гуржій О., Чухліб Т. Гетьманська Україна. – Київ: Альтернативи, 1999. – 304 с.

Гуржій О. Україна в суспільно-політичних комбінаціях імперського уряду Росії (30–90-ті рр. XVIII ст.). – К.: Інститут історії України НАНУ, 2019. – 205 с.

Гуржій О. І. Український хутір XV–XVIII ст.: історичний нарис. – Київ: [б.в.], 2007. – 82 с.

Енциклопедія історії України: Україна –Українці. – Кн. 2 / Редкол.: В. А. Смолій (гол. редкол.) [і інш.]; Ін-т історії України НАНУ. – Київ: Наукова думка, 2019. – 842 с.

Исабель де Мадариага. Россия в эпоху Екатерины Великой / Пер. с англ. – М.: Новое лит. обозрение, 2002. – 976 с.

Історія Української держави: Гетьманат ранньомодерної доби / Відп. ред. В. Смолій; Ін-т історії України НАНУ. – Київ: Арій, 2018. – 720 с.

Каменский А.Б. От Петра I до Павла I: реформы в России XVIII в. Опыт целостного анализа. – 3-е изд. – СПб.: Наука, 2019. – 670 с.

Каменский А.Б. Повседневность русских городских обывателей. Исторические анекдоты из провинциальной жизни XVIII в. – М.: Рос.гос. гуманит. ун-т, 2006. – 403 с.

Каменский А.Б. Россия в XVIII столетии. Общество и память: Исследования по социальной истории и исторической памяти. – СПб. Алетейя, 2017. – 348 с.

Литвинов В. Станіслав Оріховський. Історико-філософський портрет / Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – Київ : Академперіодика, 2014. – 352 с.

Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба.; ред. Л. Винар. – 2-ге вид., доп. – Київ [б.в.], 2001. – 461 с.

Павленко Н.И. Екатерина Великая. – 5-е изд. – М.: Молодая гвардия, 2004. – 495 с.

Павленко Н.И. Петр Великий. – М.: Мысль, 1990. – 591 с.

Павленко Н.И. Петр Первый и его время. – М.: Просвещение, 1989. – 175 с.

Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький. Соціально-політичний портрет. – 3-тє допрац. вид. – Київ: Темпора, 2009. – 679 с.

Смолій В.А., Степанков В.С. Українська державна ідея XVII–XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації. – Київ: Альтернативи, 1997. – 367 с.

Стегний П.В. Разделы Польши и дипломатия Екатерины II. 1772. 1793. 1795. – М.: Междунар. отношения, 2002. – 696 с.

Таирова-Яковлева Т. Г. Гетманы Украины: Истории о славе, тругедиях,

мужестве. – М.: Центрполиграф, 2011. – 470 с.

Україна в Центральній-Східній Європі. Студії з історії XI–XVIII ст. / Ін-т історії України НАНУ; відп. ред. В.А. Смолій. – Київ: [б.в.], 2000. – 464 с.

Чухліб Т.В. Гетьмани і монархи. Українська держава в міжнародних відносинах 1648–1714 рр. – Київ; Нью-Йорк: [б. в.], 2003. – 518 с.

Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. – Київ: Критика, 2002. – 416 с.

Да раздзела III: Расія і Украіна ў першай палове XIX ст.

АСНОЎНАЯ

Крыніцы

Материалы по истории СССР: для семинарских и практических занятий: учеб. пособие для студ. вузов по спец. «История». [Вып. 5]: Освободительное движение и общественная мысль в России XIX в. / Под ред. И. А. Федосова; сост. В. А. Федоров, Н.И. Цимбаев. – М.: Высшая школа, 1991. – 416 с.

Федоров В.А. Сборник документов по истории СССР для семинарских и практических занятий (период капитализма). Первая половина XIX в.: Учеб. пособие для ист. фак. ун-тов. – М.: Высш. школа, 1974. – 272 с.

Хрестоматия по истории России: учеб. пособие. – М.: Проспект, 2003. – 589 с.

Падручнікі і вучэбныя дапаможнікі

Ерошкин Н.П. История государственных учреждений дореволюционной России: учебник для студ., обуч. по спец. «Историко-архивоведение». – М.: РГГУ, 2008. – 672 с.

История России XIX – начала XX в.: Учебник для ист. фак. ун-тов / В. А. Георгиев, Н. Д. Ерофеев, Н. С. Киняпина [и др.]; под ред. В.А. Федорова; МГУ им. М. В. Ломоносова. – М.: Проспект, 2006. – 528 с.

История России и Украины (XIX – начало XX в.): пособие для студ. ист. фак. спец. 1–21 03 01 «История»: в 2 ч. Ч. 1 / О.А. Яновский [и др.]; под ред. О.А. Яновского, В.В. Сергеевской. – Мн.: БГУ, 2008. – 368 с.

История России и Украины (XIX – начало XX в.): учеб.-метод. пособие. В 2 ч. Ч. 2 / В.В. Сергеевская [и др.]; под ред. О.А. Яновского, В.В. Сергеевской, В.И. Меньковского. – Мн.: БГУ, 2010. – 535 с.

Киняпина Н.С. Внешняя политика России первой половины XIX в.: учеб. пособие для вузов СССР. – М.: Высш. школа, 1963. – 288 с.

Кортеж российской власти. IX–XXI века: биограф. справочник. В 3 ч. Ч. 1. Ч. 2. Ч. 3 / сост.: О.А. Яновский [и др.]. – Мн.: РИВШ, 2013–2014. – 400 с., 290 с., 332 с.

Лугаўцова С.Л. Гісторыя Украіны ад старажытных часоў да пачатку XX ст.: дапаможнік / С.Л. Лугаўцова, В.А. Кахновіч, С.М. Цемушаў; пад навук. рэд. А.А. Яноўскага. – Мінск: БДУ, 2019. – 240 с.

Олейников Д.И. История России. 1801–1917. Курс лекций. – М.: Форум, 2016. – 304 с.

Павленко Н.И. История России с древнейших времен до 1861 г. (с картами): Учебник для академического бакалавриата. – Люберцы: Юрайт, 2016. – 548 с.

Парсамов В.С. История России: XVIII – начало XX в. – М.: Academia, 2018. – 406 с.

Троицкий Н.А. Россия в XIX в. Курс лекций. – М.: Высшая школа, 2020. – 432 с.

ДАДАТКОВАЯ

Крыніцы

Российское законодательство X–XX веков: [тексты и комментарии]: в 9 т. / Под общ. ред. О.И. Чистякова. – М.: Юрид. лит-ра, 1984–1994. – Т. 6: Законодательство первой половины XIX века. – 1988. – 432 с.

Даследаванні

Багалій Д.І. Нарис історії України. – Київ: Час, 1994. – 288 с.

Блиев М.М. Кавказская война. – М.: ТОО «Росет», 1994. – 592 с.

Боханов А.Н. Российская Империя. Образ и смысл. – М.: ФИВ, 2012. – 589 с.

Давыдов А.П. Неполитический либерализм в России. – М.: Мысль, 2012. – 643 с.

Ерошкин Н.П. Крепостническое самодержавие и его политические институты: (Первая половина XIX в.). – М.: Мысль, 1981. – 252 с.

Зайончковский П.А. Кирилло-Мефодиевское общество. (1846–1847). – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1959. – 172 с.

История внешней политики России, первая половина XIX в.: От войн России против Наполеона до Парижского мира 1856 г. / О. В. Орлик [и др.]; редкол.: О. В. Орлик (отв. ред.) [и др.]. – М.: Междунар. отношения, 1995. – 447 с.

История России XVIII–XIX веков: учебное пособие для студентов высших учебных заведений, обуч. по спец. 030401 «История» / Л. В. Милов, Н.И. Цимбаев; под ред. Л.В. Милова. – М.: Эксмо, 2006. – 782 с.

Золотухин М.Ю. История международных отношений и внешней политики России в Новое время. XIX век: Учебное пособие. – М.: Инфра-М, 2017. – 384 с.

Киняпина Н.С. Внешняя политика России первой половины XIX в.: учеб. пособие для вузов СССР. – М.: Высш. школа, 1963. – 288 с.

Корнилов А.А. Курс истории России XIX века. – М.: Высш. шк., 1993. – 446 с.

Лазарович М. Історія України: навч. посіб. – Київ: Знання, 2008. – 683 с.

Литвин В.М. Історія України: підручник. – Київ: Наукова думка, 2006. – 726 с.

Мироненко С.В. Александр I и декабристы: Россия в первой четверти XIX века. Выбор пути. – М.: Кучково поле, 2016. – 400 с.

Миронов Б.Н. Социальная история России периода империи (XVIII – начало XX в.): Генезис личности, демократической семьи, гражданского общества и правового государства: В 2-х т. 1-е изд. – СПб.: Дмитрий Буланин, 1999. – Т. 1. 1999. – 547 с. – Т. 2. – 566 с.

Нечкина М.В. Движение декабристов: В 2 т. – М.: АН СССР, 1955. – Т. 1. 483 с.; Т. 2. – 506 с.

Отечественная война 1812 года. Энциклопедия. – М.: РОССПЭН, 2004, 2004. – 878 с.

Пантин Е.Г., Плимак И.К. Драма российских реформ и революций: Сравнит.-полит. Анализ. – М.: Весь мир, 2000. – 360 с.

Революционная традиция в России, 1783–1883 гг. – М.: Мысль, 1986. 341 с.

Российские консерваторы. – М.: Русский мир, 1997. – 382 с.

Российские реформаторы, XIX – нач. XX в.: Сб. / Отв. ред. А.П. Корелин. – М.: Междунар. отношения, 1995. – 317 с.

Российские самодержцы, 1801–1917 / А.Н. Боханов [и др.]. – М.: Междунар. отношения, 1994. – 397 с.

Смолич К.И. История русской церкви. 1700–1917: В 2 ч. (Кн. 8). – М.: Изд-во Спасо-Преображ. Валаамского мон-ря, 1997. – 800 с.

Фёдоров В.А. «Своей судьбой гордимся мы...». Следствие и суд над декабристами. – М.: Мысль, 1988. – 300 с.

Фёдоров В.А. Декабристы и их время. – М.: МГУ, 1992. – 272 с.

Эйдельман Н.Я. «Революция сверху» в России. – М.: Книга, 1989. – 171 с.

Да раздзела IV: Расія і Украіна ў другой палове XIX – пачатку XX ст.

АСНОЎНАЯ

Крыніцы

Вдовин В.А. Сборник документов по истории СССР для семинарских и практических занятий: (Период капитализма): Вторая половина XIX в.: Учеб.пособие для ист. фак. ун-тов. – М.: Высш. школа, 1975. – 350 с.

Материалы по истории СССР: для семинарских и практических занятий: учеб.пособие для студ. вузов по спец. «История». [Вып. 5]: Освободительное движение и общественная мысль в России XIX в. / Под ред. И. А. Федосова; сост. В. А. Федоров, Н. И. Цимбаев. – М.: Высшая школа, 1991. – 416 с.

Обличчям до Європи: Наддніпрянська Україна в європейських науково-освітніх відносинах (друга половина XIX – початок XX ст.): збірник документів і матеріалів / упоряд. О. Іваненко; НАН України, Ін-т історії України;

ЦДІА України. – Київ : Ін-т історії України НАНУ, 2018. – 430 с.

Сборник документов по истории СССР для семинарных и практических занятий: (Период империализма): Учеб.пособие / Сост.: Астафьев И.И., Вдовин В.А., Киняпина Н.С. и др.; отв. ред. Федосов И.А. – М.: Высш. школа, 1977. – 338 с.

Сергеенкова В.В. История России (1856–1917 гг.): Учебно-метод. комплекс для студ. истор. фак. спец. Д 21 03 01 «История». – Минск: БГУ, 2002. – 208 с.

Хрестоматия по истории России: учеб. пособие / МГУ им. М. В. Ломоносова; авт.-сост.: А.С. Орлов [и др.]. – М.: Проспект, 2003. – 589 с.

Хрестоматия по истории СССР с древнейших времен до 1861 г.: учеб.пособие для студ. пед. ин-тов / Сост. П.П. Епифанов, О.П. Епифанова. – М.: Просвещение, 1987. – 400 с.

Хрестоматия по истории СССР, 1861–1917: учеб. пособие для пед. ин-тов / сост. В.Ф. Антонов [и др.]; под ред. В.Г. Тюкавкина. – М.: Просвещение, 1990. – 415 с.

Падручнікі і вучэбныя дапаможнікі

Болсун Г.А. Политические партии России в судьбах их лидеров (конец XIX – первая треть XX века): Учебн.-метод. комплекс. – Минск: БГУ, 2001. – 119 с.

Бондаренко К.М. Политические партии России, конец XIX – первая четверть XX вв.: учеб.пособие для студ. ист. спец. учреждений, обесп. получ. высш. образования. Ч. 1. – Могилев: МГУ им. А. А. Кулешова, 2004. – 172 с.

Грицак Я.Й. Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX–XX ст.: Навч. посібник. – Київ: Генеза, 1996. – 360 с.

Крип'якевич І.П. Історія України. – Львів: Світ, 1990. – 520 с.

Ерошкин Н.П. История государственных учреждений дореволюционной России: учебник для студ., обуч. по спец. «Историко-архивоведение». – М.: РГГУ, 2008. – 672 с.

История России и Украины (XIX – начало XX в.): пособие для студ. ист. фак. спец. 1–21 03 01 «История»: в 2 ч. Ч. 1 / О.А. Яновский [и др.]; под ред. О.А. Яновского, В.В. Сергеенковой. – Мн.: БГУ, 2008. – 368 с.

История России и Украины (XIX – начало XX в.): учеб.-метод. пособие. В 2 ч. Ч. 2 / В.В. Сергеенкова [и др.]; под ред. О.А. Яновского, В.В. Сергеенковой, В.И. Меньковского. – Мн.: БГУ, 2010. – 535 с.

История России. XX век: учеб. пособие для студ. ист. спец. учреждений, обеспеч. получение высш. образования / авторы: О.А. Яновский [и др.]; под ред. В.И. Меньковского и О.А. Яновского. – Минск: РИВШ, 2005. – 704 с.

Киняпина Н.С. Внешняя политика России второй половины XIX века: учеб.пособие для студ. ист. фак-тов гос. ун-тов. – М.: Высшая школа, 1974. – 280 с.

Кортеж российской власти. IX–XXI века: биограф. справочник. В 3 ч.

Ч. 1. Ч. 2. Ч. 3 / сост.: О.А. Яновский [и др.]. – Мн.: РИВШ, 2013–2014. – 400 с., 290 с., 332 с.

Лугаўцова С.Л. Гісторыя Украіны ад старажытных часоў да пачатку ХХ ст.: дапаможнік / С. Л. Лугаўцова, В. А. Кахновіч, С. М. Цемушаў; пад навук. рэд. А. А. Яноўскага. – Мінск: БДУ, 2019. – 240 с.

Олейников Д.И. История России. 1801–1917. Курс лекций. – М.: Форум, 2016. – 304 с.

Парсамов В.С. История России: XVIII – начало ХХ в. – М.: Academia, 2018. – 406 с.

Позняк С.В. История внешней политики России (1856–1914 гг.): пособие для студентов ист. фак. спец. Г.05.01.00 «История». – Минск: БГУ, 2001. – 116 с.

Политические партии России: история и современность: учебник для ист. и гум. фак-в вузов / Под ред. А. И. Зевелева [и др.]. – М.: РОССПЭН, 2000. – 631 с.

Федоров В.А. История России, 1861–1917: Учебник для вузов по ист. специальности и ист. направлению. – М.: Высшая школа, 2004. – 383 с.

Троцкий Н.А. Россия в XIX в. Курс лекций. – М.: Высшая школа, 2020. – 432 с.

Федоров В.А. История России. 1861–1917. – М.: Юрайт, 2020. – 494 с.

ДАДАТКОВАЯ

Крыніцы

Велика війна 1914–1918 рр. і Україна: у 2-х кн. – Кн. 2: Мовою документів і свідчень / ред. кол.: В. А. Смолій (голова) [і інш.]; НАН України, Ін-т історії України. – Київ: ТОВ "Видавництво «КЛІО», 2015. – 800 с.

Отмена крепостного права на Украине: Сборник документов и материалов / Ин-т истории АН УССР; ЦГИА УССР в Киеве. – Киев: Изд-во Акад. наук УССР, 1961. – 428 с.

Политическая история России: Хрестоматия для вузов / Ин-т «Открытое общество»; сост. В.И. Коваленко [и др.]. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 624 с.

Программы политических партий России. Конец XIX – начало ХХ вв. – М.: РОССПЭН, 1995. – 464 с.

Российское законодательство X–XX веков: в 9 т. / Под общ.ред. О.И. Чистякова. – М.: Юрид. лит-ра, 1984–1994. – Т. 7: Документы крестьянской реформы. 1989. – 432 с.; Т. 8: Судебная реформа. 1991. – 496 с.; Т. 9: Законодательство эпохи буржуазно-демократических революций. 1994. – 351 с.

Россия, 1913 г.: Стат.-докум. справ. / ред.-сост.: А.М. Анфимов, А.П. Корелин. – СПб.: Блиц, 1995. – 416 с.

Сборник договоров России с другими государствами. 1856–1917 / Под ред. Е.А. Адамова; сост. И.В. Козьменко. – М.: Госполитиздат, 1952. – 462 с.

Столыпин П.А. Нам нужна Великая Россия!: полное собрание речей П. А. Столыпина в Государственной думе и Государственном совете, 1906–1911. – М.: Книговек, 2011. – 459 с.

Даследаванні

Аврех А.Я. П.А. Столыпин и судьбы реформ в России. – М.: Политиздат, 1991. – 285 с.

Багалій Д.І. Нарис історії України. – Київ: Час, 1994. – 288 с.

Блиев М.М. Кавказская война. – М.: ТОО «Росет», 1994. – 592 с.

Боханов А.Н. Российская Империя. Образ и смысл. – М.: ФИВ, 2012. – 589 с.

Великие реформы в России: Russia's great reforms, 1856–1874: Сб. / Под ред. Л.Г. Захаровой, Б. Эклофа, Дж. Бушнелла. – М.: Изд-во МГУ, 1992. – 333 с.

Власть и реформы: От самодержавия к советской России / В.М. Панеях, Е.В. Анисимов, А.Н. Цамутали [и др.]; редкол.: Б.В. Ананьич (отв. ред.) [и др.]. – СПб.: Дмитрий Буланин, 1996. – 800 с.

Власть и реформы: от самодержавия к Советской России / редкол.: Б.В. Ананьич (отв. ред.), Р.Ш. Ганелин, В.М. Панеях. – М.: ОЛМА-ПРЕСС Экслибрис, 2006. – 733 с.

Водотика Т. Історії успіху: видатні українські бізнесмени ХІХ ст. – Харків: Фоліо, 2020. – 235 с.

Галушко К. Український націоналізм. Короткий курс з історії України. – Київ: Вид-во наукової літератури, 2017. – 130 с.

Гончар О. Микола Костомаров: постать історика на тлі епохи. – К.: Інститут історії України НАН України, 2017. – 274 с.

Городницкий Р.А. Боевая организация партии социалистов-революционеров в 1901–1911 гг. – М.: РОССПЭН, 1998. – 239 с.

Гуржій І.О., Русанов Ю.А. Дворянство Лівобережної України кінця ХVІІІ – початку ХХ ст.: соціально-правовий статус і місце у владних структурах Російської імперії. – Київ: Ін-т історії України НАН України, 2017. – 172 с.

Давыдов А.П. Неполитический либерализм в России. – М.: Мысль, 2012. – 643 с.

Драмы российских реформ и революций. Сравнительно-политический анализ / Е. Г. Плимак [и др.]. – М.: Весь Мир, 2000. – 360 с.

Зайончковский П.А. Отмена крепостного права в России. – М.: Просвещение, 1968. – 366 с.

Зайончковский П.А. Российское самодержавие в конце ХІХ столетия: (Полит.реакция 80-х – начала 90-х годов). – М.: Мысль, 1970. – 444 с.

Захарова Л.Г. Самодержавие и отмена крепостного права в России, 1856–1861. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 254 с.

Золотухин М.Ю. История международных отношений и внешней политики России в Новое время. ХІХ век: Учебное пособие. – М.: Инфра-М, 2017. – 384 с.

Российские самодержцы, 1801–1917 / А.Н. Боханов [и др.]. – М.: Международный. отношения, 1994. – 397 с.

История внешней политики России, вторая половина ХІХ в. /

М.Ю. Золотухин [и др.]; редкол.: В.М. Хевролина (отв. ред.) [и др.].— М.: Междунар. отношения, 1999. — 383 с.

История внешней политики России, конец XIX — нач. XX в.: От рус.-фр. союза до Окт. революции / А.С. Аветян [и др.]; редкол.: А.В. Игнатъев (отв. ред.) [и др.]. — М.: Междунар. отношения, 1999. — 670 с.

История России XVIII–XIX веков: учебное пособие для студентов высших учебных заведений, обуч. по спец. 030401 «История» / Под ред. Л.В. Милова. — М.: Эксмо, 2006. — 782 с.

История русско-японской войны, 1904–1905 гг. / И.И. Ростунов, Л. А. Зайцев, Ю. И. Чернов [и др.]. — М.: Наука, 1977. — 383 с.

Корнилов А.А. Курс истории России XIX века. — М.: Высш. шк., 1993. — 446 с.

Корольов Г. Федеративні проекти в Центрально-Східній Європі: від ідеологічної утопії до реальної політики (1815–1921 рр.). — Київ: К.І.С., 2019. — 380 с.

Кризис самодержавия в России, 1895–1917 / Б.В. Ананьич [и др.]; редкол.: В.С. Дякин (отв. ред.) [и др.].— Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1984. — 664 с.

Лазарович М. Історія України: навч. посіб. — Київ: Знання, 2008. — 683 с.

Леонов М.И. Партия социалистов-революционеров в 1905–1907 гг. — М.: РОССПЭН, 1997. — 512 с.

Литвин В.М. Історія України: підручник. — Київ: Наукова думка, 2009. — 820 с.

Либерализм в России: Очерки истории (сер. XIX — нач. XX в.): Учеб. пособие для вузов / С.С. Секиринский, В.В. Шелохаев. — М.: Памятники ист. мысли, 1995. — 286 с.

Милько В. Українське представництво в Державній думі Російської імперії (1906–1917) / В. Милько. — Київ: Інститут історії України, 2016. — 396 с.

Мироненко С.В. Самодержавие и реформы: Политическая борьба в России в начале XIX в. — М.: Наука, 1989. — 238 с.

Миронов Б.Н. Социальная история России периода империи (XVIII — начало XX в.): Генезис личности, демократической семьи, гражданского общества и правового государства: В 2-х т. 1-е изд. — СПб.: Дмитрий Буланин, 1999 (2-е изд., испр.). — Т. 1. 1999 (2000; 2003). — 547 с.; Т. 2. — 566 с.

Оржесховский И.В. Из истории внутренней политики самодержавия в 60–70-х годах XIX века: лекции по спецкурсу. — Горький, 1974. — 168 с.

Оржесховский И.В. Самодержавие против революционной России (1826–1880 гг.) — М.: Мысль, 1982. — 207 с.

Плимак Е.Г., Пантин И.К. Драма российских реформ и революций: Сравнит.-полит. анализ. — М.: Весь мир, 2000. — 360 с.

Первая мировая война: Пролог XX века. / отв. ред. В.Л. Мальков. — М.: Наука, 1999. — 697 с.

Первая революция в России. Взгляд через столетие / А.П. Корелин [и

др.]; отв. ред.: А.П. Корелин, С.В.Тютюки.– М.: Памятники ист. мысли, 2005. – 602 с.

Революционная традиция в России, 1783–1883 гг. / И.К. Пантин, Е. Г. Плимак, В.Г. Хорос. – М.: Мысль, 1986. – 341 с.

Реєнт, О. П. Україна в імперську добу (XIX – початок XX століття). – Київ: Вид-во «Арій», 2016. – 320 с.

Российские консерваторы: [Сб. ст.]. – М.: Русский мир, 1997. – 382 с.

Российские реформаторы, XIX – нач. XX в.: Сб. / отв. ред. А.П. Корелин. – М.: Междунар. отношения, 1995. – 317 с.

Российские самодержцы, 1801–1917 / А.Н. Боханов [и др.]. – М.: Междунар. отношения, 1994. – 397 с.

Сарабьянов Д.В. История русского искусства второй половины XIX века. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 381 с.

Сарабьянов Д.В. История русского искусства конца XIX – начала XX века. – М.: Компания «АСТ-пресс»: Галарт, 2001. – 301 с.

Смолич К.И. История русской церкви. 1700–1917: В 2 ч. (Кн. 8). – М.: Изд-во Спасо-Преображ. Валаамского мон-ря, 1997. – 800 с.

Соловьева А.М. Промышленная революция в России в XIX в. – М.: Наука, 1990. – 269 с.

Степанов С.А. Столыпин: жизнь и смерть за Россию. – М.: Яуза: Эксмо, 2009. 446 с.

Степанов С.А. Черная сотня в России (1905–1914 гг.). – М.: Изд-во ВЗПИ: АО «Росвузнаука», 1992. – 329 с.

Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання / Г. В. Боряк [і інш.]; НАН України, Ін-т історії України; ІДІАУ. – Київ: ТОВ Вид-во «Кліо», 2015. – LXII; 810 с.

Эйдельман Н.Я. «Революция сверху» в России. – М.: Книга, 1989. – 171 с.

Да раздзела V: *Расія і Украіна ў 1917–1939 гг.*

Да раздзела VI: *Расія і Украіна ў 1939–1991 гг.*

Да раздзела VII: *Расія і Украіна як суверэнныя дзяржавы (1991 г. – пачатак 2020-х гг.)*

АСНОЎНАЯ

Крыніцы

Байцар А. Державні та етнічні кордони УКРАЇНИ на картах 1916-1922 рр. [Електронний ресурс] // [Блог Андрія Байцара]. – 2017. 27 січня. – Режим доступу: <http://baitzar.blogspot.com/2017/01/1917-1919.html>

Великая Отечественная без грифа секретности. Книга потерь. Новейшее справочное издание. – М.: Вече, 2010. – 384 с.

Горбачев М.С. Жизнь и реформы. В 2 кн. – М.: Изд-во «Новости», 1995.

ГУЛАГ: Экономика принудительного труда. – М.: РОССПЭН, 2008. –

320 с.

Історія України, 1917–1923: документально-наукове видання: в 2-х т. – Т. 2: Українська Гетьманська Держава 1918 р. / Д. Дорошенко; упорядник К. Ю. Галушко. – Київ: Темпора, 2002. – 352 с.

Ельцин Б.Н. Президентский марафон: Размышления, воспоминания, впечатления. – М.: РОССПЭН, 2008. – 383 с.

Жуков Г.К. Воспоминания и размышления. В 2 т. – М.: Олма-Пресс, 2002. – 2 т.

Западная Белоруссия и Западная Украина в 1939–1941 гг. люди, события, документы. – СПб.: Алетейя, 2011. – 424 с.

Кучма Л. Д. Украина – не Россия. – М.: Время, 2003. – 489 с.

Россия и СССР в войнах XX века: Потери Вооруженных Сил: стат. исслед. / Под общ. ред. Г.Ф. Кривошеева. – М.: Олма-Пресс, 2001. – 607 с.

Хрущев Н.С. Воспоминания. Избранные фрагменты. – М.: Вагриус, 1997. – 564 с.

Черчилль У. Вторая мировая война. В 3 кн. – М.: Альпина нон-фикшн, 2020.

Шевельов Ю. Триптих про призначення України / Упоряд. В. Склярова, Т. Данько. – 2-е вид., стер. – Харків: Видавець Олександр Савчук, 2017. – 96 с.

Падручнікі і вучэбныя дапаможнікі

Бригадина О.В. История культуры России новейшего времени (1917–2000 гг.): Пособие для студентов ист. фак. – Мн.: БГУ, 2001. – 199 с.

История России. XX век: Учеб. пособие / Под ред. В.И. Меньковского и О.А. Яновского. Мн.: РИВШ, 2005. – 704 с.

История России: Новое и Новейшее время. / Под ред. О.А. Яновского. – М.: Эксмо, 2010. – 784 с.

История России и Украины (XX – начало XXI в.): пособие. / В.И. Меньковский [и др.]: под ред. В.И. Меньковского, О.А. Яновского, В.В. Сергеевской. – Мн.: Изд. центр БГУ, 2020. – 287 с.

История Украины. – СПб.: Алетейя, 2015. – 508 с.

История Украины: учебник для иностр. студентов высших учебных заведений. – К.: Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2010. – 631 с.

История Украины. VI–XXI век. – М.: Кучково поле, 2018. – 472 с.

Современная российская историография / В.И. Меньковский и др.; под ред. В.И. Меньковского. В 2 ч. – Мн.: РИВШ, 2009.

Україна: політична історія. XX – початок XXI століття. – К.: Парламентське вид-во, 2007. – 1028 с.

Шліхта Н. Історія радянського суспільства: Курс лекцій. – 2-ге вид., переробл. і доп. – Харків: Акта, 2015. – 252 с.

ДАДАТКОВАЯ

Крыніцы

- Аппарат ЦК КПСС и культура 1953–1957. – М.: РОССПЭН, 2001. – 805 с.
- Белое движение: Энциклопедия гражданской войны / Сост. С. В. Волков. – СПб.: Олма-Пресс, Нева, 2002. – 672 с.
- Большая цензура: Писатели и журналисты в Стране Советов. 1917–1956. – М.: МФД: Материк, 2005. – 752 с.
- Власть и художественная интеллигенция: Документы ЦК РКП (б) — ВКП (б), ВЧК — ОГПУ — НКВД о культурной политике. 1917–1953 гг. – М.: Международный фонд «Демократия», 2002. – 872 с.
- Керенский А. Ф.* Прелюдия к большевизму. – М.: Центрполиграф, 2006. – 320 с.
- Москва. Осень-93: Хроника противостояния. – М.: Республика, 1994. – 656 с.
- Никита Хрущев. 1964: Стенограммы пленума ЦК КПСС и другие документы. – М.: Международный фонд «Демократия», 2007. – 572 с.
- Путч. Хроника тревожных дней. – М.: Прогресс, 1991. – 288 с.
- Россия нэповская. – М.: Новый хронограф, 2002. – 446 с.
- «Совершенно секретно»: Лубянка — Сталину о положении в стране (1922–1934 гг.) / Сб. док. В 10 т. – М.: ИРИ РАН, 2002.
- Сталинские депортации. 1928–1953. – М.: МФД: Материк, 2005. – 904 с.
- Суханов Н. Н.* Записки о революции. В 3 т. – М.: Изд-во полит. лит-ры, 1991.
- Українська Держава (квітень–грудень 1918 року): Документи і матеріали: у 2 т. / Ред. кол.: В. Верстюк (відп. ред) [і інш.]; НАН України, Ін-т історії України; ЦДАВОВіУУ. – Т. 1. – Київ: Темпора, 2015. – XVIII, 790 с.

Даследаванні

- Аксютин Ю. В.* Хрущевская «оттепель» и общественные настроения в СССР в 1953–1964 гг. – М.: Науч. кн., 1999. – 412 с.
- Аринштейн Л. М.* Во власти хаоса: Современники о войнах и революциях 1914–1920. – М.: Грифон, 2008. – 432 с.
- Бон Т.* «Минский феномен». Городское планирование и урбанизация в Советском Союзе. – М.: РОССПЭН, 2013. – 448 с.
- Бранденбергер Д.* Кризис сталинского агитпропа. Пропаганда, политпросвещение и террор в СССР, 1927–1941. – М.: РОССПЭН, 2017. – 367 с.
- Булдаков В. П.* Красная смута: Природа и последствия революционного насилия. – М.: 2010. – 967 с.
- Ватлин А. Ю.* Коминтерн. Идеи, решения, судьбы. – М.: РОССПЭН, 2008. – 374 с.
- Верменич Я. В.* Феномен пограниччя: Крим і Донбас в долі України. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2018. – 369 с.
- Від Рейхстагу до Іводзіми: У полум'ї війни. Україна та українці у Другій світовій / В. Вятрович, С. Громенко, М. Майоров, І. Патріляк, Я.

Примаченко, А. Руккас. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. – 352 с.

Верт Н. Террор и беспорядок: Сталинизм как система. – М.: РОССПЭН, 2009. – 447 с.

Гимпельсон Е.Г. НЭП. Новая экономическая политика Ленина–Сталина: проблемы и уроки (20 гг. XX в.). – М.: Собрание, 2004. – 303 с.

Гогун А.А. Сталинские командос. Украинские партизанские формирования, 1941–1944. – М.: РОССПЭН, 2012. – 554 с.

Горяева Т.М. Политическая цензура в СССР. 1917–1991 гг. – М.: РОССПЭН, 2009. – 407 с.

Гриневич Л. Хроніка колективізації та Голодомору в Україні 1927–1933. – Т. II / Л. Гриневич; НАН України, Ін-т історії України; Український науково-дослідний та освітній центр вивчення Голодомору; ЦДВОУтКУ. – Київ: HREC PRESS, 2016. – 693 с.

Гриценко О.А. Декомунізація в Україні як державна політика і як соціокультурне явище / О. А. Гриценко; Ін-т політ. і етнонаціон. досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – Київ: НАН України, 2019. – 320 с.

Гуржій О.І., Реєнт О.П. Павло Скоропадський / О. І. Гуржій, О. П. Реєнт. – Київ: Арій, 2013. – 384 с.

Дэвид-Фокс М. Витрины великого эксперимента. Культурная дипломатия Советского Союза и его западные гости, 1921—1941 годы. – М.: Новое литературное обозрение, 2015. – 568 с.

Зубкова Е.Ю. Послевоенное советское общество: политика и повседневность, 1945–1953. – М.: РАН; Ин-т Рос. Истории, 2000. – 230 с.

Иванова Г.М. История ГУЛАГа, 1918—1958: социально-экономический и политико-правовой аспекты. – М.: Наука, 2006. – 438 с.

Ильяхов А.А. Как платили большевики: Политика советской власти в сфере оплаты труда в 1917–1941 гг. – М.: Фонд первого Президента России Б.Н. Ельцина, 2010. – 415 с.

Историография сталинизма: Сб. ст. – М.: РОССПЭН, 2007. – 480 с.

История антикоммунистических революций конца XX века: Центральная и Юго-Восточная Европа. – М.: Наука, 2007. – 397 с.

Карред д'Анкокс Э. Ленин. – М.: РОССПЭН, 2010. – 438 с.

Касьянов Г.В. Украина 1991-2007: очерки новейшей истории. – К.: Наш час, 2008. – 692 с.

Касьянов Г.В. Украина и соседи: историческая политика. 1987–2018 / Г.В. Касьянов. – М.: Новое литературное обозрение, 2019. – 632 с.

Кларк К. Москва, четвертый Рим. Сталинизм, космополитизм и эволюция советской культуры (1931—1941). – М.: Новое литературное обозрение, 2018. – 520 с.

Ковальчук М. Битва двох революцій: Перша війна Української Народної Республіки з Радянської Росією. 1917–1918 рр. – Т. 1. – К.: Видавничий дім «Стилос», 2015. – 608 с.

Козлов В.А. Массовые беспорядки в СССР при Хрущеве и Брежнев

(1953 – начало 1980-х гг.). – М.: РОССПЭН, 2009. – 464 с.

Колтон Т. Ельцин. – М.: КоЛибри, Азбука-Аттикус, 2013. – 752 с.

Колоницкий Б.И. «Товарищ Керенский»: антимонархическая революция и формирование культа «вождя народа» (март – июнь 1917 года). – М.: Новое литературное обозрение, 2017. – 665 с.

Кондрашин В.В. Голод 1932–1933 годов: трагедия российской деревни. – М.: РОССПЭН, 2018. – 519 с.

Коткин С. Предотвращенный Армагеддон: Распад Советского Союза, 1970–2000. – М.: Новое литературное обозрение, 2018. – 233 с.

Кульчицкий С.В. Почему он нас уничтожил? Сталин и украинский голодомор. – К.: Украинская пресс-группа, 2007. – 207 с.

Лебина Н.Б. Советская повседневность: нормы и аномалии. От военного коммунизма к большому стилю. – М.: Новое литературное обозрение, 2015. – 488 с.

Лившин А. Я. Настроения и политические эмоции в Советской России 1917–1932 гг. – М.: РОССПЭН, 2010. – 341 с.

Малиа М. Советская трагедия: История социализма в России. 1917–1991. – М.: РОССПЭН, 2002. – 584 с.

Мартин Т. Империя «положительной деятельности». Нации и национализм в СССР, 1923–1939. – М.: РОССПЭН, 2011. – 855 с.

Меерович М. Г. Наказание жилищем. Жилищная политика в СССР как средство управления людьми (1917–1937). – М.: РОССПЭН, 2008. – 304 с.

Миллер А.И. Россия–Украина: как пишется история. – М.: АСТ, 2011. – 428 с.

Мироненко В.И. Российско-украинские отношения в 1991–2001 гг. Историографический очерк. – М.: Америка–Азия–Европа, 2004. – 162 с.

Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917–1918 рр. – Тернопіль: Джура, 2014. – 488 с. (Репринт вид. 1970 р.).

Москва и Восточная Европа: Становление политических режимов советского типа (1949–1953): Очерки истории. – М.: РОССПЭН, 2008. – 688 с.

Национальные истории на постсоветском пространстве. – М.: Фонд Фридриха Науманна, АИРО-XX, 2003. – 432 с.

Осокина Е. А. За фасадом «сталинского изобилия». – М.: РОССПЭН, 2008. – 351 с.

Осокина Е.А. Золото для индустриализации: Торгсин. – М.: РОССПЭН, 2009. – 624 с.

От Ельцина до Путина: Три эпохи в историческом сознании россиян. – М.: ВЦИОМ, 2007. – 223 с.

Пиріг Р.Я. Відносини України і Центральних держав: нетипова окупація 1918 року. – Київ: Інститут історії України, 2018. – 358 с.

Пихоя Р.Г. Москва. Кремль. Власть. Две истории одной страны. Россия на изломе тысячелетий, 1985–2005. – М.: Русь–Олимп: Астрель: АСТ, 2007. – 554 с.

Политические партии России: история и современность. – М.:

РОССПЭН, 2000. – 631 с.

«Пражская весна» и международный кризис 1968 года. – М.: МФД, 2010. – 428 с.

Реент О.П. Українські визвольні змагання 1917–1921 років. – Київ: Вид-во «Арій», 2016. – 280 с.

Рольф М. Советские массовые праздники. – М.: РОССПЭН, 2009. – 439 с.

Сапронов П. А. Русская культура IX–XX вв.: опыт осмысления. – СПб.: Паритет, 2005. – 702 с.

Симонов Н.С. Военно-промышленный комплекс СССР в 1920–1950-е годы: темпы экономического роста, структура, организация производства и управление. – М.: РОССПЭН, 1996. – 336 с.

Современная российско-украинская историография голода 1932–1933 гг. в СССР. М.: РОССПЭН, 2011. – 402 с.

Согрин В. В. Политическая история современной России: 1985–2000: от Горбачева до Путина. – М.: ИНФА-М: Весь мир, 2001. – 260 с.

СССР, Восточная Европа и Вторая мировая война. 1939–1941: Дискус-сии, комментарии, размышления. – М.: Наука, 2007. – 487 с.

Схід і Південь України: час, простір, соціум: в 2 т. – Т. 1 / Л. Буряк [і інш.]; відп. ред. В. А. Смолій; НАН України, Ін-т історії України. – Київ: Ін-ститут історії України, 2014. – 378 с.

Таубман У. Горбачев. Его жизнь и время. – М., АСТ, Corpus, 2019 – 762 с.

Таубман У. Хрущев. – М.: Молодая гвардия, 2005 – 850 с.

Фицпатрик Ш. Повседневный сталинизм. Социальная история Советской России в 30-е годы: город. – М.: РОССПЭН, 2008. – 336 с.

Фицпатрик Ш. Сталинские крестьяне. Социальная история Советской России в 30-е годы: деревня. – М.: РОССПЭН, 2001. – 325 с.

Хлевнюк О.В. Хозяин. Сталин и утверждение сталинской диктатуры. – М.: РОССПЭН, 2010. – 478 с.

Шубин А.В. Диссиденты, неформалы и свобода в СССР. – М.: Вече, 2008. – 384 с.

Эннкер Б. Формирование культа Ленина в Советском Союзе. – М.: РОССПЭН, 2011. – 437 с.

Эпоха Ельцина. Очерки политической истории. – М.: Вагриус, 2001. – 815 с.

Юрчак А. Это было навсегда, пока не кончилось: последнее советское поколение. – М.: Новое литературное обозрение, 2014. – 661 с.

Якубова Л. Інтеграція Донбасу і Криму vs дезінтеграція України: історичний досвід, сучасні виклики (аналітична доповідь). – Київ: Ін-т історії України НАН України, 2019. – 333 с.

Метадычныя рэкамендацыі да арганізацыі і выканання самастойнай работы студэнтаў па вучэбнай дысцыпліне.

Па кожнаму вучэбнаму раздзелу ў адпаведнасці з фарміраваннем і развіццём ў студэнтаў прафесійных кампетэнцый выкладчыкамі (кафедрай) праектуюцца і рэалізуюцца разнастайныя педагагічныя тэхналогіі па арганізацыі і выканання самастойнай работы студэнтаў. У ліку эфектыўных педагагічных метадык і тэхналогій, што спрыяюць актывізацыі пазнавальнай творчай дзейнасці студэнтаў, набыццю імі вопыту самастойнага вырашэння разнастайных задач, варта вылучыць: тэхналогіі праблемна-модульнага навучання; тэхналогіі модульна-рейтынгавага навучання; тэхналогіі рейтынгавага навучання; метады праектаў, ці праектныя тэхналогіі; тэхналогіі «Партфель студэнта»; тэхналогіі вучэбна-даследчыцкай дзейнасці; камунікатыўныя тэхналогіі (калоквиумы, дыскусіі, круглыя сталы, прэс-канферэнцыі, вучэбныя дэбаты і інш.); гульнявыя тэхналогіі (арганізацыя і правядзенне дзелавых, ролевых, імітацыйных гульняў і інш.); тэхналогіі эўрыстычнага навучання (адкрытыя эўрыстычныя заданні, заняткі эўрыстычнага тыпу, эўрыстычныя Internet заняткі); тэхналогіі дыстанцыйнага навучання.

Кампетэнтнасны падыход дазваляе істотна ўзмацніць практычную арыентаванасць адукацыйнага працэсу і паглыбіць роль кіруемай самастойнай працы студэнтаў як будучых спецыялістаў з вышэйшай адукацыяй. Кіруемая самастойная праца студэнтаў арганізуецца рэктаратамі, дэканатамі, кафедрамі, выкладчыкамі устаноў вышэйшай адукацыі ў адпаведнасці з Палажэннем аб самастойнай працы студэнтаў, распрацаваным установай вышэйшай адукацыі. Пры гэтым патрэбна кіравацца існуючымі нарматыўнымі дакументамі, а таксама накопленым вопытам устаноў вышэйшай адукацыі Рэспублікі Беларусь.

Кіруемая самастойная праца студэнтаў прадугледжвае выкананне тэстаў, задачу прамежкавых залікаў, выкананне кантрольных прац, напісанне рэфератаў, азнаямленне з вучэбнай, вучэбна-метадычнай і навуковай літаратурай, працу з гістарычнымі крыніцамі, напісанне эсэ па праблемных тэмах, выкананне вучэбна-даследчыцкіх прац, стварэнне «партфоліо», стварэнне прэзентацый, правядзенне on-line калоквиумаў, выкананне адкрытых эўрыстычных заданняў, выкарыстанне для выканання і праверкі заданняў па скіраванай самастойнай працы дыстанцыйных метадаў на розных адукацыйных платформах і праз электронную пошту і інш.

Рэкамендуемыя сродкі дыягностыкі.

Для атэстацыі студэнтаў на адпаведнасць іх персанальным дасягненням ці дакладным патрабаванням адукацыйнай праграмы ствараюцца фонды ацэначных сродкаў, якія ўключаюць тыпавыя заданні, кантрольныя работы, тэсты, комплексныя кваліфікацыйныя заданні, тэматыку курсавых работ і рэфератаў, метадычныя распрацоўкі па інавацыйных формах навучання і кантролю за фарміраваннем кампетэнцый, тэматыку і прынцыпы састаўлення

эсэ, формы анкет для правядзення самаацэнкі кампетэнцый студэнтаў і інш.

Рэкамендуецца наступная працэдура правядзення дыягностыкі: вызначэнне аб'ектаў дыягностыкі, якімі з'яўляюцца кампетэнцыі выпускніка; выяўленне фактычных вучэбных дасягненняў студэнта з дапамогай крытэрыяльна-арыентаваных тэстаў і іншых сродкаў дыягностыкі; вымярэнне ступені адпаведнасці вучэбных дасягненняў студэнта патрабаванням навучальнага стандарта; ацэнка вынікаў выяўлення і вымярэння адпаведнасці вучэбных дасягненняў студэнта патрабаванням адукацыйнага стандарта (з дапамогай шкалы ацэнак).

Для дыягностыкі кампетэнцый выкарыстоўваюцца наступныя формы:

1. Вусная форма.
2. Пісьмовая форма.
3. Вусна-пісьмовая форма.
4. Тэхнічная форма.

Да вуснай формы дыягностыкі кампетэнцый адносяцца: суб'яседванне; кансультацыі; калоквіўмы; даклады на семінарскіх занятках; даклады на канферэнцыях; вусныя залікі; вусныя экзамены; ацэньванне на падставе «делавой гульні»; тэсты дзеяння; дыскусіі і іншыя.

Да пісьмовай формы дыягностыкі кампетэнцый адносяцца: тэсты; кантрольныя апытанні; кантрольныя работы; пісьмовыя справаздачы па аўдыторных (хатніх) практычных заданнях; эсэ; анатацыі; пісьмовыя працы з крыніцамі; рэфераты; курсавыя работы; справаздачы па навукова-даследчыцкай рабоце; публікацыі артыкулаў і дакладаў; пісьмовыя залікі; пісьмовыя экзамены; стандартызаваныя тэсты; ацэнка па модульна-рэйтынгавай сістэме; ацэнка на аснове кейс-метада; ацэнка на аснове партфолія; ацэнка на аснове праектнага метада; ацэнка на аснове «делавой гульні»; ацэнка на аснове выканання адкрытых эўрыстычных заданняў і іншыя.

Да вусна-пісьмовай формы дыягностыкі кампетэнцый адносяцца: справаздачы па аўдыторных практыкаваннях з іх вуснай абаронай; справаздачы па хатніх практыкаваннях з іх вуснай абаронай; курсавыя работы з іх вуснай абаронай; залікі; экзамены па дысцыпліне; ацэнка па модульна-рэйтынгавай сістэме; ацэнка па рэйтынгавай сістэме; ацэнка на аснове праектнага метада; ацэнка на аснове «делавой гульні» і іншыя.

Да тэхнічнай формы дыягностыкі кампетэнцый адносяцца: электронныя тэсты; электронныя практыкумы; on-line калоквіўмы; прэзентацыі; розныя заданні з дапамогай тэхналогій дыстанцыйнага навучання і іншыя.

Выніковая адзнака па дысцыпліне разлічваецца на аснове ацэнкі бягучай паспяховасці і экзаменацыйнай (заліковай) ацэнкі з улікам іх вагавых каэфіцыентаў. Ацэнка вучэбных дасягненняў студэнтаў на экзаменах па дысцыпліне ажыццяўляецца па дзесяцібальнай шкале.